MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
TARPTAUTINĖS TEISĖS KATEDRA

BIRUTĖ KUNIGĖLYTĖ-ŽIŪKIENĖ

VALSTYBIŲ TEISIŲ PERĖMIMAS IR PAREIGA ATLYGINTI TARPTAUTINIU PAŽEIDIMU PADARYTĄ ŽALĄ

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas
doc. dr. J. Žilinskas

Vilnius 2008

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
TARPTAUTINĖS TEISĖS KATEDRA

VALSTYBIŲ TEISIŲ PERĖMIMAS IR PAREIGA ATLYGINTI TARPTAUTINIU PAŽEIDIMU PADARYTĄ ŽALĄ

Tarptautinės teisės magistro baigiamasis darbas

Studijų programa 62101S109

Vadovas
doc. dr. J. Žilinskas
2008 12

Recenzentas
lekt. V. Tumonis
2008 12

Atliko
TPTmn7-01 gr. stud.
B. Kunigėlytė-Žiūkienė
2008 12 05

Vilnius, 2008

Turinys

Įvadas....4
1. BENDRIEJI KLAUSIMAI, SUSIJĘ SU VALSTYBIŲ TEISIŲ PERĖMIMU....8
1.1 Valstybių teisių perėmimo sąvoka....8
1.2. Valstybių teisių ir pareigų perėmimo apimtis....10
1.3. Valstybių teisių perėmimo šaltiniai....11
1.4. Valstybių teisių perėmimo variantai....12
1.4.1. Valstybė – teisių tęsėja....12
1.4.2. Valstybė perima dalį kitos valstybės teisių ir pareigų....15
1.4.3. Valstybės susikūrimas dekolonizacijos proceso metu....16
1.4.4. Valstybių susijungimas....18
1.4.5. Sutartinė cesija....18
2. BENDRIEJI KLAUSIMAI, SUSIJĘ SU TARPTAUTINIAIS PAŽEIDIMAIS BEI PAREIGA ATLYGINTI TARPTAUTINIU PAŽEIDIMU PADARYTĄ ŽALĄ....19
2.1. Tarptautinės teisės pažeidimas kaip sąlyga tarptautinei teisinei atsakomybei kilti....21
2.1.1. Tarptautinio pažeidimo sudėtis....22
2.1.1.1. Subjektyvusis tarptautinės teisės pažeidimo sudėties požymis (Priskirtinumas valstybei)....23
2.1.1.2. Objektyvusis tarptautinio pažeidimo sudėties požymis (Veika yra tarptautinio valstybės į(si)pareigojimo pažeidimas)....27
2.1.2. Laikas, kuriuo pažeidimas laikomas vykstančiu....29
2.2. Tarptautinio pažeidimo padarymo padariniai....30
2.2.1. Pareiga nutraukti tarptautinį pažeidimą, jei jis dar trunka....30
2.2.2. Pareiga tinkamai užtikrinti ir garantuoti, kad pažeidimas nepasikartos, jei aplinkybės to reikalauja....31
2.2.3. Pareiga suteikti visišką reparaciją už nuostolius, padarytus tarptautiniu pažeidimu....31
2.2.3.1. Reparacijos sąvoka....31
2.2.3.1.1. Restitucija....34
2.2.3.1.2. Kompensacija....35
2.2.3.1.3. Satisfakcija....37
3. VALSTYBIŲ TEISIŲ PERĖMIMAS PAREIGOS ATLYGINTI TARPTAUTINIU PAŽEIDIMU PADARYTĄ ŽALĄ KONTEKSTE....38
3.1. Senoji valstybių praktika....40
3.2. Naujausioji valstybių praktika....43
3.2.1. Valstybių susijungimas, prisijungimas....43
3.2.2. Viena valstybė perima dalį kitos valstybės teisių ir pareigų....46
3.2.2.1. Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos atvejis....46
3.2.2.2. Čekoslovakijos iširimas (*Gabčikovo Nagymaros Project* byla)....47
3.2.3. Valstybių susikūrimas dekolonizacijos metu (valstybių atsiskyrimas)....48
3.2.5. Valstybių teisių tęsimas....49
3.3. Naujų valstybių atsakomybė už tarptautinius pažeidimus, įvykdytus sukilėlių judėjimo....52
3.4. Valstybės teisių perėmėjos atsakomybė už pirmtakės vykdyto tarptautinio pažeidimo tęsimą....54
LITERATŪRA....59
ANOTACIJA....64
ANNOTATION....65
SANTRAUKA....66
SUMMARY....68

Įvadas

Temos aktualumas. Valstybė – pagrindinis tarptautinės teisės subjektas ir, pabrėžtina, vienintelis, atitinkantis visus tarptautinio teisinio subjektiškumo kriterijus. Šiuolaikiniame pasaulyje, esant dabartiniam teisiniam reguliavimui (pripažįstančiam valstybių sienų neliečiamumo principą, draudžiančiam naudoti jėgą, grasinimus ir kitas kraštutines priemones tarptautiniuose santykiuose bei sprendžiant konfliktus, leidžiantį gintis nuo reiškiamos agresijos ir pagelbėti valstybėms – agresijos aukoms bei pan.) valstybių teisių perėmimas yra gan retas reiškinys: „retos yra jo priežastys: valstybių išnykimas, susijungimas, arba teritorijos perleidimas (cesija). Paprastai tai susiję su didelėmis istorinėmis permainomis, turinčioms įtakos toli gražu ne vienai valstybei“[1]. Panašiai ir su tarptautinės teisės pažeidimais. Valstybės dažniausiai yra suinteresuotos laikytis tarptautinių pareigų, kurių pačios prisiėmė, nes taip yra patogiau, tačiau tarptautinis bendradarbiavimas ne visuomet vyksta sklandžiai, net jei kartais valstybės nesiekia nusižengti tarptautinei tvarkai. Taigi, net jei valstybių teisių perėmimas bei atsakomybė už tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą nėra dažni įvykiai, tačiau kai tokia situacija iškyla, ji tiesiogiai paveikia ne vieną valstybę, jos padariniai dažnai būna gan skaudūs (ypač tarptautinio pažeidimo atveju), be to, paliečiami valstybių gyventojų interesai. Dėl minėtųjų priežasčių reikalinga aptarti atskirai tiek klausimus, susijusius su valstybių teisių perėmimu, tiek klausimus, susijusius su tarptautiniais pažeidimais bei pareiga atlyginti jais padarytą žalą.

Valstybių teisių perėmimo atveju dažnai iškyla ir atsakomybės už tarptautinius pažeidimus perėjimo naujai valstybei – teisių perėmėjai klausimas. Tad dar vienas, ir, matyt, svarbiausias aspektas, kuris turėtų būti aptartas – realios situacijos, kuriomis iškilo klausimas dėl valstybių teisių perėmimo valstybės pareigos atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą. Reikėtų aptarti tiek senesniąją valstybių praktiką sprendžiant minėtąjį klausimą, tiek dar visai nesenus įvykius senajame žemyne – Vokietijos Demokratinės Respublikos prisijungimą prie Vokietijos Federacinės Respublikos, Sovietų Sąjungos žlugimą bei Rusijos padėtį perimant jos teises, pareigas bei atsakomybę už tarptautinės teisės pažeidimus, Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos, Čekoslovakijos iširimą bei jų praktiką. Pažymėtina, jog Lietuvos atžvilgiu aktualiausias klausimas šnekant apie Rusiją kaip SSRS teisių perėmėją (tiksliau tariant - tęsėją) – atlyginimas žalos, patirtos dėl okupacijos, Baltijos valstybėms – tarp jų ir Lietuvai. Derėtų išnagrinėti, ar Rusija turėtų atlyginti SSRS įvykdytais tarptautiniais pažeidimais padarytą žalą, o gal netgi turėtų būti laikoma atsakinga už SSRS veikas, priešingas tarptautinei tvarkai ir jos normoms.

[1] Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 254.

Temos aktualumas išryškėja nagrinėjant teisinę literatūrą valstybių teisių perėmimo ir atsakomybės už tarptautinės teisės imperatyvų nevykdymą klausimu. Būtina pažymėti, kad didžioji doktrininio lygmens teisinė informacija yra labiau orientuota nagrinėjant minėtuosius institutus atskirai, be sąlyčio vienas su kitu. Tas pats pasakytina ir apie norminį teisinį reguliavimą, kuris pakankamai prastai reglamentuoja aptariamą situaciją, skirdamas didesnę reikšmę valstybių teisių perėmimo reguliavimui atskiroms sritims (tarptautinių sutarčių, archyvų, valstybinės nuosavybės, skolų) atžvilgiu. Tačiau net ir toks teisinis reguliavimas kol kas nėra labai aktualus, nes Vienos konvenciją, reguliuojančią valstybių teisių perėmimą tarptautinių sutarčių (priimta 1978 m.), įsigaliojusią 1996 m., ratifikavo visai nedaug valstybių, o konvencija dėl valstybinės nuosavybės, archyvų, skolų atžvilgiu (1983 m. Vienos konvencija) kol kas dar nėra įsigaliojusi. Tas pats pasakytina dėl tarptautinių pažeidimų ir atsakomybės už juos reguliavimo – dėmesys skiriamas atskiroms atsakomybės rūšims nagrinėti bei atsakomybės formoms, vis dėlto nepaliečiant atsakomybės už tarptautinius pažeidimus perėmimo. Tad reikėtų aptarti valstybių teisinę atsakomybę už tarptautinius pažeidimus valstybių teisių perėmimo kontekste.

Kita vertus, Lietuvai ir kitoms Baltijos valstybėms aktualiausias šiuo metu klausimas dėl Rusijos Federacijos pareigos atlyginti tarptautiniais SSRS pažeidimais atlyginti žalą. Lietuvos Respublika pastaruoju metu ypač aktyviai ėmėsi reikšti savo poziciją šiuo klausimu, tačiau Rusijos Federacija laikosi neatlyginimo pozicijos. Dėl šios priežasties būtina išnagrinėti SSRS iširimo atvejį ir tai, kuo galima laikyti Rusijos Federaciją.

Tyrimo problematika. Atsižvelgiant į tai, kas paminėta anksčiau, galime suformuluoti ir apibrėžti tyrimo problemą - valstybių teisių perėmimas dėl valstybės pareigos atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą tiek norminio reguliavimo lygiu, tiek tarptautinės teisės doktrinoje nėra nei sureguliuotas, nei pakankamai aptartas. „Valstybių praktika šioje srityje yra gana įvairi. Todėl reikia pripažinti, kad valstybių teisių perėmimo bendrų teisinių normų nėra daug.“[2] Taigi, nėra ir visuotinai privalomų taisyklių tokiose situacijose. Dėl to ir didžioji dalis autorių, įskaitant tokius tarptautinės teisės specialistus kaip Malcolm N. Shaw, Ian Brownlie bei kiti, teigia, kad valstybių teisių perėmimas tarptautinės teisinės atsakomybės atžvilgiu neegzistuoja, išskyrus valstybės teisių tęsėjos atžvilgiu. Tad būtina, atsižvelgiant į atskirų valstybių praktiką valstybių teisių perėmimo srityje, apibendrinti tokią valstybių praktiką, išsiaiškinti, ar iš tikrųjų negalima laikyti valstybės teisių perėmėjos atsakingos už tarptautinį pažeidimą, ar ji turi būti įpareigota atlyginti tokia neteisėta veika padarytą žalą. Būtina aptarti atskirus valstybių teisių perėmimo variantus ir išsiaiškinti, kokiais variantais galima laikyti valstybę teisių perėmėją turinčia pereigą atlyginti pirmtakės pažeidimu padarytą žalą.

[2] Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 255.

Hipotezė. Valstybė teisių perėmėja privalo atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą.

Tyrimo objektas. Tyrimo objektu šiuo atveju laikytina tarp valstybių susiklosčiusi praktika, tarptautiniai teisiniai santykiai, kylantys tiek atskirai valstybių teisių perėmimo ir tarptautinio pažeidimo atveju bei atvejai, kuriais šie du tarptautinės teisės institutai sprendžiami kartu.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai.

Tyrimo tikslas. Šio tiriamojo darbo tikslas – atskirai išnagrinėti ir aptarti valstybių teisių perėmimo bei atsakomybės už tarptautinius teisės pažeidimus praktiką ir teisinį reguliavimą, kartu doktrinos pateikiamas išvadas; taip pat atskleisti, kokios taisyklės taikomos šiuo metu valstybių atsakomybei už tarptautinės teisės pažeidimus valstybių teisių perėmimo kontekste.

Tyrimo uždaviniai. Siekiant minėtojo tikslo, darbui keliami tokie uždaviniai:

- Išnagrinėti valstybių teisių perėmimo sąvoką, apimtį, variantus;
- Aprašyti, tarptautinį pažeidimą, jo sudėtį, padarinius, kuriuos sukelia tarptautinis pažeidimas;
- Aptarti teisinio reguliavimo, tiek konvencinio pobūdžio, tiek JTO organų priimtų normų (kad ir dar neįsigaliojusių ar rekomendacinių) turinį, jų naudojimą realiose situacijose, įgyvendinimo problemas;
- Išanalizuoti senąsias tarptautinių teisminių institucijų nagrinėtas bylas, susijusias su valstybių atsakomybe valstybių teisių perėmimo kontekste;
- Išnagrinėti naujausiąją valstybių praktiką, kokiu būdu buvo sprendžiamas atsakomybės ar pažeidimu sukeltos žalos atlyginimo klausimas valstybių teisių perėmimo metu.

Tyrimo metodai. Tyrimo metu, siekiant užsibrėžtų tikslų ir įgyvendinant iškeltus uždavinius, bus naudojama tiek teorinių, tiek empirinių metodų.

Teoriniai tyrimo metodai.

Apibendrinimas. Šis metodas bus taikomas, siekiant rasti bendrų išeities taškų iš valstybių teisių perėmimo situacijų, kurios bus nagrinėjamos. Šis metodas taip pat bus reikalingas, siekiant apibendrinti literatūrą, naudojamą tyrimo eigoje, taip pat darant išvadas bei rengiant pasiūlymus, kai jau bus ištirta reikalinga faktinė medžiaga.

Lyginimo metodas. Tyrimo metu bus nagrinėjami įvairūs valstybių teisių perėmimo ir atsakomybės už tarptautinius pažeidimus atvejai, bus lyginami šiais skirtingais atvejais naudoti teisių (pareigų) ir atsakomybės pasidalijimo variantai.

Sisteminės analizės. Darbe bus bandoma susieti du tarptautinės teisės institutus ir analizuoti juos sąveikoje vieno su kitu, t.y., bus analizuojamas valstybių teisių perėmimas, kartu

siekiant nustatyti atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus perėjimo galimybes, taigi, atsakomybės tarptautinėje teisėje ir valstybių teisių perėmimo institutai bei juos reglamentuojantys teisės aktai bus analizuojami lygia greta, juos susiejant.

Empiriniai tyrimo metodai.

Dokumentų analizė. Šis metodas bus taikomas, tiriant tarptautines sutartis, bei tarptautinių organizacijų organų priimtus dokumentus, dėl valstybių teisių perėmimo bei valstybių atsakomybės už tarptautinius pažeidimus. Taip pat bus nagrinėjama tarptautinių teisminių institucijų praktika šiose srityse.

Svarbiausios sąvokos. Pagrindinėmis sąvokomis nagrinėjamos temos kontekste laikomos:

- Valstybių teisių perėmimas;
- Valstybė pirmtakė;
- Valstybė teisių perėmėja;
- Valstybė teisių tęsėja;
- Tarptautinis pažeidimas;

Valstybių teisių perėmimas – tai vienos valstybės pakeitimas kita atsakant už tam tikros teritorijos tarptautinius santykius.

Valstybė pirmtakė *(predecessor State*) - tai valstybė , kuri teisių perėmimo metu buvo pakeista į kitą valstybę.

Valstybė teisių perėmėja (*successor State*) reiškia valstybę, kuri valstybių teisių perėmimo atveju pakeitė kitą valstybę.

Valstybė teisių tęsėja - ši sąvoka laikytina gan kontraversiška, tad darbe bus bandoma nustatyti jos turinį.

Tarptautinis pažeidimas. Šią sąvoką JTO Tarptautinės teisės komisijos 2001 metų Valstybių atsakomybės už tarptautinius neteisėtus aktus straipsnių projekto 2 straipsnis apibrėžia kaip veiką (tiek veikimą, tiek neveikimą), kuri:

a) priskirtina valstybei pagal tarptautinę teisę
   ir
b) sudaro valstybės tarptautinio įsipareigojimo pažeidimą.

Taigi, ši sąvoka apima du elementus, kurie abu yra būtini, pripažįstant valstybę padarius tarptautinį pažeidimą. Apibendrinus galima teigti, kad tarptautinis pažeidimas – tai valstybės tarptautinio įsipareigojimo pažeidimas, priskirtinas valstybei pagal tarptautinę teisę.

1. BENDRIEJI KLAUSIMAI, SUSIJĘ SU VALSTYBIŲ TEISIŲ PERĖMIMU

„Istorijoje pasitaiko atvejų, kuomet viena valstybė išsiskiria į dvi ar kelias naujas, kai dvi ar daugiau valstybių susijungia į vieną naują, kai vienos valstybės teritorijoje susikuria nauja atskira valstybė, kai viena valstybė įeina į kitos sudėtį, kuomet vienos valstybė teritorijos dalis pereina kitai valstybei“[3]. Vadinasi, viena valstybė gali prarasti dalį teritorijos, kurią įgis kita, kartu išplėsdama savo suvereniteto ribas, o gali būti, kad iš atsiskyrusios teritorijos išsivystys viena ar kelios naujos valstybės. Dar prieš visus išvardytus ir panašius atvejus valstybės, kaip pagrindiniai tarptautinės teisės subjektai, natūraliai turi tam tikrų tarptautinių įsipareigojimų bei teisių kitų tarptautinės bendruomenės narių atžvilgiu. Taigi, įvykus tokioms aplinkybėms, kyla klausimas, kas nutinka su tarptautinėmis sutartimis, kurių, atsižvelgiant į visuotinai pripažįstamą principą *pacta sunt servanda*, laikytis yra privalu, kas nutinka su naryste tam tikroje tarptautinėje organizacijoje, asmenų pilietybe, archyvais, valstybės skolomis ir kitais įsipareigojimais. Kita vertus, lyg ir susikuria naujas darinys (plačiąja prasme, t.y., įskaitant jau egzistuojančią valstybę, kurios teritorija padidėja/sumažėja valstybių teisių perėmimo metu) arba, kitaip tariant, nebelieka ankstesnės tarptautinio santykio šalies, tad argi gali būti naujas darinys atsakingas už ankstesniojo prisiimtus įsipareigojimus bei ar gali naudotis tam tikromis teisėmis, išplaukiančiomis iš tarptautinio santykio? Atsakydami į šiuos klausimus, susiduriame su tarptautinės teisės institutu – valstybių teisių perėmimu.

1.1 Valstybių teisių perėmimo sąvoka

Norint įsigilinti į šio instituto esmę, pirmiausia būtina apibrėžti jo sąvoką. Valstybių teisių perėmimo sąvoka apibrėžiama net keliuose tarptautiniuose dokumentuose, tiesa, identiškai. Tiek 1978 m. Vienos konvencija dėl valstybių teisių į tarptautines sutartis perėmimo, tiek 1983 m. Vienos konvencija dėl valstybių teisių į valstybinę nuosavybę, archyvus ir skolas perėmimo, pateikia analogišką valstybių teisių perėmimo apibrėžimą – tai „vienos valstybės pakeitimas kita, atsakant už tam tikros teritorijos tarptautinius santykius“[4]. Taigi, iš esmės, valstybių teisių perėmimas turėtų būti suprantamas kaip teisinis santykis, nubrėžiantis naujas valstybių jurisdikcijos tam tikroje teritorijoje ribas – t.y., viena valstybė nustoja jurisdikcijos tam tikroje teritorijoje, o kita įgyja. Kartu itin svarbu pabrėžti, jog terminas *valstybių teisių perėmimas (state succession)* yra skirtas apibrėžti problemų, kylančių valstybių teisių perėmimo atveju sferą,

[3] Лукашук И. И. Международное право. Общая частъ., Москва: Издательство БЕК, 2000. P. 340.
[4] 1978 Vienna Convention on Succession of States in respect of Treaties, internetinė versija: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf, taip pat 1983 Vienna Convention on Succession of States in respect of State Property, Archives and Debts, internetinė versija: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_3_1983.pdf (2 str.)

šaltinį, tačiau ši sąvoka neturi sukurti įspūdžio, kad egzistuoja kažkoks konkretus principas ar prezumpcija, jog teisių ir pareigų perėmimas tarp valstybių būtinai turi įvykti. Bet kokiu atveju tai priklauso nuo valstybių valios, pirmiausia nuo to, kaip jos susitaria tarpusavyje.

Valstybių teisių perėmimas turi būti aiškinamas kiek plečiamai – teisių perėmimas kartu dažniausiai reiškia ir pareigų perėmimą. 1919 m. Austrijos Konstitucinis teismas išnagrinėjo mokytojo skundą prieš Švietimo ministeriją dėl tam tikrų premijų už darbą gimnastikos mokytoju nuo 1917 m. spalio 1 d. iki 1918 m. rugsėjo pabaigos išmokėjimo. Konstitucinis Teismas šioje byloje ieškinį atmetė. Skundas buvo nukreiptas prieš nebeegzistuojančią Austrijos Imperiją, kuri, anot teismo, suskilo į kitas valstybes, nesančias teisių perėmėjomis, taigi, kartu, neatsakingos ir už pareigas. Kartu Teismas nurodė, jog remiantis tarptautinės teisės principais, tais atvejais, kuomet vienos valstybės teritorija yra perleidžiama kitai valstybei ar kuomet kelios valstybės susijungia į vieną, valstybė, įgyjanti teritoriją arba naujos valstybės turi perimti atitinkamą buvusios valstybės pareigų dalį[5].

Nagrinėjant šią sąvoką, būtina pabrėžti, kad verčiant angliškąjį *„succession“* į lietuvių kalbą, galimas trejopas sąvokos supratimas:

1. Kaip valstybių teisių perėmimas;
2. valstybių teisių tęsimas;
3. valstybių teisių paveldėjimas.

Šiuo atveju terminą „paveldėjimas“ vartoti yra neteisinga, nes viešojoje teisėje valstybės negali nieko paveldėti. Žodis „paveldėti“ dabartiniame lietuvių kalbos žodyne apibrėžiamas kaip „gauti palikimą“[6]. „Palikimas“, savo ruožtu, apibūdinamas kaip „paliekamas po mirties turtas“[7]. Iš pateiktų apibrėžimų galima daryti kelias išvadas – pirmiausia – palikimo, kaip ir paveldėjimo, sąvoka sietina su juridiniu faktu - asmens mirtimi, antra, paveldėjimo klausimai, kurie, kaip jau minėta, susieti pirmiausia su turtiniais interesais ir įeina į privatinės teisės nagrinėjimo sritį. Valstybės viešojoje teisėje negali paveldėti nei teisių, nei pareigų, nes valstybių teisių perėmimas susietas su kelių valstybių tarpusavio santykiu (susijungimu, atsiskyrimu, okupacija, aneksija ir pan.), tad ir mirties terminas čia negali būti pritaikytas.

Dėl likusių dviejų galimybių derėtų paminėti, jog valstybių teisių perėmimas nėra sąvoka, tapati valstybių teisių tęsimui, bent jau formaliuoju požiūriu. Valstybių teisių tęsimas daugumos autorių apibūdinamas kaip viena iš penkių tipinių situacijų, kurios metu viena valstybė tęsia pirmtakės valstybingumą, tačiau nėra jai tapati. Tad galime teigti, jog jau

[5] Austrian Empire (Succession) case, 11 March 1919 (No 18.), internetinė versija: http://www.justis.com/document.aspx?doc=cZiJnZydn3WssorftJetoXKZi0yZmJeZi2Cda&relpos=1
[6] Dabartinis lietuvių kalbos žodynas (internetinė versija) http://www.autoinfa.lt/webdic/
[7] Ten pat

minėtame Vienos konvencijose vartojamame apibrėžime sąvoka „*succession*“ suprantama kaip teisių perėmimas, daugeliu atvejų – įskaitant valstybės pirmtakės pareigų perėmimą.

Valstybių teisių perėmimas yra plati sąvoka, apimanti, kaip jau minėta, įvairius atvejus, kuriuos galima klasifikuoti priklausomai nuo teisių ir pareigų perėjimo apimties. Kadangi visų situacijų į nurodytą klasifikaciją įjungti nepavyktų, galima išvardyti penkias tipines:

1. Valstybių teisių tęsimas;
2. Viena valstybė perima dalį kitos valstybės teisių ir pareigų;
3. Valstybės susikūrimas dekolonizacijos proceso metu;
4. Valstybių susijungimas;
5. Sutartinė cesija.

Šiuo atveju, priklausomai nuo teisių perėmimo varianto skiriasi ir teisių bei pareigų perėmimo apimtis.

1.2. Valstybių teisių ir pareigų perėmimo apimtis

Valstybių teisių perėmimo turinio atžvilgiu svarbūs du požiūriai, dvi tezės:

- *Universalus teisių perėmimas;*
- *„Švarios lentelės“ (Tabula rasa) taisyklė.*

Universalaus teisių perėmimo tezė kilo iš Romėnų paveldėjimo civilinėje teisėje instituto, kai įpėdiniai įgydavo ne tik paprastą daiktą (*res*), bet kartu ir teisių bei pareigų, susijusių su šiuo daiktu, kompleksą (vadintą *iuris universitas*). Pufendorfo, Grotiaus ir Gentile‘io darbuose šis principas įgavo prasmę tarptautiniuose santykiuose ir, nors buvo labiau aprašomas kaip susijęs su tuo, ką šiandien vadiname vyriausybių teisių perėmimu, buvo taikomas ir valstybių teisių perėmimui. Taigi principas įgalina valstybę teisių perėmėją tapti kažkuo panašiu kaip valstybe pirmtakės teisių ir pareigų tęsėja. Tokia koncepcija gyvavo beveik iki XIX a. pabaigos[8].

Tabula rasa principas pradėtas taikyti vėlyvajame XIX a. Šios koncepcijos genezė sietina su supratimu, jog teisiniai santykiai yra visiškai asmeniniai, tad kai išnyksta valstybė pirmtakė, nauja valstybė negali perimti jos teisių bei pareigų, nes tai jau naujas subjektas, naujas darinys, žinoma, nauja valstybė yra laisva pasirinkti, kokias teises bei pareigas atnaujinti ir prisiimti sau[9].

Realiai, nė viena šių koncepcijų nėra taikoma savo grynuoju pavidalu. Be to, nė viena jų nėra pakankama išspręsti situacijai, kuri vadinama sutartine cesija ir yra taikoma sutartiniam teritorijos perleidimui. Tokiu atveju, teisių perėmėja nei pradeda savo gyvavimą nuo nulio, t.y., taikant švarios lentelės principą, nei perima visa apimtimi pirmtakės teises ir pareigas.

[8] Craven M. C. R. The Problem of State Succession and the Identity of States under International Law. European Journal of international Law (straipsnio internetinė versija): http://207.57.19.226/journal/Vol9/No1/art5-02.html#TopOfPage (žiūrėta 2008-05-20)
[9] Ten pat.

1.3. Valstybių teisių perėmimo šaltiniai

Valstybių teisių perėmimą šiuo metu reglamentuoja kelios pagrindinės konvencijos:

1. 1978 m. Vienos konvencija dėl valstybių teisių perėmimo sutartims;
2. 1983 m. Vienos konvencija dėl valstybių teisių perėmimo valstybės nuosavybei, archyvams ir skoloms.
3. 1997 m. lapkričio 6 d. Europos konvencija dėl pilietybės (regioniniu lygmeniu).
4. JTO Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 55/153 Dėl asmenų pilietybės valstybės teisių perėmimo atveju (Nationality of natural persons in relation to the succession of states).

Iki priimant pirmąsias dvi konvencijas, padėtis valstybių teisių perėmimo klausimais, galima sakyti buvo chaotiška. Vykstant dekolonizacijos procesams, buvo pabandyta kodifikuoti svarbiausius teisių perėmimo klausimus, tad šis Tarptautinės teisės komisijos siekis įsikūnijo jau minėtuose dokumentuose. Apskritai vertinant konvencijas, galima teigti, jog jos patyrė nesėkmę, nepaisant to, kad rengiant tekstus, buvo atlikta nuodugnių tyrimų. Visa bėda yra ta, kad dekolonizacijos proceso metu, labiausiai atsižvelgta į naujai atsirandančių valstybių interesus, bet neatsižvelgta į kitas panašias situacijas. Tačiau paradoksas yra tas, kad valstybės, kurių interesai labiausiai atstovaujami šiose konvencijose, labiausiai delsia ratifikuoti jas. Apskritai, palyginti labai nedidelis skaičius valstybių yra ratifikavę šias tarptautines sutartis – antroji jų kol kas net nėra įsigaliojusi, tad ir joje esančios taisyklės iki šiol nėra privalomai taikomos.

Svarbiausiu šaltiniu, kuris gali būti taikomas valstybių teisių perėmimo klausimams spręsti konkrečiu atveju, be abejo, yra sutartis tarp šio teisinio santykio šalių, pavyzdžiui, dekolonizacijos metu tarp metropolijos ir naujos atsirandančios valstybės. Pažymėtina, kad tokios sutartys neįpareigoja trečiųjų valstybių, tačiau yra leidžiamos pagal jau aptartas konvencijas ir sveikintinos tuo atžvilgiu, kad valstybės – santykio dalyvės konkrečiu atveju gali nusistatyti sau konkretų teisių – pareigų pasiskirstymo modelį. Be abejo, taikus susitarimas visuomet yra skatinamas, tad ir tokio pobūdžio susitarimai, kuriuose valstybės pasiskirsto, kas už kokią sferą lieka atsakingas ir kam atitinkamai suteikiamos teisės, yra bene geriausias valstybių teisių perėmimo variantas. Kita vertus, dažnai valstybėms pačioms yra sunku susitarti kai kuriais klausimais, tad vieningas reguliavimas turėtų išspręsti tokio pobūdžio problemas, kai valstybėms pačioms susitarti konkrečiu klausimu nepavyksta.

1991 m. Europos Bendrijų sušauktoje Taikos dėl Jugoslavijos konferencijoje buvo įsteigta Arbitražo komisija (plačiau žinoma kaip Badinterio komisija, pagal jos pirmininko

pavardę)[10]. Arbitražinė komisija savo pirmoje Nuomonėje nurodė, kad visų valstybių sutikimu Taikos dėl Jugoslavijos konferencijoje diskutuojant dėl valstybių teisių perėmimo pagrindu bus tarptautinės teisės principai, reguliuojantys valstybių teisių perėmimą ir įkūnyti 1978 m. rugpjūčio 23 d. ir 1983 m. balandžio 8 d. Vienos konvencijose[11]. Vadinasi, nors nė viena konvencijų tuo metu dar nebuvo įsigaliojusios (pažymėtina, kad 1978 m. Vienos konvencija įsigaliojo 1996 m. lapkričio 6 d., o 1983 m. – iki šiol dar nėra įsigaliojusi), tačiau jomis jau buvo remiamasi sprendžiant konkrečius klausimus. Taigi, net jei jų turinys ir yra diskutuotinas tuo požiūriu, kad nauda jomis nustatoma iš esmės konkrečiam subjektų ratui – buvusioms kolonijoms, o ne visai tarptautinei bendrijai, tačiau visgi jų naudos kaip valstybių teisių perėmimo gairių bei pagrindinių principų (nepaisant to, kad dominuoja *tabula rasa* taisyklė) šaltinio paneigti negalime. Kalbant apie neįsigaliojusią 1983 m. Vienos konvenciją, jos reikšmę šiandieniniame kontekste galime apibūdinti kaip deklaracijos, rekomendacijos, kad ir neprivalomos, tačiau reikšmingos. Be abejo, 1978 m. konvencija jau yra privaloma ją ratifikavusioms valstybėms, tačiau kadangi tokių yra nedaug, galime pasakyti jau anksčiau minėtą tezę, kuri galioja valstybėms, nesančioms sutarties dalyvėmis. Juk valstybės teisių perėmimo atveju yra laisvos taikiai susitarti dėl teisių ir pareigų pasiskirstymo tarp jų, tad šios konvencijos gali būti viena iš alternatyvų, kuriomis remiantis šis susitarimas gali įgyti savo turinį. Svarbiausia tokiam susitarimui esant tik tai, kad valstybių sutartos taikyti nuostatos būtų atitinkančios pagrindinius tarptautinės teisės principus, suderintos su pagrindinėmis žmonių ir tautų teisėmis.

1.4. Valstybių teisių perėmimo variantai

1.4.1. Valstybė – teisių tęsėja

Viena galimų valstybių teisių perėmimo situacijų gali būti apibrėžta kaip valstybių teisių tęsimas. Ši viena literatūroje apibūdinamų tipinių situacijų pasižymi tuo, jog tokiu atveju valstybė perima beveik visas valstybės pirmtakės teises, taip pat ir įsipareigojimus. „Kai susikuria naujas darinys, jis turi apsispręsti, ar yra visiškai naujas kūrinys valstybės pirmtakės atžvilgiu, ar yra jos tąsa tik kiek kitokia forma“[12]. Taip suprantamas valstybių teisių tęsimas yra lyg valstybės pirmtakės valstybingumo tęsimas be identiškumo. Egzistuojančios valstybės dalies teritorijos perleidimas ar atsiskyrimas nepaveiks likusios valstybės kontinueto, nepaisant to, kad

[10] Petrauskas Z. Naujoji tarptautinė tvarka ir Balkanų sindromas. (straipsnio internetinė versija): http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/politol/21/petrauskas.pdf
[11] Janis M. W., Noyes J. E. International law: Cases and commentary. St. Paul, Minn.: West Group, 1997. P. 371
[12] Shaw M. N. International law. Fifth edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. P. 865

sumažėjo teritorijos dydis ar gyventojų skaičius. To pavyzdys galėtų būti Pakistanas po Bangladešo atsiskyrimo. Aišku, jei visa valstybės teritorija išsiskirsto dviems ar kelioms valstybėms, šios ir dalijasi tarpusavyje pirmtakės teises ir pareigas, tačiau net ir tokiu atveju reikia gilintis į konkrečią situaciją, nuo kurios ir priklauso, ar viena valstybių gali būti traktuojama kaip teisių tęsėja. Sprendžiant, ar naujai susikūrusi valstybė yra teisių perėmėja, ar teisių tęsėja, turi įtakos keli veiksniai: valstybės susikūrimo kontekstas bei valstybingumo požymiai kartu su pačių valstybių teisių perėmėjų nuomone ir pareiškimais šiuo klausimu, taip pat trečiųjų valstybių bei tarptautinių organizacijų pozicija[13]. Atrodytų, kad valstybė teisių perėmėja perima kiek įmanoma daugiau valstybės pirmtakės buvusių teisių ir pareigų, tačiau, kadangi iš esmės ji jau yra atskiras, kitoks darinys nei senoji valstybė pirmtakė, jos laikomos skirtingais tarptautinės teisės subjektais, t.y., jos nėra tapačios. Literatūroje pagrindinis tokio „kontinueto be identiškumo“[14] pavyzdys – Rusijos Federacija, kuri, iširus Sovietų Sąjungai, pasiskelbė esanti jos teisių tęsėja. Rusijos Federacija netgi perėmė narystę Jungtinių Tautų Organizacijoje (toliau - JTO), įskaitant nuolatinės Saugumo Tarybos narės statusą, suteikiantį veto teisę Saugumo Taryboje.

Sąvoka *tapatumas* Lietuvių kalbos žodyne apibrėžiamas kaip identiškas, tolygus - „objektai tapatūs esminiais požymiais, kiti požymiai gali skirtis“[15]. Tuo argumentuojant, teigiama, kad valstybės po anksčiau jau vardytų pokyčių, kuriems įvykus valstybės pasiskelbia esančios valstybės pirmtakės valstybių teisių tęsėjomis, valstybė – teisių perėmėja jau nebeturėtų būti laikoma tapačia prieš tai egzistavusiai. Vis tik tokie įvykiai kaip pvz. Sovietų Sąjungos iširimas sąlygojo tiek valstybės (šiuo atveju kalbame apie Rusijos Federaciją, kaip valstybę SSRS steigėją ir pagrindinę valdytoją), kartu teritorijos pasikeitimą, tiek gyventojų skaičiaus sumažėjimą. Šie minėtieji pokyčiai iš esmės turėtų būti laikomi esminiais tapatumo sąvokos prasme, juk yra svarbiausi valstybės, kaip tarptautinės teisės subjekto, požymiai. Kita vertus, ar teisinga būtų teigti, kad Rusijos Federacija, pasikeitus tik minėtajam gyventojų skaičiui ir teritorijos dydžiui, jau tampa visiškai kita valstybe nei toji, kuri kontroliavo ankstesniąją SSRS? Tapatumo samprata taip pat yra įvairiapusė, pvz., Dainiaus Žalimo, viename savo straipsnių kalbančio apie Sovietų Sąjungos tapatumą šiandieninei Rusijos Federacijai, teigimu, tikrai neabejotina „kad teiginys „Rusija nėra tapati Sovietų Sąjungai“ arba „Rusija nėra SSRS“ yra teisingas, jeigu turime omenyje valstybės pavadinimą, jos teritorijos dydį, pasikeitusį politinį režimą ar ideologiją. <...> Tačiau jeigu kalbame ne apie šalies būklę ar raidą tam tikru

[13] Shaw M. N. International law. Fifth edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. P. 865
[14] Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Vilnius: Eurgimas, 2006. P.256
[15] „Lietuvių kalbos žodyno“ (t. I–XX, 1941–2002) elektroninio varianto I leidimas (2005): http://www.lkz.lt/startas.htm

laikotarpiu, galime gauti ir kitokį atsakymą.“[16]. Vadinasi, cituoto straipsnio autoriaus nuomone, valstybės gali būti laikomos tapačiomis, nepaisant kai kurių formaliųjų kriterijų (teritorijos dydžio, valstybės pavadinimo ir pan.) neatitikimo.

Viename savo interviu Dainius Žalimas teigė, jog „įstatyme (kalbama apie LR įstatymą "Dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo" – aut.past.) sąvoka "teisių ir įsipareigojimų tęsėja" buvo specialiai pažymint, kad Rusija nėra nauja valstybė - teisių perėmėja, o tęsia SSRS tarptautinį teisinį subjektiškumą, todėl ir atsako už Lietuvos okupaciją“[17]. Taigi tokiu teiginiu daromas skirtumas tarp valstybės teisių perėmėjos ir valstybės – teisių tęsėjos, vadinasi, jos siejamos nebe loginės subordinacijos santykiu, kuomet valstybių teisių perėmimą laikome platesne sąvoka už teisių tęsimą, bet loginės koordinacijos santykiu, kai aptariamosios sąvokos suprantamos kaip esančios susikirtimo santykyje (kai sąvokos turi bendrų požymių, tačiau kiekviena turi ir savitų, individualių bruožų).

Remiantis V. Vadapalu, valstybė – teisių tęsėja negali būti laikoma tapati valstybei pirmtakei - net minėtame valstybių teisių perėmimo galimų variantų skirstyme teisių tęstinumas paminėtas kaip atskira situacija. Viena vertus, galima būtų sutikti su profesoriumi, juk vis dėlto valstybė pirmtakė ir valstybė teisių tęsėja jau nebėra tas pats subjektas, kitaip nebūtų jokio teisių perėmimo ir tęsimo. Dažniausiai skiriasi tiek gyventojų skaičius, tiek valstybių teritorijos dydis, o šie požymiai yra esminiai valstybei, kaip tarptautinės teisės subjektui, egzistuoti. Dar vienas valstybės tarptautinio subjektiškumo požymis yra veiksminga vyriausybės ir gyventojų kontrolė (kalbant apie vyriausybę, šiuo atveju turima omeny valstybės valdžios institucijos, ne pati Vyriausybė, kaip tokia). Svarbus ne pats valstybės institucijų egzistavimo faktas, o būtent jų veiksmingumas, legitimumas. Tačiau faktiškai ta pati vyriausybė gali vykdyti veiksmingą teritorijos ir gyventojų kontrolę tiek prieš valstybių teisių perėmimą, tiek po jo, t.y., valstybių teisių perėmimo procese vyriausybė nesikeičia, tiesiog daugumoje atvejų keičiasi jos veiklos teritorija ir apimtys. Taigi, iš esmės, valstybės teritorijos, kurioje veikia atitinkama valstybės valdžios institucijų sistema, bei gyventojų skaičiaus sumažėjimas galėtų būti traktuojami kaip požymiai, skiriantys valstybę teisių tęsėją nuo valstybės pirmtakės. Be to, Vadapalo nuomone, jei pvz. SSRS pripažintume tapačia Rusijos Federacijai, turėtume laikyti, jog pastaroji turi tam tikrų teisių į likusias 11 sąjunginių valstybių (t.y., išskyrus Baltijos valstybes, kurių įjungimas į SSRS buvęs prievartinis ir okupacinis bei pačią Rusiją). Vis dėlto, manytina, kad klausimas, ar valstybė teisių tęsėja gali būti laikoma tapačia valstybei pirmtakei, nepaisant tam tikrų pokyčių, lieka atviras. Argumentavimas remiantis formaliaisiais kriterijais, bet nepaisant faktinės situacijos svarbos būtų neteisingas. Rusijos Federacijos pavyzdys, kaip ši neturėjo iš naujo įstoti

[16] Žalimas D. Ar Rusija (ne)tapati Sovietų Sąjungai? VšĮ Geopolitinių studijų centro internetinis tinklalapis: http://www.geopolitika.lt/?artc=1565

[17] Diskusijų klubo Politika.lt internetinis tinklalapis http://www.politika.lt/index.php?cid=9274&new_id=720967

į JTO, o užėmė SSRS vietą net ir nuolatinės narės statusą Saugumo Taryboje. Rusijos Federacija taip pat tęsė SSRS narystę JTO sistemos tarptautinėse organizacijose. Vadinasi, galima būtų kelti klausimą, ar valstybių teisių tęsimas yra teisių perėmimo viena iš galimų situacijų, ar tiesiog fikcija. Tokios pozicijos bus nagrinėjamos III skyriuje.

Valstybė tampa teisių tęsėja ne atsitiktinai, tam reikalingos kelios sąlygos. Anot Malcolm N. Shaw, „sprendžiant, ar įvyko tęstinumo, ar perėmimo situacija vienos proceso šalių atžvilgiu, reikia atsižvelgti į klasikinius valstybingumo kūrimo kriterijus, kartu į tiesiogiai susijusių šalių pareiškimus dėl tokio statuso bei trečiųjų šalių ir tarptautinių organizacijų priimtą poziciją“[18]. Taigi, galima teigti, kad sąlygos valstybei tapti teisių tęsėja būtų tokios:

- Pačios valstybės valia tapti pirmtakės valstybingumo tęsėja;
- Tokių valstybės siekių pripažinimas tarptautinės bendrijos, įskaitant ir tarptautines organizacijas, turinčias tarptautinį teisinį subjektiškumą;
- Buvusių sąjunginių (sąjunginėmis valstybėmis laikomos tiek buvusios unitarinės valstybės sudedamosios dalys, tiek buvusių federacijų subjektai, tiek buvusių konfederacijų narės, t.y. sąvoka vartojama plačiausia prasme) valstybių pritarimas, kad viena jų taptų pirmtakės teisių tęsėja.

Kaip matyti iš buvusios Jugoslavijos Federacinės Respublikos (t.y. Serbijos ir Juodkalnijos Sąjungos, toliau - JFR) situacijos, kuomet subyrėjus Jugoslavijos Socialistinei Federacinei Respublikai (toliau - JSFR), pirmoji turėjo pretenzijų tapti pastarosios teisių tęsėja bei buvo pasiskelbusi tokia esanti (1992 m. balandžio 27 d. Serbija ir Juodkalnija paskelbė apie jungtinės valstybės – Jugoslavijos Federacinės Respublikos suformavimą, kuri pratęstų buvusios Jugoslavijos tarptautinį teisinį subjektiškumą[19]) , tačiau tarptautinė bendrija, remdamasi tuo, kad buvusios JSFR valstybės tokiems siekiams nepritarė, nepripažino JFR tęstinumo[20].

1.4.2. Valstybė perima dalį kitos valstybės teisių ir pareigų

Pagrindinė šios situacijos skirtis nuo pirmosios yra ta, kad naujai susikūrusi valstybė nepretenduoja būti valstybės pirmtakės valstybingumo tęsėja ir jai nepereina visos ar bent jau didžioji pirmtakės teisių ir pareigų dalis. Šios situacijos pavyzdžiais laikytinos Sovietų Sąjunga (kiek tai galioja 11-kai buvusių sąjunginių valstybių, t.y. išskyrus Baltijos valstybes bei pačią

[18] Shaw M. N. International law. Fifth edition., Cambridge:Cambridge University Press, 2003. P. 865
[19] State succession to the immovable assets of former Yugoslavia (report). Internetinė versija. Tarptautinės krizių grupės (International Crisis Group) tinklalapis: http://www.crisisgroup.org/library/documents/report_archive/A400151_20021997.pdf .P.6
[20] Žalimas D. SSRS okupacijos žalos atlyginimo įstatymas ir Rusijos Federacijos atsakomybės tarptautiniai teisiniai pagrindai. (internetinė versija). Vilniaus universiteto leidyklos internetinis tinklalapis: http://www.leidykla.eu/fileadmin/Politologija/44/Dainius_Zalimas.pdf

Rusijos Federaciją), JFR bei kitos valstybės, anksčiau įėjusios į JSFR sudėtį, Čekoslovakijos pasidalijimo atveju Čekija bei Slovakija. Jugoslavijos bei Čekoslovakijos atvejais iširo federacinės valstybės, tad, tiesiog federacijos subjektams tapus nepriklausomomis valstybėmis, valstybė pirmtakė nustojo egzistavusi, o visa valdžia perėjo naujiems subjektams.

Čekoslovakijos iširimo atveju, abi, tiek Čekija, tiek Slovakija, pasiskelbė pirmtakės teisių ir pareigų perėmėjomis. Šiuo atveju, nepaisant to, kad Čekijos Respublika teritoriškai didesnė, nebuvo jokių pretenzijų būti Čekoslovakijos teisių tęsėja[21]. Abi naujosios valstybės turėjo iš naujo, kaip naujos nepriklausomos valstybės, tapti tarptautinių organizacijų narėmis.

JFR atveju, kaip jau minėta, pastaroji reiškė pretenzijas tapti JSFR teisių tęsėja, kartu ir pasilikti JTO nare, užimant JSFR vietą, tačiau tarptautinei bendruomenei tokių pretenzijų nepripažinus, JFR turėjo iš naujo stoti į šią tarptautinę organizaciją.

Šiuo atveju naujos valstybės pasidalija (žinoma, priklausomai nuo valstybių valios) tarpusavyje pirmtakės įsipareigojimus ir teises. Šis atvejis yra unikalus ir skirtingas nuo netrukus nagrinėsimo tuo, kad čia valstybė pirmtakė toliau nebeegzistuoja, jos, kaip tarptautinės teisės subjekto nebelieka.

1.4.3. Valstybės susikūrimas dekolonizacijos proceso metu

Valstybės, susikūrusios dekolonizacijos metu, perima tik nedidelę dalį teisių bei pareigų, priklausiusių jos buvusiai metropolijai. Iš pirmo žvilgsnio, lyg ir neverta išskirti šios situacijos – juk lyg ir šis variantas patenka į ką tik nagrinėtos situacijos Nr. 2 (*Valstybė perima dalį kitos valstybės teisių ir pareigų*) aprėpties sferą. Atrodytų, jog tik perimamų teisių ir pareigų apimtis kiek skiriasi (minėta – perimama tik nedidelė dalis teisių bei pareigų), bet juk kiekvienu konkrečiu valstybių teisių perėmimo atveju skiriasi perimamų teisių ir pareigų apimtis ir nieko čia keisto, nes kiekvienas atvejis individualus.

Visgi, norint išanalizuoti šią situaciją, derėtų pirmiausia apibrėžti kolonijos sąvoką: „*Kolonija* (lot. colonia < colere – (ap)gyventi) - šalis arba jos dalis, neturinti savarankiškumo, valdoma išnaudotojiškos valstybės (metropolijos)“[22]. Kituose šaltiniuose (pvz. internetinė enciklopedija „Vikipedija“) nurodomas dar vienas kolonijos požymis – t.y., kad kolonijos teritorija yra nutolusi nuo metropolijos, vadinasi, jos nėra kaimyninės, jų teritorijos nesiriboja. Kitas kriterijus – tai, kad kolonijos neturi savarankiškumo, t.y. jos visiškai yra priklausomos nuo patronuojančios valstybės (net jei kolonija turi kažkokią autonomiją, tos autonomijos ribos, galiausiai ir pats dalinio savarankiškumo suteikimo faktas priklauso nuo metropolijos).

[21] Aust A. Modern treaty law and practice. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. P. 318
[22] Tarptautinių žodžių žodyno internetinė versija: http://kazkas.kobra.ktu.lt/index.php?sid=4cd0d006c56b7e506a9d3b4f336a86b3&Nr=4245

Vadovaujantis išvardytu, būtų galima teigti, jog atsiskiriant kolonijoms nuo metropolijos, pastaroji vis tiek tęsia savo valstybingumą, išsaugodama visas savo valstybės teises ir pareigas. Vadinasi, net nekyla minčių apie galimą valstybių teisių perėmimą didele apimtimi, kadangi buvusios kolonijos tų teisių ir neturėjo, mat suverenas vis tiek buvo patronuojanti valstybė, kuri apsprendė kolonijos teisių apimtį ir buvo už ją atsakinga. Antrosios aptartos situacijos atveju arba egzistuoja viena unitarinė valstybė, kuri gali suskilti, arba tiesiog ji yra sudaryta iš daugmaž lygiateisių subjektų, tad valstybei pirmtakei iširus, tie, sakykime, lygiateisiai subjektai daugiau ar mažiau turi vienodas teises ir pareigas, kurias pasiskirsto proporcingai visų bendra iniciatyva. Jų galimybės perimti ar kaip tik apsispręsti neperimti atitinkamas teises ir įsipareigojimus iširus valstybei pirmtakei yra apylygės.

Apibendrinant būtų galima teigti, jog verta išskirti šį valstybių teisių perėmimo variantą kaip savarankišką, nes kolonijoms atsiskiriant nuo metropolijos ir tampant nepriklausomais tarptautinės teisės subjektais, metropolijos tarptautinis teisinis subjektiškumas nepakinta, ji ir toliau jį įgyvendina, būdama atsakinga už savo tarptautinius įsipareigojimus, įgyvendindama bei naudodamasi jai priklausančiomis teisėmis. Kolonijų atveju galime kalbėti apie galimybę perimti tik labai nedidelę dalelę teisių ir pareigų, nes už didžiąją jų dalį vis tik atsakinga lieka pati buvusi metropolija.

Pažymėtina, kad 1978 m. Vienos konvencijoje išskiriami atsiskyrimo atvejai, kai valstybė pirmtakė toliau egzistuoja bei kai ši nebeegzistuoja. Toks reguliavimas yra platesnis, t.y. apima ne vien dekolonizacijos atvejus, o gali būti taikomas ir kitokiems teisių perėmimo variantams, kuomet atsiskiria valstybė, tačiau ne nuo metropolijos, o tiesiog nuo subjekto, kuris anksčiau buvo suverenas, tačiau po atsiskyrimo išliko egzistuoti ir toliau. Atsiskyrimas tarptautinės teisės mokslininkų nagrinėjamas ne vienoda apimtimi, vadinasi, ir sąvoka suprantama arba siauriau, arba plačiau. Autoriai, nagrinėjantys atsiskyrimo klausimą plačiąja prasme „įtraukia į savo analizę visus valstybių išsiskyrimo atvejus, kuomet valstybė pirmtakė tęsia savo egzistavimą sumažėjusių teritorijos ir demografinės padėties forma. Situacijos, kuomet valstybė pirmtakė nustoja egzistuoti taip pat apžvelgiamos.<...> Siauresne koncepcijos prasme, atsiskyrimas yra naujo nepriklausomo darinio susikūrimas, daliai teritorijos ir populiacijos atsiribojant nuo egzistuojančios valstybės, be pastarosios sutikimo“[23]. Pastarosios pozicijos laikomasi ir šiame darbe. Išskiriame tik tai, kad valstybės pirmtakės nesutikimas nėra būtina sąlyga, kad tokį valstybių teisių perėmimo variantą laikytume atsiskyrimu. Jis gali būti lygiai taip pat įvykdytas ir esant valstybės pirmtakės pritarimui.

[23] Kohen M. G. Secession: International Law Perspectives. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. P. 2-3.

1.4.4. Valstybių susijungimas

Šioje situacijoje „susijungia dvi ar daugiau valstybių ir taip sudaro vieną valstybę perėmėją“[24], iš kelių teritorijų susikuria viena nauja valstybė, kuri tampa atsakinga už abiejų buvusių atskirų valstybių įsipareigojimus bei perima abiejų teises. Literatūroje (Akehurst, Malanczuk, Lukašuk, Aust ir kiti) tokiu valstybių susijungimo pavyzdžiu nagrinėjamas Vokietijos Federacinės Respublikos (toliau - VFR) ir Vokietijos Demokratinės Respublikos (toliau - VDR) susivienijimas. 1990 m. spalio 3 d. „VDR nustojo egzistuoti kaip valstybė“[25] ir jos teritorija, susidėjusi iš penkių žemių, buvo integruota į jau egzistuojančią VFR. Kita vertus, negalima VDR ir VFR susivienijimo traktuoti kaip tipinio tokios situacijos pavyzdžiu, nes iš esmės situacija buvo tokia, kad VDR buvo prijungta prie VFR ir tai keičia situaciją, nes, kaip mini Anthony Aust, bent jau tarptautinių sutarčių atžvilgiu, šios, kurių nare buvo VFR, pradėjo galioti visai naujajai teritorijai („judančių sienų principu“), o dėl tų sutarčių, kurios buvo sudarytos išimtinai VDR, vyko derybos su kitomis sutarčių dalyvėmis ir susitarimo būdu išspręsti klausimai dėl tokių sutarčių galiojimo Vokietijos teritorijai[26]. Vadinasi, VDR sudarytos sutartys automatiškai nebuvo perkeltos naujajai valstybei perėmėjai. Visa situacija yra kiek skirtinga nuo tos tipinės situacijos, kurią norima aptarti šiame skyrelyje. Valstybių susijungimas, kaip jis suprantamas 1978 m. konvencijos kontekste, turi būti vykdomas dviejų ar kelių lygiateisių subjektų. Vokietijos atveju, vyko greičiau prisijungimas, o ne susijungimas.

1.4.5. Sutartinė cesija

Sutartinė cesija – tai toks valstybių teisių perėmimo variantas, kuomet viena valstybė dalį savo teritorijos perleidžia kitai sutartomis sąlygomis. Toks valstybių teisių perėmimo variantas yra ypač retas, nes, savaime suprantama, kiekviena valstybė yra suinteresuota išsaugoti savo valstybės integralumą ir suverenitetą savo teritorijos ribose. Sutartinės cesijos pavyzdžiu laikytinas Elzaso ir Lotaringijos perleidimas Prancūzijai („1919 m. birželio 28 d. Versalyje Vokietija pasirašė taikos sutartį su sąjungininkais. Taikos sutartimi Prancūzija gavo Elzasą ir Lotaringiją 1870 metų sienose“[27]). Taip pat galima paminėti atvejį, kuomet Prancūzija perleido JAV Luizianą 1803 m. balandžio 30 d. Paryžiaus sutartimi[28], žinoma, šiuo atveju cesija buvo atlygintinė. Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, cesija gali būti tiek atlygintinė, tiek neatlygintinė.

[24] 1978 Vienna convention on succession of states in respect of treaties, Article 31, internetinė versija: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf
[25] Laisvosios enciklopedijos Vikipedija tinklalapis: http://lt.wikipedia.org/wiki/Vokietijos_Demokratin%C4%97_Respublika
[26] Aust A. Modern treaty law and practice. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. P. 311
[27] Laisvoji enciklopedija Vikipedija: http://lt.wikipedia.org/wiki/Versalio_taikos_sutartis.
[28] Internetinė enciklopedija NationMaster: http://www.nationmaster.com/encyclopedia/Cession.

2. BENDRIEJI KLAUSIMAI, SUSIJĘ SU TARPTAUTINIAIS PAŽEIDIMAIS BEI PAREIGA ATLYGINTI TARPTAUTINIU PAŽEIDIMU PADARYTĄ ŽALĄ

Tarptautinės bendruomenės koegzistavimo pagrindas – sutartiniai tarpusavio pasitikėjimu bei taikiu bendradarbiavimu grįsti santykiai. Tarptautinę taiką, saugumą bei pasitikėjimą tarptautinių santykių stabilumu padeda pasiekti bei užtikrinti bendrieji tarptautinės teisės principai, kurių privalu laikytis visoms valstybėms kaip *ius cogens* normų. Tokiais fundamentaliais principais laikytini pirmiausia tarptautinės teisės principai, išvardyti JTO Generalinės Asamblėjos 1970 m. spalio 24 d. rezoliucijoje 2625 (XXV): valstybių susilaikymo nuo grasinimų ir jėgos naudojimo tarptautiniuose santykiuose prieš kitų valstybių teritorinį vientisumą bei politinę nepriklausomybę ar kitu būdu, nesuderinamu su Jungtinių Tautų tikslais; taikaus ginčų sprendimo principas; nesikišimo į valstybių vidaus reikalus; tarpusavio bendradarbiavimo pagal JTO chartiją principas; tautų lygiateisiškumo ir laisvo apsisprendimo; valstybių suverenios lygybės; tarptautinių įsipareigojimų vykdymo gera valia ir laikantis JTO chartijos. Šie principai, kaip minima Tarptautinės teisės principų deklaracijos preambulėje, Generalinės Asamblėjos nuomone, turėtų padėti stiprinti pasaulinę taiką ir nubrėžti tarptautinės teisės ir valstybių tarpusavio santykių vystymosi gaires[29].

Valstybių tarpusavio bendradarbiavimas ir bendradarbiavimas su tarptautinėmis organizacijomis bei kitais tarptautinės teisės subjektais dažniausiai vyksta sudarant tarptautinius susitarimus. Tad nenuostabu, kad vienas pagrindinių tarptautinės teisės principų yra *pacta sunt servanda,* t.y. sutarčių privalomo laikymosi principas.

Valstybėms (kaip ir kitiems tarptautinės teisės subjektams) bendradarbiaujant gali kilti visokių sunkumų. Neretai viena teisinio santykio šalių nevykdo sutartinių įsipareigojimų, būna atvejų, kai tyčia nesilaikoma tarptautinės teisės principų ir pan. Tokie atvejai laikomi tarptautinės teisės pažeidimu, vadinasi yra nepriimtini, nepageidautini ir žalingi šalių tarpusavio pasitikėjimui, grėsmingi taikiems tarptautiniams santykiams. Tad dėl tokių nepageidautinų veikų kyla tarptautinės teisinės atsakomybės, kaip balanso, teisingumo tarp ginčo šalių atstatymo priemonės, klausimas. Kartu valstybių teisinės atsakomybės institutas padeda valstybėms vystyti stabilius tarpusavio santykius, pagrįstus pasitikėjimu. Tarptautinės teisinės atsakomybės institutas padeda užtikrinti stabilumą tarptautiniuose santykiuose (padeda užtikrinti tarptautinės

[29] Resolution adopted by the General Assembly on 24 October 1970, No. 2625 (XXV): Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation among States in Accordance with the Charter of the United Nations., internetinė versija: http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/90/IMG/NR034890.pdf?OpenElement

teisės normų funkcionavimą); laikytina kaip priemonė, sulaikanti valstybes nuo tarptautinių pažeidimų darymo (padeda užtikrinti tarptautinės teisės normų laikymąsi).

Tarptautinėje teisėje atsakomybės klausimai reguliuojami kiek kitaip nei nacionalinėje teisėje. Anot, Antonio Cassese, kolektyvinė atsakomybė, kuri paprastai taikoma primityviose teisės sistemose ir laikoma archaiška bei civilizuotų valstybių įstatymuose yra kaip išimtis iš individualios ir individualizuotos atsakomybės koncepcijos (pvz. tėvai yra atsakingi už savo vaikų neteisėtas veikas, juridinis asmuo laikomas atsakingu už savo atstovo sprendimus), tarptautinėje teisėje įgyja bendros taisyklės statusą.[30] Tarptautinėje teisėje valstybė, kaip tarptautinės teisės subjektas ir kaip tarptautinių teisinių santykių dalyvė, yra atsakinga už savo pareigūnų veiksmus ar neveikimą. Vadinasi, faktiškai visai valstybės bendruomenei perkeliamos atsakomybės užkraunamos pareigos.

Tiek valstybių nacionalinė, tiek tarptautinė teisė numato, kad už teisiškai privalomų į(si)pareigojimų nevykdymą gresia atsakomybė. Vadinasi, atsakomybė kyla tuomet, kai valstybė pažeidžia tarptautinį įsipareigojimą kitai valstybei. Šis į(si)pareigojimas gali kilti tiek iš tarptautinės sutarties, tiek iš tarptautinėje teisėje susiformavusio papročio, tiek iš galiojančio ir įpareigojančiu teismo sprendimo, taip pat iš privalomą galią turinčius sprendimus galinčių priimti tarptautinių organizacijų sprendimų (pvz. JTO Saugumo Tarybos) bei tuomet, kai valstybė negailestingai elgiasi su kitos valstybės piliečiais. Svarbu pažymėti, kad už tam tikrus tarptautinės teisės pažeidimus atsako ne tik valstybė, tačiau ir asmenys, tuos pažeidimus padarę (pvz. karo nusikaltimai, kurių padarymo atveju, šalia galimos valstybės atsakomybės taip pat yra atsakingas juos įvykdęs asmuo). Tačiau nepaisant išaugusio individualios atsakomybės vaidmens (po II pasaulinio karo ypač padaugėjo veikų, už kurias tarptautinėje teisėje asmenys traukiami atsakomybėn), kolektyvinė atsakomybė vis tiek išlieka taisykle.

Šiuolaikinis tarptautinės atsakomybės supratimas susiformavo per daugelį metų bei buvo stipriai įtakotas Tarptautinės teisės komisijos veiklos. Dar 1949 m. Komisija nusprendė, kad tarptautinė teisinė atsakomybė yra tarptautinės teisės institutas, reikalingas kodifikavimo, be to, įtraukė jį į prioritetinių darbų sąrašą. „Šeštojoje sesijoje, vykusioje 1954 m., Komisija atkreipė dėmesį į Generalinės Asamblėjos 1953 m. gruodžio 7 d. rezoliuciją 799 (VIII), kurioje iš Komisijos reikalaujama kiek įmanoma greičiau per protingą laiką pradėti tarptautinės teisės principų, reguliuojančių tarptautinę atsakomybę, kodifikaciją“[31]. Šiuo metu egzistuoja ir tokią atsakomybę reguliuoja JTO Tarptautinės teisės komisijos 2001 m. Valstybių atsakomybės už tarptautinius neteisėtus aktus straipsnių projektas (toliau – Projektas). Be abejo, tai kol kas tik projektas ir yra neįpareigojančio pobūdžio, kita vertus, šis projektas – tai tarptautinės teisės

[30] Cassese A. International Law. Second Editon. Oxford: Oxford university press, 2005. P. 6-7
[31] Tarptautinės teisės komisijos (*International Law Commission*) tinklalapis: http://untreaty.un.org/ilc/summaries/9_6.htm

paprotinių normų kodifikacija, tad paprotinės tarptautinės normos turi būti taikomos nepaisant to, kad jų kodifikacija kol kas dar tik projekto būklės.

2.1. Tarptautinės teisės pažeidimas kaip sąlyga tarptautinei teisinei atsakomybei kilti

Tarptautinės teisės pažeidimai nėra vienodi: vieni jų pažeidžia vienos valstybės interesus, kiti gi yra žalingi ar bent jau pavojingi kelioms valstybėms ar net visai tarptautinei bendruomenei. Šiuo pagrindu „jau po pirmojo pasaulinio karo tarptautinėje teisinėje literatūroje buvo pradėta skirti paprastą tarptautinės teisės pažeidimą nuo tarptautinio nusikaltimo“[32]. Anot Roberto Ago, Tarptautinės teisės teorijoje tarptautiniu nusikaltimu laikomi „ypač pavojingi teisės pažeidimai, liečiantys gyvybiškai svarbius visų valstybių interesus. Tarptautinių deliktų kategorijai priskiriami visi kiti tarptautinės teisės pažeidimai.“[33] Roberto Ago, savo penktojoje ataskaitoje dėl valstybių atsakomybės išanalizavo tokį skirstymą visų pirma siekdamas išsiaiškinti, ar verta tarptautiniame dokumente tokį skirtumą pabrėžti. Pirmiausia, pranešėjas pažymėjo, jog bet kokiu atveju, nepaisant to, ar įvykdomas taip vadinamas tarptautinis nusikaltimas, ar tarptautinis deliktas, atsakomybės forma vis tiek yra reparacija. Skirtumas, anot jo, tarp tarptautinių nusikaltimų ir deliktų iš esmės yra toks, kad pirmuoju atveju atsakomybės reikalauti gali ne konkreti viena valstybė, kurios teisės buvo pažeistos tarptautiniu pažeidimu (taip yra delikto padarymo atveju), o bet kuri iš tarptautinės bendruomenės, nes, kaip jau minėta, laikoma, jog nusikaltimas liečia visų valstybių bendrą interesą[34]. Tokį skirtumą paaiškina ir tarptautinės teisės normos, kurių pažeidimas laikomas tarptautiniu nusikaltimu. Nusikaltimu laikomas pažeidimas „ypač svarbių tarptautinių įsipareigojimų, <...> kurių laikymasis apsprendžia tarptautinės bendruomenės gyvenimo sąlygas“[35]. Tarptautiniais nusikaltimais laikytina karo nusikaltimai, genocidas, agresija, apartheidas ir pan.

Pažymėtina, kad Projektas skiria pažeidimus ir įsipareigojimų, kuriuos nustato bendrosios tarptautinės teisės imperatyvinės normos, sunkius pažeidimus. Projekto kontekste sunkus pažeidimas yra toks, kuris pasireiškia šio įsipareigojimo sistemingu nesilaikymu ar jo nesilaikymu dideliu mastu (40 str.). 1996 m. Projekte buvo skiriami tarptautiniai nusikaltimai ir deliktai, visgi, matome, kad šio skirstymo nebeliko 2001 m. Projekte. Vargu, ar yra geriau tarptautinius pažeidimus skirstyti į lengvus ir sunkius sistemiškumo ar masto pagrindu nei tarptautinei bendruomenei sukeliamų padarinių pagrindu.

[32] Kūris P. Atsakomybės tarptautinėje teisėje problemos. Vilnius: Vaizdas, 1970. P. 21.
[33] Kūris P., Požarskis M. Tarptautinės teisės apybraižos. Vilnius: Mintis, 1985. P. 194
[34] Yearbook of the International Law Commission: 1976, vol. II (Part one), P. 27-30
[35] Ten pat. P. 33, para. 101.

Manytina, kad visgi tarptautinių pažeidimų skirstymas, turi reikšmės ne tik tarptautinės teisės teorijai, tačiau ir praktikai, nes galima teigti, kad už tarptautinius nusikaltimus atsakomybė kyla pirmiausiai valstybei, tačiau kartu ir asmenims, kurie šias veikas vykdė. Taigi, tarptautiniais nusikaltimais galima laikyti tokias veikas, kurios pažeidžia itin svarbias tarptautines nuostatas ir už kurių įvykdymą galima ne tik valstybės, bet ir asmenų, pažeidusių šiuos esminius įpareigojimus, atsakomybė.

2.1.1. Tarptautinio pažeidimo sudėtis

Bet kokio tarptautinio į(si)pareigojimo pažeidimas yra pagrindinė teisinės atsakomybės sąlyga. Teisės pažeidimas, tam kad jis sukeltų teisinę atsakomybę konkrečiam subjektui, taip pat turi atitikti tam tikrą tipišką veikos požymių sistemą – teisės pažeidimo sudėtį. Tarptautinėje teisėje veika taip pat turi atitikti tam tikrus požymius, kad būtų pripažinta tarptautinės teisės pažeidimu. Tiesa, tarpvalstybiniuose santykiuose pažeidimo sudėtis yra kiek kitokia nei nacionalinėje teisėje. Skirtumas yra tas, kad tarptautinės teisės pažeidimo sudėtis yra mažesnės apimties, t.y., reikalavimai veikai tam, kad ji būtų pripažinta pažeidimu, yra menkesni.

Projekte yra apibrėžta tarptautinės teisės pažeidimo sudėtis. Kaip jau minėta anksčiau - priskirtinumas valstybei bei faktas, kad veika yra tarptautinio valstybės įsipareigojimo pažeidimas. Į tarptautinės teisės pažeidimo sudėtį įeina: ***subjektyvieji požymiai*** ir ***objektyvieji požymiai***. Anot Antonio Cassese, „subjektyvieji požymiai yra: (i) priešingos tarptautiniam įsipareigojimui asmens veikos (veikimo ar neveikimo) priskirtinumas valstybei; (ii) atskirais atvejais, valstybės pareigūno, įvykdžiusio pažeidimą, kaltė (*culpa*). Objektyvieji požymiai yra: (i) atitinkamo elgesio nesuderinamumas su tarptautiniu į(si)pareigojimu; (ii) materialinė ar moralinė žala kitam tarptautinės teisės subjektui; (iii) jokių įvairių aplinkybių, užkertančių kelią laikyti veiką neteisėta, nebuvimas“[36]. Autorius detalizuoja minėtus Projekte išskirtus elementus, kurie, beje, yra esminiai - tai objektyvusis požymis, jog buvo pažeistas tarptautinis įsipareigojimas bei subjektyvusis – veikos, atliktos konkretaus asmens, priskirtinumas valstybei. A. Cassese taip pat nurodo kai kuriuos elementus, kurie nėra būtini, norint veiką laikyti tarptautinės teisės pažeidimu: pareigūno, įvykdžiusio veiką, kaltė; žala (tiek turtinė, tiek neturtinio pobūdžio).

[36] Cassese A. International Law. Second Editon. Oxford: Oxford university press, 2005. P. 246.

2.1.1.1. Subjektyvusis tarptautinės teisės pažeidimo sudėties požymis (Priskirtinumas valstybei)

Projekto II skyrius skirtas elgesio priskirtinumo valstybei taisyklėms. Nuo 5 iki 15 str. įvardijami atvejai, kuomet veikimas ar neveikimas yra pripažintinas kaip atliktas valstybės. Remiantis Projektu, veiką, kuri gali būti priskiriama valstybei, esant skirtingoms situacijoms, gali atlikti:

- Valstybės institucijos – (*organs of the state*);
- Fiziniai asmenys (*persons);*
- Asmenų grupės (*group of persons*);
- Juridiniai asmenys (*entities*);
- Sukilėlių judėjimai (*insurrectional movements*);
- Kita valstybė (IV Projekto skyrius)

Valstybės tarpvalstybiniuose santykiuose pačios turi subjektiškumą ir yra pagrindiniai tarptautinės teisės subjektai, tačiau bet kokiu atveju veikia per asmenis (kad ir kokie subjektai, galintys veikti valstybės vardu, nurodyti Projekte, tačiau esmine grandimi išlieka fizinis asmuo). Taigi, kaip jau minėta, valstybių vardu gali veikti tiek paskiri asmenys, tiek asmenų grupės, tiek juridiniai asmenys, tiek asmenų judėjimai. Tačiau kiekvienas jų turi atitikti tam tikrus specialiuosius požymius, nes ne kiekvieno fizinio ar juridinio asmens ar jų grupių veikimas gali sukelti tarptautinių pasekmių. Visų pirma dėrtų išsiaiškinti, kokie reikalavimai keliami asmenims, kurie gali veikti valstybės vardu.

Valstybės institucijų veikos. Pirmiausia, valstybės vardu gali veikti valstybės institucijos (Projekto 4 str. - *organs of the state*). Šiame straipsnyje terminas valstybės institucija vartojamas pačia plačiausia prasme, vadinasi, ja laikomas tiek valstybės pareigūnas, tiek įstaiga, kuri pagal valstybės vidaus teisę turi tokį statusą. Tarptautinės reikšmės šiuo atveju neturi, ar institucija vykdo įstatymų leidžiamosios, vykdomosios, ar teisminės valdžios funkcijas. Svarbu paminėti, kad šia prasme Projekto 4 straipsnis, nėra baigtinis – jame nurodyta – „ir bet kokias kitas funkcijas“, vadinasi, institucija nebūtinai turi atlikti teismines, įstatymų vykdomąsias ar įstatymų leidžiamąsias funkcijas, gali būti vykdoma bet kokia šių pareigų kombinacija, kuri neapsiriboja tradicine valdžių padalijimo principo apimtimi. „Vadovaujantis įsitvirtinusia tarptautinės teisės taisykle, bet kokios valstybės institucijos veika turi būti laikoma kaip tos Valstybės veikimas“[37]. Ši taisyklė laikoma tarptautine paprotine norma.

[37] Difference Relating to Immunity from Legal Process of a Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, Advisory Opinion, I. C. J. Reports 1999, p. 62. Para. 62.

Taip pat, kaip nurodoma 4 str. 1 d., nesvarbu, kokią vietą valstybės valdžios institucijų sistemoje užima konkreti institucija, nei tai, ar ji priklauso centrinei, ar teritorinei valstybės valdžiai, pavyzdžiui, JAV atveju, ar priklauso federacinei, ar federacijos subjekto, t.y., valstijos, valdžiai. Pabrėžtina, kad nenustatomas skirtumas tarp teritorinių subjektų – ar tai būtų federacijos subjektas, tarkim valstija ar žemė, valsčius, ar autonominė teritorija, kaip anksčiau Kosovas ar Honkongas. Šiuo atveju pažymėtina, kad neturi reikšmės faktas, jog valstybės įstatymai įgalina autonominio vieneto ar federacijos subjekto parlamentą priversti šią teritoriją laikytis tarptautinių įsipareigojimų.[38] Šią poziciją galima pagrįsti tuo, kad nepaisant federacijos subjekto ar autonominės teritorijos dalinio savarankiškumo, kad ir pačio didžiausio, suverenitetas vis tiek priklauso steigiamajai valstybei. Be abejo, atskirais atvejais federacijos subjektai turi teisę, suteiktą federalinės valdžios, sudarinėti tam tikras su ta teritorija susijusias tarptautines sutartis. Tokiu atveju šių sutarčių nesilaikymo, jose numatytų įsipareigojimų pažeidimo pasekmės, t.y. atsakomybė tenka pačiam atsakingam teritoriniam vienetui, juk pats ir prisiėmė atitinkamų teisių ir pareigų komplektą, kurio reikia laikytis, nes priešingu atveju kyla padarinių.

Svarbu pažymėti, jog valstybė neatsako už savo tarnautojo veiksmus, jei šis veikė pagal kitos užsienio valstybės nurodymus. Tokiu atveju, nepaisant to, kad asmuo visgi dirba konkrečiai valstybei, jai atsakomybės savo veiksmais nesukelia, nors ir atlieka juos kaip pareigūnas, jei veikia pagal užsienio jėgos nurodymus.[39]

Asmenų, įgalintų vykdyti valstybinės valdžios funkcijas, veikos. Valstybė atsako ne tik už savo institucijų (plačiąja prasme) veikas, tačiau taip pat ir už asmenų (tik fizinių, tiek juridinių), kurie formaliai nėra laikytini valstybės pareigūnais, tarnautojais ar apskritai institucijomis, t.y., nepatenka į Projekto 4 str. taikymo sferą, tačiau yra įgalinti vykdyti tam tikras valstybinės valdžios funkcijas. Toks reguliavimas nurodytas Projekto 5 str. Šios įstaigos ar asmenys gali būti „viešosios korporacijos, pusiau viešieji vienetai, įvairaus pobūdžio viešosios agentūros ir netgi, ypatingais atvejais, privačios bendrovės, su sąlyga, kad kiekvienu atveju vienetas yra įgalintas valstybės [vidaus] teisės vykdyti viešojo pobūdžio funkcijas, kurias paprastai vykdo valstybės institucijos ir šio vieneto veika susijusi su valstybinės valdžios interesų įgyvendinimu. Pavyzdžiui, kai kuriose valstybėse privačios apsaugos firmos gali pagal sudarytą sutartį būti kalėjimų prižiūrėtojais ir vykdydami šias funkcijas gali įgyvendinti [šioje srityje] viešąją valdžią, tokią kaip sulaikymas, tvarkos palaikymas, vykdant teismo sprendimą ar

[38] Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries (internetinė versija). 2008. http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf P. 12
[39] Brownley I. System of the law of nations. State responsibility, Part I., Oxford: Oxford University Press, 1983. P. 135

kalėjimo [vidaus] taisykles“[40]. Svarbu pažymėti, jog Projekto 5 str. kalba apie tokių asmenų ar institucijų veiksmus, kurie yra įgalinti pagal vidaus teisę (*empowered by the law of the state).* Iš esmės paminėtas pavyzdys rodo, kad įgalinimai įgyvendinti valstybinės valdžios funkcijas gali būti numatyti nebūtinai tiesiogiai teisės aktuose, o, pavyzdžiui, sutartyje, kuri sudaryta remiantis valstybės vidaus teisės reikalavimais. Kita vertus, kadangi valstybinės valdžios įgyvendinimo funkcijos apskritai, pagal bendrąją taisyklę, turėtų būti valstybės institucijų prerogatyva, tokia funkcijų delegavimo sutarties sudarymo galimybė turėtų būti numatyta valstybės teisės aktuose.

Asmenų, veikiančių pagal valstybės instrukcijas, nurodymus ar valstybės kontroliuojamos veikos. Projekto 8 – asis straipsnis kalba apie asmenų ar jų grupių veiksmus, kuriuos kontroliuoja valstybė arba bent jau tie asmenys veikia pagal valstybės instrukcijas ar nurodymus. Tokiu atveju, kuomet asmenys veikia valstybės žinioje bei jos prižiūrimi, kontroliuojami, valstybė taip pat lieka atsakinga už tokių asmenų padarytus tarptautinės teisės pažeidimus. Tokia Tarptautinės Teisės Komisijos pozicija yra natūrali – jei valstybė pati duoda instrukcijas, kaip asmeniui veikti, ji turi ir atsakyti už jo veikimą.

Asmenų veikos situacijose, kuomet valdžios institucijų nėra ar jos nefunkcionuoja. Valstybei priskirtina laikytina veika, atlikta asmenų ar asmenų grupių, kurios vykdo konkrečių valstybės valdžios institucijų funkcijas, nors nei teisinės bazės pagrindu, nei sutartiniu pagrindu nėra įgalintos tų funkcijų vykdyti. Tokia situacija aptariama Projekto 9 straipsnyje. Jame nurodomos kelios tokių pseudo-institucijų veikų pripažinimo valstybės veikomis sąlygos. Pirmiausia asmenys ar asmenų grupės gali veikti kaip valstybės institucijos ir vykdyti jų funkcijas. Antra, realiai valstybės valdžios institucijų sistema nebeegzistuoja arba realiai nefunkcionuoja, t.y., nevykdo jai priskirtų funkcijų. Trečioji sąlyga būtų aplinkybių, kuriomis būtina vykdyti tokias funkcijas, egzistavimas.

Sukilėlių ar kitokio judėjimo elgesys taip pat gali būti traktuojamas kaip valstybės veika. Tokia nuostata yra Projekto 10 straipsnyje. Jame nurodoma, kad sukilėlių judėjimo, kuris tampa nauja valstybės valdžia, elgesys laikytinas šios valstybės veika pagal tarptautinę teisę. Šis straipsnis iš esmės yra panašus į jau nagrinėtą 9 –ąjį. Iš esmės juk čia taip pat yra atitinkama grupė asmenų, kuri pradeda vykdyti valstybinės valdžios funkcijas, nesant jokio tokių veiksmų sankcionavimo. Skirtumas yra tas, kad aptariamame straipsnyje jau ir taip nurodomos ypatingos aplinkybės – jau pats sukilimo faktas gali būti traktuojamas kaip ypatinga aplinkybė, minima 9 str. Tiesiog sukilėliai imasi veiksmų esant realiai funkcionuojančiai valdžiai. Faktiškai yra aptariamas perversmas valstybėje, kuomet sukilėlių grupuotė nuverčia valstybės valdžią ir patys ją pradeda veiksmingai vykdyti.

[40] Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries (internetinė versija). 2008. http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf P. 43

Svarbu pažymėti tai, jog kol sukilėlių judėjimas dar nėra valdžioje, o veikia kaip maištininkai prieš egzistuojančią valstybės valdžią, tokio judėjimo bei juolab atskirai jo narių padaryti nusižengimai negali būti priskirti valstybei. Vadinasi, jei sukilimas laikomas nesėkmingu, t.y., nesibaigia valdžios perėmimu, jo veikėjų neteisėtas elgesys negali būti priskirtas valstybei. Tačiau, jei sukilimas pavyksta ir sukilėlių ar kito panašaus pobūdžio judėjimo vadovybė tampa nauja valstybės valdžia, valstybė laikytina atsakinga už visus pažeidimus, padarytus dar vykstant sukilimui.

Pabrėžtina, jog valstybės institucijos vykstant sukilimui ar panašaus pobūdžio veiksmams, kuomet pažeidžiamos tarptautinės teisės normos, taip pat turi parodyti tinkamą rūpestingumą (*due diligence*). Tarptautinės teisės komisija nurodė, kad tinkamas rūpestingumas esti tuomet, kai „valstybė turi jurisdikciją veikti, t.y., imtis prevencinių priemonių, taip pat kai turi galimybę veikti“[41].

Kartu antrojoje straipsnio dalyje aptariama situacija, kuomet dėl tokio sukilėlių valdžios perėmimo yra sukuriama nauja valstybė. Toks sukilėlių ar kitoks judėjimas gali perimti valdžią ir valstybės teritorijos dalyje ar autonominiame vienete sukurti atskirą valstybę. Būtina, kad tokia nauja valstybė būtų laikoma atsakinga už anksčiau padarytus nusižengimus. Tokia nuostata, anot Projekto komentaro, grindžiama tęstinumu tarp sukilėlių organizacijos ir naujos valstybės organizacijos. Šiuo atveju valstybė pirmtakė nebus laikoma atsakinga už tokios naujos vyriausybės, buvusios sukilėliais, veikas, tiek padarytas sukilimo metu, tiek po to.

Veika, kurią valstybė pripažįsta sava ir kurią prisiima kaip savą. 11 Projekto straipsnis kalba apie atvejus, kuomet paprastai valstybei neturėtų kilti atsakomybė už konkrečią veiką, tačiau ji pripažįsta ir prisiima šį elgesį kaip savą. Vadinasi, nepaisant to, kad valstybei atitinkama veika jos atlikimo metu neturėtų būti priskirtina, ji pati savo noru ją prisiskiria. Apskritai aptariamas straipsnis gali būti taikomas įvairių asmenų, tiek fizinių, tiek juridinių, tiek jų grupių veikai. Paprastai privačių asmenų veikos nepriskiriamos valstybei, jei, žinoma, šie asmenys neveikia valstybės vardu, t.y., nepatenka į anksčiau aptartų straipsnių reguliavimo sferą. Tačiau valstybė gali prisiimti atsakomybę už tokį elgesį pati, žinoma, tokia apimtimi, kokia pageidauja, nes šio straipsnio apimtimi veikia valstybės valios autonomijos principas, kuris apskritai neįpareigoja valstybės prisiimti konkretaus akto kaip savo, juolab visa apimtimi. Taigi, valstybė yra laisva apsispręsti, už kokius konkrečius veiksmus ar už kokią konkrečią tų veiksmų dalį ji prisiims atsakomybę.

Tarptautinio Teisingumo Teismas 1980 m. gegužės 24 d. sprendime Jungtinių Valstijų diplomatinio ir konsulinio personalo Teherane (*United States diplomatic and consular staff in*

[41] Yearbook of the International Law Commission, 1957, vol. II, internetinė versija: http://untreaty.un.org/ilc/publications/yearbooks/Ybkvolumes(e)/ILC_1957_v2_e.pdf P. 122, para.4

Teheran) (Jungtinės Amerikos Valstijos v. Iranas) byloje, spręsdamas ambasados užpuolikų atliktos veikos priskirtinumo valstybei klausimą, pažymėjo, jog ambasados užpuolimo metu kovotojai (*militants*) neturėjo jokio oficialaus statuso t.y. nebuvo nei valstybės agentai, nei pareigūnai. Tad šiuo pagrindu negalima priskirti jų atliktų veikų Irano valstybei[42]. Taip pat negalima šios veikos priskirti valstybei tuo pagrindu, kad valstybė davė nurodymus elgtis atitinkamai. Kita vertus, Teismas pažymėjo, jog Irano religinis lyderis daugeliu progų paskelbė pritariąs įkaitų laikymui bei esą tokio elgesio modelio turi būti laikomasi. „Ayatollah Chomeini ir kitų Irano valstybės institucijų pritarimas šiems faktams bei sprendimas vykdyti juos toliau, pavertė besitęsiančią ambasados okupaciją bei įkaitų laikymą valstybės veiksmais[43]. Vadinasi, nors veiksmų prieš Jungtinių Amerikos Valstijų ambasadą Teherane bei jos darbuotojus ėmėsi ne valstybės pareigūnai ir ne valstybės institucijų instruktuoti asmenys, tačiau valstybės institucijų pritarimas tokiems veiksmams gali būti pagrindas priskirti veiką valstybei tuo pagrindu, kad ji pati, jau veiksmams įgavus pagreitį, išreiškė pritarimą ir ėmė skatinti elgtis taip ir toliau. Galima būtų teigti, kad valstybė tokiais savo aktyviais veiksmais prisiima kitų subjektų jau atliktus veiksmus kaip savus. Kartu ši byla rodo, kad valstybė gali būti laikoma prisiimančia tarptautines neteisėtas veikas konkliudentiniais veiksmais, t.y., ji nebūtinai turi pati pranešti apie sprendimą prisiimti atsakomybę už konkrečias veikas.

Kitos valstybės veika. Projekte išskiriamas atskiras skyrius, kuriame nurodoma, kad valstybei gali kilti atsakomybė už kitos valstybės įvykdytą tarptautinį pažeidimą. Skiriami trys atvejai, kai tokia situacija galima:

- Kai valstybė padeda ar suteikia paramą įvykdyti tarptautinį pažeidimą;
- Kai valstybė duoda nurodymus ir vykdo tarptautinio pažeidimo, daromo kitos valstybės, kontrolę;
- Kai valstybė panaudoja prievartą prieš kitą valstybę ir taip ją priverčia atlikti veiką, priešingą tarptautinei teisei.

2.1.1.2. Objektyvusis tarptautinio pažeidimo sudėties požymis (Veika yra tarptautinio valstybės į(si)pareigojimo pažeidimas)

Antrasis, objektyvusis tarptautinės teisės pažeidimo sudėties požymis yra veikos buvimas tarptautinio valstybės į(si)pareigojimo pažeidimu. Anot Roberto Ago, Tarptautinės teisės komisijos Specialiojo Pranešėjo, apibendrinusio įvairių tarptautinės teisės mokslininkų nuomones, „valstybių įvykdyti tarptautinės teisės pažeidimai sukuria naujus tarptautinius

[42] United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Judgment, I. C. J. Reports 1980, p. 3., P. 29, para 58
[43] United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Judgment, I. C. J. Reports 1980, p. 3., P. 35, para 74

teisinius santykius, priklausomus nuo subjektyvios teisinės situacijos, kuri skiriasi nuo situacijos, egzistavusios prieš tokių veiksmų atlikimą“[44]. Pirmiausia reikėtų pažymėti, kad teisiniai santykiai gali susiklostyti tarp dviejų ar kelių valstybių, kurių interesais tiesiogiai pažeidžiami tarptautiniais neteisėtais valstybės pažeidėjos veiksmais ar neveikimu. Toks naujas teisinis santykis taip pat gali susiklostyti tarp valstybės pažeidėjos ir visos tarptautinės bendrijos.[45] Kokie bus naujojo teisinio santykio subjektai, priklauso nuo to, koks tarptautinis įsipareigojimas pažeidžiamas. Pavyzdžiui, dvišalės ar daugiašalės sutarties vieno reikalavimų nevykdymas, kuriuo sukeliama žala vienai valstybei, sukurs naują teisių ir pareigų santykį tarp šių dviejų valstybių – nukentėjusiosios ir pažeidėjos. *Erga omnes* reikalavimų pažeidimo atveju, naujas teisinis santykis susiformuos tarp valstybės pažeidėjos ir visos tarptautinės bendruomenės. Suprantama, kad nuo to priklausys ir tai, kokie padariniai atsiras valstybei – pažeidėjai.

Projekte nėra nurodoma, kokios konkrečios veikos laikytinos tarptautiniais pažeidimais. Tačiau vis dėlto, nurodoma, jog valstybės įvykdytas pažeidimas gali būti laikomas tarptautiniu tik tuo atveju, kuomet pažeidžiama tarptautinės teisės norma (Projekto 3 str.). Kartu Projekto 12 str. nurodoma, kad tarptautiniu pažeidimu laikomas tarptautinio įsipareigojimo pažeidimas, nepriklausomai nuo jo kilmės ir pobūdžio. Apskritai tarptautinėje teisėje įvairaus pobūdžio tarptautinės teisės pažeidimai užtraukia atsakomybę, ar tai būtų tarptautinio susitarimo pažeidimas (tiek dvišalės sutarties, tiek daugiašalės), ar tai būtų *ius cogens* normų pažeidimas, ar tarptautinio papročio nesilaikymas, lygiai kaip ir tarptautinės institucijos įpareigojančio sprendimo nepaisymas[46]. Galiausiai netgi vienašalis valstybės pareiškimas gali būti laikomas įpareigojančiu ir jo nesilaikant gali kilti atsakomybės klausimas.

„Doktrina paprastai skiria pirminius ir antrinius įsipareigojimus, atsižvelgiant į tarptautinės teisės laikymąsi: pirmieji susiję su įsipareigojimu laikytis to, kas buvo sutarta (*pacta sunt servanda*), o antrieji – su įsipareigojimais, kylančiais iš *pacta sunt servanda* taisyklės nepaisymo“[47]. Neapsiribojant vien tik *pacta sunt servanda* principu, galima teigti, kad pirminėmis taisyklėmis laikomos tos taisyklės, kurių pažeidimas užtraukia valstybei neigiamus padarinius, t.y. tos taisyklės, kurių valstybės įsipareigoja laikytis. Antrinės taisyklės yra tos, kurios nustato valstybės atsakomybės už pirminių taisyklių nesilaikymą „pagrindus, turinį, formas, laipsnius ir galiausiai – įgyvendinimą“[48]. Vadinasi, valstybei nesilaikius tam tikrų

[44] Yearbook of the International Law Commission, 1970, vol. II, internetinė versija: http://untreaty.un.org/ilc/publications/yearbooks/Ybkvolumes(e)/ILC_1970_v2_e.pdf, P. 180, para 14
[45] Cassese A. International Law. Second Editon. Oxford: Oxford university press, 2005. P. 262
[46] Dixon M. Textbook on International Law. Fourth edition., Oxford: Oxford University Press, 2000. P. 231-232
[47] Mavroidis P. C. Remedies in WTO legal system: Between a rock and a hard place., EJIL (2002), Vol.11 No.4, internetinė versija: http://207.57.19.226/journal/Vol11/No4/110763.pdf, P. 767.
[48] Combacau J., Alland D „Primary“ and „secondary“ rules in the law of state responsibility: categorizing international obligations“. State responsibility in international law. – (The library of essays in international law).//Edited by Rene Provost, Wiltshire: The Cromwell Press.P. 69.

pirminių taisyklių, pradeda veikti antrinės, kuriomis vadovaujantis valstybei priskiriama veika ir kyla atsakomybė už tarptautinės teisės pažeidimą. Taigi, objektyviuoju tarptautinio pažeidimo sudėties elementu laikysime pirminių tarptautinės teisės normų nesilaikymą.

Pažymėtina, kad valstybei atsakomybė gali kilti tik tokiu atveju, kuomet ji pažeidžia tarptautinį įsipareigojimą, kuris pažeidimo atlikimo metu jai galiojo. Projekto 13 str. numato, kad „valstybės veika nelaikoma tarptautinio įsipareigojimo pažeidimu, nebent veikos padarymo momentu šis įsipareigojimas galioja valstybei“.

2.1.2. Laikas, kuriuo pažeidimas laikomas vykstančiu

Būtina aptarti ir nuo kada veiksmas, priešingas valstybės įsipareigojimui, laikomas atliktu. Juk šis laikas yra svarbus, nustatant, ar valstybei tuo metu galiojo įsipareigojimas. Projekto 14 ir 15 str. aptaria metą, kuomet tarptautinis pažeidimas laikomas vykstančiu. Jei atliekama tarptautiniam įsipareigojimui priešinga veika, kuri neturi trunkamo pobūdžio (t.y. ši veika yra vienkartinė ir baigiasi veiksmo atlikimu, pvz., policijos pareigūnas nužudo užsienio valstybės diplomatą), nepaisant to, ar ji sukelia pasekmių, ar ne, ji taip pat bus laikoma atlikta tuomet, kai veiksmai, priešingi tarptautinei teisei buvo atlikti, nepaisant to, kad tos veikos sukelti padariniai ir toliau tęsiasi (14 str. 1 d.).

Jei veika yra trunkamo pobūdžio t.y. valstybė nesilaiko savo įsipareigojimo ne vienkartiniu aktu, o tam tikrą laiko tarpą, tokia veika apima visą laikotarpį, kol trunka. Tokio trunkamo veiksmo pavyzdys galėtų būti kitos valstybės okupacija, tokiu atveju neteisėta tarptautinė veika trunka tol, kol valstybė yra okupuota (14 str. 2 d.).

Kitas atvejis yra tuomet, kai valstybei yra nustatyta pareiga imtis veiksmų užkirsti kelią įvykti tam tikram įvykiui, tokiu atveju laikoma, kad pažeidimas įvyksta tuomet, kai šis įvykis įvyksta ir trunka tol, kol trunka pats veiksmas, neatitinkantis tarptautinio valstybės įsipareigojimo, pvz. valstybės valdžios neveikimas, t.y., nesiėmimas jokių priemonių tuo metu, kuomet grupuotė asmenų puola užsienio valstybės ambasadą ir ją užėmę laiko įkaitais šioje ambasadoje dirbančius darbuotojus (14 str. 3 d.).

Projekto 15 straipsnyje aptariami atvejai, kuomet valstybė įgyvendina veiksmų ar neveikimo seką, ir ta veiksmų ar neveikimo visuma laikoma tarptautinės teisės pažeidimu. Tokia veika laikoma padaryta tuomet, kai įvykdomas paskutinis veiksmas, kurio padarymo pakanka, kad būtų galima laikyti veiką neteisėta. Tokiu atveju pažeidimas laikomas pradėtu nuo pirmojo iš sekos veiksmų atlikimo ir laikomas vykstančiu iki tol, kol veiksmai ar neveikimas vėl atitinka valstybės įsipareigojimą. Tokios veikos analogą galima rasti nacionalinėje teisėje. Tokios veikos atitikmuo būtų tęstinė nusikalstama veika baudžiamojoje teisėje. Skirtumas yra tas, kad

nacionalinėje teisėje tęstinę nusikalstamą veiką sudarantys veiksmai kiekvienas atskirai kitomis aplinkybėmis galėtų būti laikomi nusikalstamais, bet juos jungia vienas ketinimas, vienas sumanymas.

2.2. Tarptautinio pažeidimo padarymo padariniai

Projekto 1 straipsnyje nurodyta, kad kiekvienas valstybės tarptautinis neteisėtas aktas sukelia tos valstybės tarptautinę atsakomybę. Kadangi kiekviena valstybė laikoma atsakinga už savo tarptautinių į(si)pareigojimų nesilaikymą, būtina nustatyti, kokie padariniai gali kilti valstybei už tokius neteisėtus tarptautiniu požiūriu veiksmus ar neveikimą.

Valstybė-tarptautinio įsipareigojimo pažeidėja, kaip naujo tarptautinio teisinio santykio, sąlygoto tarptautinio pažeidimo, dalyvė, turi konkrečias teises ir pareigas (šie padariniai nurodomi ir Projekto 30 bei 31 str.):

1. Nutraukti tarptautinį pažeidimą, jei jis dar trunka;
2. jei aplinkybės reikalauja, tinkamai užtikrinti ir garantuoti, kad pažeidimas nepasikartos;
3. suteikti visišką reparaciją už nuostolius, padarytus tarptautiniu pažeidimu.

2.2.1. Pareiga nutraukti tarptautinį pažeidimą, jei jis dar trunka

Iš valstybės – tarptautinės teisės pažeidėjos visų pirma reikalaujama nutraukti neteisėtą veiką, jei ji trunka ir kartu, jei aplinkybės to reikalauja, tinkamai užtikrinti ir garantuoti, kad pažeidimas nebus pakartotas ateityje[49]. „*Rainbow warrior* byloje Tribunolas nurodė, jog tam, kad būtų galima nutraukti veiksmus, pažeidimas turi būti trunkamo pobūdžio ir pažeista taisyklė turi galioti tuomet, kai toks nurodymas duotas“[50]. Pareiga nutraukti pažeidimą kyla jau tuomet, kai trunkamo pobūdžio pažeidimas pradedamas vykdyti. Ši pareiga yra pirmasis žingsnis į nuostolių atlyginimą. Juk kol veika nenutraukta, negalima ir nustatyti, kokius nuostolius šis pažeidimas sukėlė: tol, kol veika tęsiama, ji gali sukelti neigiamų padarinių.

[49] Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, internetinė versija: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_6_2001.pdf, 30 str.
[50] Shaw M. N. International law. Fifth edition., Cambridge:Cambridge University Press, 2003. P. 714

2.2.2. Pareiga tinkamai užtikrinti ir garantuoti, kad pažeidimas nepasikartos, jei aplinkybės to reikalauja

Tarptautinio Teisingumo Teismo nagrinėtoje LaGrand byloje Vokietija iškėlė reikalavimą, kad Jungtinės Amerikos Valstijos užtikrintų, kad ateityje nepasikartos Vienos konvencijos dėl konsulinių santykių 36 str. 1 d. pažeidimų. Visgi Teismas šioje byloje tik konstatavo, kad JAV „negali užtikrinti, kad niekada ateityje nenusižengs pareigai pranešti pagal Vienos konvencijos 36 straipsnį. Tačiau nė viena valstybė negali duoti tokios garantijos ir Vokietija to nesiekia. Teismas mano, kad Jungtinių Valstijų išreikštas įsipareigojimas užtikrinti konkrečių priemonių, priimtų vykdant įsipareigojimus pagal 36 straipsnio (b) punktą, laikymąsi, turi būti pripažintas kaip patenkinantis Vokietijos prašymą užtikrinti, kad pažeidimas nepasikartos“[51].

2.2.3. Pareiga suteikti visišką reparaciją už nuostolius, padarytus tarptautiniu pažeidimu

2.2.3.1. Reparacijos sąvoka

Pareiga atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą kyla iš pačios tarptautinės teisinės atsakomybės prigimties. Juk pirminis teisinės atsakomybės tikslas nėra nubausti padariusią tarptautinį pažeidimą valstybę, o atstatyti į pradinę padėtį pasikeitusią situaciją. Pažeidėjos nubaudimas ir neigiamų padarinių jai sukėlimas laikytinas šalutiniu tarptautinės atsakomybės tikslu. Pareiga suteikti visišką reparaciją už nuostolius visuotinai pripažinta tarptautinėje teisėje – tiek Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo bei Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijoje (*Chorzow gamyklos byla*), tiek Tarptautinės teisės komisijos Projekte.

1928 m. rugsėjo 13 d. *Chorzow gamyklos* bylos sprendime Nuolatinis Tarptautinis Teisingumo Teismas nurodė, kad *esminis principas, kuris išplaukia iš pačios neteisėtos veikos sąvokos – principas, kuris, atrodo, yra nustatytas tarptautinės praktikos ir ypač tarptautinių arbitražų – yra tas, kad reparacija turi, kiek įmanoma, pašalinti visus neteisėtos veikos padarinius ir atstatyti situaciją, kuri, labiausiai tikėtina, kad būtų egzistavusi, jei ta veika nebūtų įvykdyta. Turi būti įvykdyta restitucija natūra, arba, jei tai nėra įmanoma, sumokėta suma, lygiavertė turtui, kuris turėjo būti grąžintas vykdant restituciją natūra; jei reikia, taip pat turi būti atlyginti nuostoliai, kurių nepadengia restitucija natūra arba vietoj jos sumokėta pinigų suma – tokie yra principai, kurie turi padėti nustatyti kompensacijos už veikas, priešingas*

[51] LaGrand (Germany v. United States of America), Judgrnent, I. C. J. Reports 2001, p. 466, para. 124.

tarptautinei teisei, dydį[52]. Pažymėtina, kad Tarptautinis Teisingumo Teismas savo praktikoje vadovaujasi taisyklėmis, nustatytomis Nuolatinio Teisingumo Teismo *Chorzow* gamyklos byloje. Pvz., *Gabčikovo-Nagymaros Project (Vengrija v. Slovakija),* Teismas cituoja *Chorzow* gamyklos bylos sprendime nurodytą taisyklę, kad reparacija turi pašalinti visus neteisėtos veikos padarinius ir atstatyti turėjusią egzistuoti situaciją[53].

Vadinasi, Teismas šioje byloje reparaciją laiko plačiausia sąvoka, apimančia tiek restituciją, tiek daikto vertės atlyginimą pinigais, tiek kitų nuostolių atlyginimą.

Tarptautinių žodžių žodyne *reparacija* [lot. *reparatio* - atstatymas, atitaisymas] tai valstybės materialinės tarptautinės atsakomybės rūšis - žalos atlyginimas[54].

Pranas Kūris reparaciją apibūdina taip – tai „pagrindinė materialinės atsakomybės forma ir pasireiškia materialinės žalos atlyginimu pinigais, prekėmis, paslaugomis ir t.t. Reparacijos taikomos tada, kai neįmanoma atstatyti pirmykštės padėties“[55].

F. A. Mannas teigia, kad „reparacija gali pasireikšti dviem skirtingomis formomis, restitucija (*restitutio in integrum* – aut. past.) ar nuostolių atlyginimu“[56]. Pažymėtina, kad tokios nuostatos laikėsi ir Tarptautinis Teisingumo Teismas jau minėtoje *Chorzow* gamyklos byloje.

Tarptautinės teisės komisijos Projekte vartojamas terminas *visiška reparacija (full reparation).* Projekto 31str. numato, kad atsakinga valstybė privalo suteikti visišką reparaciją už žalą, patirtą dėl tarptautinio pažeidimo. Kartu yra įvardijama, kad visiška reparacija apima tiek materialinę, tiek moralinę žalą. 34 Projekto straipsnyje nurodomos reparacijos formos: restitucija, kompensacija, satisfakcija. Taigi, Projektas reparaciją aiškina tiek kaip politinės, tiek kaip materialinės atsakomybės formą, kuri apima visus galimus žalos atlyginimo būdus.

Kaip matyti iš pateiktų apibrėžimų, reparacijos samprata nėra vienoda, t.y., tarptautinėje teisėje reparaciją galima suprasti trejopai:

- Kaip materialinės atsakomybės formą, kuri taikoma tuomet, kai negalima *restitutio in integrum;*
- Kaip restituciją ir/ar materialinės žalos atlyginimas;
- Kaip visų formų žalos (tiek materialinės, tiek nematerialinės) atlyginimas (Projekte – visiška reparacija).

---

[52] Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo teismo 1928 m. rugsėjo 13 d. sprendimas *Factory at Chorzow* byloje (Vokietija v. Lenkija), P. 47 (PICJ Reports, Series A, No.17)
[53] Gabcikovo-Nagymaros Project (HungarylSlovakia), Judgment, I.C.J. Reports 1997, p. 7, para 149.
[54] Tarptautinių žodžių žodyno internetinė versija: http://kazkas.kobra.ktu.lt/index.php?sid=d45093674d49413603d4f5e73dfab8fe&Nr=17178
[55] Kūris P., Požarskis M. Tarptautinės teisės apybraižos. Vilnius: Mintis, 1985. P. 197.
[56] Mann F. A. The consequences of an international wrong in international and national law. // State responsibility in international law: The library of essays in international law / Edited by Rene Provost. - Wiltshire: The Cromwell Press. P. 276.

Toks trejopas sąvokos vartojimas kartais gali sukelti neaiškumų, tačiau tokia trejopa reparacijos apibrėžtis jau yra nusistovėjusi tarptautinėje teisėje. Tiesa, Projektas, vartodamas aptariamą sąvoką dar pabrėžia, kad kalbama apie **visišką** reparaciją, vadinasi, neaiškumų, bent jau Projekto ribose nėra. Tad vartojant šį terminą reikėtų konkrečiai apibrėžti, kokia prasme sąvoka bus vartojama.

Visiška reparacija Projekte apima tiek materialinę, tiek politinę atsakomybę – juk žala gali būti tiek, vartojant Projekto terminiją, materialinė, tiek moralinė. Tarptautinės teisės komisija šiame dokumente vartoja moralinės žalos sąvoką. Derėtų nesutikti su termino „moralinė“ vartojimu tarptautinės teisinės atsakomybės valstybei kontekste. Moraline žala laikoma dvasinė skriauda, stiprūs išgyvenimai, emocinis sukrėtimas ir pan., t.y., ji taikoma fiziniams asmenims padarytos skriaudos atveju. Valstybė yra darinys, neturintis moralės, sąmonės, jausmų, tad jam tokie pojūčiai nebūdingi, vadinasi ir moralinės žalos terminas nekorektiškas tarptautiniame kontekste. Priimtiniau vartoti terminą neturtinė arba nematerialinė žala, kuriuo atskiriame ją nuo grynai turtinio pobūdžio nuostolių, tačiau kartu nesukuriama aliuzija į tai, kad valstybė patyrė kažkokių išgyvenimų, kurių šis subjektas patirti negali. Tad derėtų pakeisti terminiją ir pačiame Projekte.

Visiška reparacija, kaip jau minėta, turėtų apimti visus nuostolius, kuriuos patyrė valstybė dėl tarptautinio pažeidimo, tiek turtinius, tiek neturtinius. Tačiau įvertinti ir atlyginti realiai atsiradusią žalą yra be galo sunku, ir, turbūt, netgi neįmanoma, vadinasi, visiška reparacija yra greičiau fikcija, nei tikrovė. Jau pats Tarptautinis Teisingumo Teismas *Chorzow* byloje pabrėžė, kad reparacija turi **kiek įmanoma** pašalinti pažeidimo padarinius. Tokios nuostatos nėra Projekte, kur įsakmiai nurodoma, kad pažeidėja turi įvykdyti restituciją ir/ar atlyginti nuostolius. Visgi visiškas žalos atlyginimas yra siekiamybė, kuri, nors dažniausiai ir nėra įgyvendinama, tačiau turi būti nurodyta kaip absoliuti pažeidėjos pareiga. P. C. Mavroidis teigia, kad žalos nustatymas ir nuostolių apskaičiavimas yra kiekybinio įvertinimo užduotis, kurią turėtų atlikti ekonomistai, o įgyvendina teisėjai. Be to, anot Mavroidžio, Projektas nurodo tik vieną gairę nustatant atlygintinų nuostolių dydį, t.y. kad jis negali būti didesnis kaip reali žala (*damnum emergens)* bei negautos pajamos (*lucrum cessans*). Įvertinti pastarąsias kartais gali būti labai neapibrėžta užduotis, tad teismai linkę sumažinti nukentėjusios valstybės pageidaujamą nuostolių atlyginimo dydį. Šis autorius netgi prieina prie išvados, kad antrinė visiškos reparacijos taisyklė ne visada pasitarnauja kaip geriausias pagarbos pirminei taisyklei užtikrinimo garantas[57]. Tačiau net priėjus prie tokios išvados, visiškos reparacijos principas yra geriausia, ką gali pasiūlyti tarptautinė praktika.

[57] Mavroidis P. C. Remedies in WTO legal system: Between a rock and a hard place., EJIL (2002), Vol.11 No.4, internetinė versija: http://207.57.19.226/journal/Vol11/No4/110763.pdf P. 769.

Kaip jau minėta, Projekte išskiriamos kelios visiškos reparacijos vykdymo formos, kurios gali būti taikomos kiekviena atskirai arba kelios kartu:

- Restitucija;
- Kompensacija;
- Satisfakcija.

2.2.3.1.1. Restitucija

Projekto 35 str. nustatoma, kad Valstybė, atsakinga už tarptautinės teisės pažeidimą, privalo įvykdyti restituciją, tai yra atkurti situaciją, kuri buvo iki tol, kol nebuvo įvykdytas tarptautinės teisės pažeidimas. Anot komentaro, restituciją galima suprasti dvejopai – kaip *status quo ante*, t.y., kaip situacijos, egzistavusios iki pažeidimo padarymo atstatymas; tai pat kaip sudarymą padėties, kuri būtų egzistavusi, jei pažeidimo nebūtų buvę[58]. Projekte restitucijos sąvoka vartojama pirmąja, t.y. siauresniąja prasme. Ši samprata laikytina konkretesne, labiau tinkama tarptautiniam dokumentui, nes įveda apibrėžtumą – situacija, kuri tikrai buvo prieš pažeidimo padarymą yra aiški ir, nepaisant to, kad kartais gali būti sunku ar net neįmanoma atstatyti padėtį, egzistavusią iki pažeidimo, tokia apibrėžtis padeda įvertinti patirtus nuostolius ir kompensacijos dydį. Antroji samprata yra platesnė ir, galima sakyti, iš dalies hipotetiška: jei būtų laikomasi šios sampratos, kiekvienu konkrečiu atveju turėtų būti kuriama hipotetinė situacija, keliamos prielaidos, kokia gi padėtis būtų, jei pažeidimas nebūtų įvykęs. Tokia apibrėžtis keltų didesnių problemų, tad nenuostabu, kad daugelis autorių (I. Brownley, M. N. Shaw, J. Crowford, S. Olleson), taip pat ir Tarptautinės Teisės komisija, laikosi siauresnės restitucijos sampratos.

Tarptautinėje teisėje jau priimta nuostata, kad restitucija turėtų būti taikoma kaip pati pirma iš priemonių, o kompensacija taikoma tik tuo atveju, kuomet restitucija nepadengia nuostolių (tokia nuostata yra ir Projekto 36 str.). Šią poziciją patvirtina ir Projekto visiškos reparacijos formų išdėstymas, besiremiantis *Chorzow* byloje priimtu Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimu, kur teigiama, kad „turi būti įvykdyta restitucija natūra, arba, jei tai nėra įmanoma, sumokėta suma, lygiavertė turtui, kuris turėjo būti grąžintas vykdant restituciją natūra; jei reikia, taip pat turi būti atlyginti nuostoliai, kurių nepadengia restitucija natūra arba vietoj jos sumokėta pinigų suma“[59].

Projekte (35 str.) skiriamos kelios restitucijos taikymo sąlygos:

- Restitucija turi būti materialiai įmanoma;

[58] Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, 2001, (internetinė versija). : http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf P. 96, para. (2).
[59] Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo teismo 1928 m. rugsėjo 13 d. sprendimas *Factory at Chorzow* byloje (Vokietija v. Lenkija), P. 47 (PICJ Reports, Series A, No.17)

- Restitucija neturi sukelti itin neproporcingos naudos nuketėjusiai valstybei, palyginti su našta, kuri tenka valstybei pažeidėjai, vykdant restituciją, o ne kompensaciją.

Restitucija turi būti materialiai įvykdoma, vadinasi, turtas, kuris yra grąžintinas, neturi būti prarastas, sunaikintas arba sugadintas tiek, kad yra netekęs materialinės vertės[60].

Antroji sąlyga susijusi su atvejais, kuomet nauda, gaunama nukentėjusios valstybės ar bet kokios kitos pažeidimo aukos iš restitucijos, yra stipriai neproporcinga išlaidoms, kurias tenka patirti valstybei pažeidėjai, lyginant su kompensacija. Žinoma, ta disproporcija turi būti itin žymi, kad net atsvertų faktą, jog buvo įvykdytas tarptautinės teisės pažeidimas. Visgi tokia nuostata, paminėta Projekte, yra vertinamoji ir Teismas, vertindamas proporcingumą turės remtis bendraisiais teisingumo bei protingumo principais. Be abejo, nekvestionuotinas atvejis, kuomet nukentėjusiai valstybei dėl to, kad negrąžinamas turtas natūra, gali grėsti politiniam vientisumui ar ekonominiam stabilumui.[61]

Restitucijos sąvoka Projekto kontekste apima ir restoraciją[62]. Restoracija yra valstybės pažeidėjos prievolė grąžint į pradinę padėtį konkretų materialų daiktą. Restoracija, anot P. Kūrio, „numato, kad valstybė teisės pažeidėja privalo atstatyti pirmykštę padėtį ir atsakyti už visus su tuo susijusius nepalankius padarinius (pavyzdžiui, išėjimas iš neteisėtai okupuotos teritorijos ir su tuo susijusios išlaidos)“[63], kitas pavyzdys būtų, jei dėl pažeidimo užteršiama upė, kuri taip pat yra ir kitos valstybės teritorijoje, tokiu atveju restoracija būtų laikomi valstybės pažeidėjos veiksmai išvalant upę bei likviduojant nepageidaujamus taršos padarinius.

Projekte nenurodoma, tačiau tarptautinėje teisėje skiriama **substitucija**. Substitucija yra „objektų, lygiaverčių savo reikšme ir kaina, [prarastiesiems – aut. past.] atidavimas nukentėjusiam subjektui, vietoje prarastųjų“[64]. Vadinasi, tuomet, kai konkretus objektas prarandamas, pažeidėja gali atiduoti nebe tą patį, bet jam lygiavertį daiktą.

2.2.3.1.2. Kompensacija

Projekte nurodomas terminas kompensacija, tačiau, kaip jau minėta anksčiau būtent kompensacija literatūroje vadinama reparacija (pačia siauriausia iš trijų reparacijos reikšmių). Jei restitucija yra neįmanoma arba gali užtikrinti tik dalinį nuostolių atlyginimą bei tuo atveju, kuomet nėra dviejų anksčiau minėtų restitucijos sąlygų, net tada, kai nuketėjusi valstybė užuot

[60] Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, 2001, (internetinė versija): http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf P.98, para.8.
[61] Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, 2001, (internetinė versija): http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf P.98, para 11.
[62] Ten pat. P. 97, para.5.
[63] Kūris P., Požarskis M. Tarptautinės teisės apybraižos. Vilnius: Mintis, 1985. P. 196.
[64] Колосов Ю. М., Кривчикова Э. С. Международное право. <<Международные отношения>>**.** Москва: Международные отношения, Юраит, 2007. P. 330.

prašiusi restitucijos, reikalauja ir pan., tuomet pažeidimą padariusi valstybė turi sumokėti kompensaciją. Pabrėžtina, kad kompensacija gali būti taikoma ir viena, kaip žalos atlyginimo forma, gali būti taikoma kartu su restitucija, kiek ši neatlygina patirtos žalos, taip pat gali būti taikoma kartu su satisfakcija. Tarptautinis Teisingumo Teismas *Gabčikovo-Nagymaros Project* bylos sprendime pažymėjo, jog „yra nusistovėjusi tarptautinės teisės norma, kad nukentėjusioji valstybė turi teisę gauti kompensaciją iš valstybės, įvykdžiusios tarptautinį pažeidimą, už pažeidimu padarytą žalą“[65]. Projekte (36 str.) nurodoma, kad kompensacija galima tiek už realią žalą, tiek už negautas pajamas. Vadinasi, kompensacija yra teikiama tik už konkrečias žalos rūšis: tiesioginė žala (pvz., daikto vertė, dažniausiai rinkos kaina tuo metu, kai jis buvo nusavintas, jei neįmanoma įvykdyti restitucijos) bei negautos pajamos (pvz. tuo laikotarpiu, kol daiktas buvo nusavintas ir jis negalėjo duoti pelno, naudojant jį pagal paskirtį, tai valstybei, kuriai priklausė).

Svarbu pažymėti, kad Projektas kalba tik apie žalos, kuri gali būti įvertinta pinigine forma, kompensaciją. Komentaras nurodo, kad tokiu būdu iš kompensacija atlyginamų žalų formų išbraukiama nematerialinė žala, t.y. nesusijusi su turtu ar asmenimis, kuri atlyginama nematerialinėmis priemonėmis – satisfakcija[66]. Vargu, ar galima laikyti, kad daugeliu atveju kompensacija neturėtų apimti neturtinės žalos padarymo. Visgi ir valstybių nacionalinė teisė nustato materialinę žalos atlyginimo formą už pažeidimus, dėl kurių buvo sukelta neturtinės žalos. Vadinasi, neturtinė žala taip pat gali būti įvertinta finansiškai, nepaisant to, kad jos neįmanoma tiksliai išmatuoti. Tarptautinė teisė ne išimtis, kaip jau buvo minėta, satisfakcija nebūtinai turi būti taikoma kaip viena priemonė, ji gali būti taikoma kartu su restitucija ir kompensacija. Pavyzdžiui „*Jane* skunde Jungtinės Valstijos pareiškė skundą dėl to, kad Meksika nesiėmė adekvačių priemonių suimti Amerikos piliečio žudiką“[67]. Nuostolių atlyginimas šiuo atveju buvo skirtas ne Jungtinėms Valstijoms, bet nužudytojo asmens šeimai už „pažeminimą“ dėl to, kad nusikaltėlis nebuvo nubaustas, tiesa, JAV nereikalavo nieko kito.

Kaip jau minėta anksčiau, kai kurie autoriai (pvz. P. Kūris) nevartoja sąvokos kompensacija. Yra vartojama sąvoka reparacija (šiuo atveju siauriausia prasme), kuri „yra pagrindinė materialinės atsakomybės forma ir pasireiškia materialinės žalos atlyginimu pinigais, prekėmis, paslaugomis ir t.t.“[68]. Apskritai labiausiai priimtina ir dažniausiai naudojama kompensacijos forma yra piniginė, tačiau tam tikrais atvejais galima kalbėti apie kompensaciją kitomis formomis – prekėmis, paslaugomis.

---

[65] *Gabčikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia),* Judgment, I. C. J. Reports 1997, p. 7, para 152.
[66] Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, 2001, (internetinė versija): http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf P.98-99, para.1.
[67] Brownley I. Principles of public international law. Sixth edition, Oxford: Oxford University Press, 2003 P. 447.
[68] Kūris P., Požarskis M. Tarptautinės teisės apybraižos. Vilnius: Mintis, 1985. P. 197.

2.2.3.1.3. Satisfakcija

Satisfakcija Projekte (37 str.) minima kaip paskutinė iš reparacijos vykdymo formų. Apskritai ši forma yra politinės atsakomybės rūšis, skirta, kaip jau minėta anksčiau, nematerialiai žalai atlyginti, t.y. tuomet, kai, anot P. Kūrio, „padaroma žala nukentėjusios valstybės garbei ir orumui“[69]. Vargu ar galima valstybei taikyti garbės ir orumo kategorijas, nes, kaip jau buvo minėta anksčiau, valstybė nėra subjektas, turintis sąmonę. Garbė yra sietina su tuo, kaip asmenį vertina visuomenė, o orumas su tuo, kaip jis pats save vertina. Iš esmės, valstybę gali vertinti ir kiti tarptautinės teisės subjektai, taip pat ją vertina ir jos piliečiai bei tautiečiai. Garbės sąvoką tarptautinėje teisėje, kalbant apie valstybes derėtų pakeisti reputacija. Lygiai taip nacionalinėje teisėje kalbama apie juridinio asmens reputaciją, kad nebūtų painiojama su fizinio asmens garbe. Orumas taip pat kategorija, sietina su fiziniu asmeniu ir būtent valstybės piliečių, tautiečių bei kitų asmenų, priskiriančių save prie tam tikros valstybės, orumas gali būti pažeminamas tam tikromis veikomis, nukreiptomis prieš atitinkamą valstybę. Pati valstybė, kaip atskiras subjektas neturi orumo. Taigi, kalbant apie valstybės vertinimą, derėtų vengti kalbėti apie valstybės garbę ir orumą, vietoje garbės galima būtų vartoti sąvoką reputacija, o valstybės orumą laikyti tiesiog asmenų, siejančių save su valstybe, bendru orumu.

Projektas (37 str.) nurodo, pavyzdinį (t.y. nebaigtinį) sąrašą satisfakcijos formų: pažeidimo fakto pripažinimas, apgailestavimo išreiškimas, oficialus atsiprašymas ir kitokie tinkami aktai. Toks pavyzdinis formų išdėstymas nesuponuoja jokios hierarchijos, kadangi pasirenkamos priemonės priklausys visuomet tik nuo konkrečios situacijos. Satisfakcija gali būti taikoma tuomet, kai pvz., paniekinami valstybės simboliai – himnas, vėliava ir t.t., nesilaikoma pareigos saugoti diplomatinės atstovybės ar konsulinės įstaigos patalpų, susirašinėjimo slaptumo ir pan.

Nors Projekto 37 str. 1 d. satisfakcija nurodyta kaip paskutinė reparacijos forma, kuri taikoma tik tuomet, kai žalos nepadengia restitucija ir kompensacija, labai dažnai ji būna taikoma kartu su pastarosiomis. Be to, Projekte (37 str. 3 d.) pažymima, kad satisfakcija neturi būti neproporcinga atliktai neteisėtai veikai bei būti pažeidėjos pažeminimo forma.

[69] Kūris P., Požarskis M. Tarptautinės teisės apybraižos. Vilnius: Mintis, 1985. P. 196

3. VALSTYBIŲ TEISIŲ PERĖMIMAS PAREIGOS ATLYGINTI TARPTAUTINIU PAŽEIDIMU PADARYTĄ ŽALĄ KONTEKSTE

Valstybių teisių perėmimas tarptautinės atsakomybės atžvilgiu tarptautinėje teisėje beveik nenagrinėtas. Ši sritis taip pat nėra reguliuojama jokios universalios tarptautinės sutarties. Vienintelė daugiašalė sutartis, reguliuojanti šios sferos klausimus yra San Žermeno (*St. Germain*) taikos sutartis, sudaryta 1919 m. tarp sąjungininkių Antantės valstybių, laimėjusių I Pasaulinį Karą ir Austrijos[70]. Valstybių teisių perėmimo atvejais atsakomybės perėjimo klausimai būna reguliuojami ir dvišaliais susitarimais. Jų reikšmės nustatant vyraujančią praktiką nepaneigsi, tačiau valstybės, būdamos laisvos nustatyti susitarimo turinį, gali nustatyti bet kokį reguliavimą, kurio negalima suabsoliutinti, kai kalbame apie bendrą valstybių praktiką, be to dažnai valstybės gali nustatyti išimtinį reguliavimą, kuris, be to, priklauso didžia apimtimi ir nuo konkrečios situacijos. Tokia situacija, matyt, susiklostė dėl to, kad apskritai tarptautinės teisės teorijoje laikomasi bendrosios nuostatos, kad atsakomybė už valstybės pirmtakės neteisėtus aktus perėmėjai nepereina. Kita vertus, valstybių praktikoje būta įvairių valstybės-teisių perėmėjos atsakomybės už pirmtakės neteisėtas veikas atvejų. Visgi, iki šiol nėra aišku, ar ta praktika išreiškė valstybių *opinio iuris,* ar toks valstybių elgesys laikomas kaip naujos praktikos, papročio formavimasis, ar kaip tik atvirkščiai – kaip išimtis iš bendros taisyklės.

Tarptautinės teisės doktrinoje sutinkama nuomonių, kad teisių perėmimo atveju valstybei teisių perėmėjai neturėtų pereiti pareiga atlyginti žalą už valstybės pirmtakės įvykdytą tarptautinį pažeidimą (pažymėtina, kad kalbama tik apie pažeidimą padarytą iki teisių perėmimo momento ir būtent įvykdytą prieš trečiąsias valstybes). Toks požiūris motyvuojamas pirmiausia tuo, kad esą tik valstybė, kuriai yra priskiriamas teisės pažeidimas, turi būti laikoma atsakinga už jį. Vadinasi, jei valstybė, įvykdžiusi tarptautinį pažeidimą, išnyksta, kartu išnyksta ir atsakomybės už tą pažeidimą klausimas. Toks požiūris, žinoma, atrodo racionalus, tačiau, anot P. Dumberry, argumentacija yra nukreipta ne ta linkme: šiuo atveju kalbama ne apie valstybių atsakomybės perėjimą[71]. Atsakomybės samprata siejama su paties teisės pažeidimo padarymu, vadinasi ir atsakinga laikoma gali būti tik ta valstybė, kuri pati atliko veiką, priešingą tarptautinei teisei. Be abejo valstybei perėmėjai negali pereiti atsakomybė už tarptautinės teisės pažeidimą,

[70] Czaplinski W. State succession and state responsibility. The Canadian Yearbook of Intenationa Law 1990. Internetinė versija: http://heinonline.org/HOL/Page?collection=journals&handle=hein.journals/cybil28&div=11&size=2&rot=0&type=image, P. 341

[71] Dumberry P. The controversial issue of state succession to international responsibility revised in light of recent state practice. German Yearbook of International Law: 2006, Vol. 49. P. 416.

nes ji pati jo neatliko, tačiau klausimas kyla, ar šiam subjektui, kuris pats nelaikomas atsakingu už padarytą veiką, gali pereiti žalos atlyginimo pareiga.

Antrasis argumentas yra tas, kad „atrodo, jog tokia atsakomybė yra „asmeninė“ ir nėra jokios tinkamos priežasties atsakomybės perėjimui“[72]. Vadinasi, anot cituotojo I. Brownley, tarptautinis pažeidimas yra grynai asmeninio pobūdžio, tad ir kitam subjektui negali pereiti nei atsakomybė, nei žalos atlyginimo pareiga, nes ji pati tos veikos neatliko. Toks požiūris grindžiamas privatinės teisės principu, kad asmeninio pobūdžio pareigos po asmens mirties nepereina jo palikuonims.[73] Prieštaraujant tokiems argumentams derėtų prisiminti, kad visgi konkrečiu atveju kalbama apie viešąją, o ne privatinę teisę ir, kaip jau minėta anksčiau valstybės viešojoje teisėje nieko negali paveldėti, net ir tokios sąvokos vartoti negalima. Tad analogijos tarp viešosios ir privatinės teisės šioje srityje automatiškai pritaikyti negalima.

Antra vertus, tokią poziciją galima atmesti dar ir dėl to, kad ji remiasi pasenusia kaltės (*culpa*) tarptautinėje teisėje koncepcija.[74] Būtent kaltė labiausiai daro tarptautinį pažeidimą asmeninio pobūdžio. Kaltė šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje nėra būtina tarptautinės atsakomybės sąlyga. Vadinasi, kai šio didžiausio saito tarp veikos ir valstybės atsisakoma, galima kelti klausimą, kad galbūt valstybei teisių perėmėjai gali pereiti pareiga atlyginti valstybės pirmtakės prieš valstybių teisių perėmimo momentą atliktos tarptautiniu požiūriu neteisėtos veikos sukeltą žalą.

Patrick Dumberry skiria tris variantus dėl valstybių pareigos atitaisyti žalą, padarytą trečiajai valstybei, kontekste:

- Pareiga paprasčiausiai išnyksta kartu su jau nebeegzistuojančia valstybe (tokiu atveju, kai valstybė-pirmtakė nustoja egzistuoti, kaip pvz. yra valstybės susiskaidymas arba valstybių susijungimas);
- Pareiga lieka valstybei, kuri tęsia savo egzistavimą (tais atvejais, kuomet valstybė pirmtakė nenustoja egzistavusi, kaip pvz. teritorijos atsiskyrimas, teritorijos perleidimas (cesija));
- Pareiga perleidžiama valstybei teisių perėmėjai[75].

Šie variantai turėtų būti suprantami kaip galimi šiuolaikinėje praktikoje, kuomet joks reguliavimas nenustatytas. Kaip bus matyti vėliau, valstybių teisių perėmėjų pareiga atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą galima net ir tuomet, kai pirmtakė nustoja egzistuoti.

[72] Brownley I. Principles of public international law. Sixth edition, Oxford: Oxford University Press, 2003. P. 632
[73] Dumberry P. The controversial issue of state succession to international responsibility revised in light of recent state practice. German Yearbook of International Law: 2006, Vol. 49. P. 417
[74] Ten pat. P. 418
[75] Ten pat. P. 414

3.1. Senoji valstybių praktika

Tarptautinės sutartys. Seniausia įrašyta tarptautinė sutartis, susijusi su nagrinėjamu klausimu yra 1343 m. balandžio 23 d. susitarimas dėl buvusios pietryčių Prancūzijos provincijos Dauphine perleidimo sutartimi Prancūzijos Karaliui Filipui VI (*Philippe VI de France*), kuris sutartimi prisiėmė atlyginti visas deliktines žalas.

Devynioliktajame amžiuje tokių svarbių sutarčių užregistruota iš viso buvo tik dvi. Pirmoji – Berlyno sutartis, sudaryta tarp Prūsijos, Hanoverio, Brunsviko ir reguliuojanti Vestfalijos Karalystės žlugimą 1813 m. Šia sutartimi valstybės teisių perėmėjos pasidalijo valstybės pirmtakės skolas, tačiau valstybės teisių perėmėjos neprisiėmė skolų, kildinamų iš pažeidimų, kurių ankstesnioji Vestfalija nepripažino, bei Prancūzijos ginkluotųjų pajėgų reikalavimų, nes esą skolos nebuvo paremtos Vestfalijos įstatymais. Antrasis atvejis – Kolumbijos Sąjungos suskilimas į Venesuelą, Kolumbiją ir Ekvadorą 1827 – 1831 m. Šiuo atveju JAV laikė visas tris minėtąsias valstybes teisių perėmėjas atsakingomis už neteisėtas Amerikos laivų rekvizicijas 1827 m. Po ilgų derybų visos trys šalys susitarė atlyginti žalą ją pasiskirstant.[76]

Diplomatinė praktika. Po Olandijos Karalystės įkūrimo 1815 m., JAV ėmė reikalauti reparacijų už neteisėtą Amerikos laivų užgrobimą Olandijos uostuose 1809 – 1810 m. (Prancūzijos dominavimo laikotarpiu). Olandų vyriausybė atmetė tokius reikalavimus, o JAV galiausiai tokią Olandijos poziciją pripažino[77].

Buvo priimta daug metropolijų sprendimų, susijusių su Birmos, Madagaskaro, Transvalio aneksijomis, dėl teisių perėmimo deliktinės atsakomybės atžvilgiu. Tiek Didžioji Britanija (Birmos ir Transvalio atžvilgiu), tiek Prancūzija (dėl Madagaskaro) priėmė vienodus sprendimus – teisių perėmėjos – metropolijos – atsisakė pripažinti savo atsakomybę už valstybių pirmtakių neteisėtus aktus, tačiau visgi skyrė kompensacijas *ex gratia*, t.y., nepripažįstant pareigos tokias išmokas skirti[78].

1924 m. Samo (atsakomybės už deliktus) byloje dėl žalos, padarytos Samo muitinės pareigūnų, kurie nepaisė Samo įstatymų dėl leidimų eksportuoti medieną išdavimo tuomet, kai ši sritis dar priklausė Osmanų imperijai. Samas, anksčiau buvęs Osmanų imperijos privilegijuota autonominė provincija, kuri perėjo Graikijai 1913 m. Egėjo salų teismas konstatavo, kad buvusi Samo kunigaikštystė perėjo Graikijai. Kadangi remiantis Samo kodekso 1921 straipsniu

[76] Czaplinski W. State succession and state responsibility. The Canadian Yearbook of Intenationa Law 1990. Internetinė versija: http://heinonline.org/HOL/Page?collection=journals&handle=hein.journals/cybil28&div=11&size=2&rot=0&type=image, P. 341
[77] Ten pat , P. 342
[78] Ten pat, P. 342

kunigaikštystė buvo laikoma atsakinga už jos pareigūnų veiksmus, Graikijos valstybė turi būti laikoma atsakinga už žalingas veikas, dėl kurių pateiktas skundas[79].

Tarptautinių arbitražų sprendimai. Yra trys pagrindinės bylos, tiesiogiai susijusios su deliktinės atsakomybės klausimu valstybių teisių perėmimo kontekste.

Pirmoji – Britanijos – Amerikos Ginčų Arbitražinio Tribunolo (*British – American Claims Arbitral Tribunal*) nagrinėta dėl Roberto E. Browno, Amerikos piliečio, 1894 m. išvykusio į Pietų Afriką ir turėjusio teisę pagal Pietų Afrikos Respublikos Prezidento įsakymą imtis aukso gavybos. Tą dieną, kurią turėjo įsigalioti Prezidento įsakymas, Vyriausybė atšaukė jį. Brownui kreipusis į nacionalinį Aukščiausiąjį Teismą, šis priėmė sprendimą, kad Prezidento proklamacija buvo teisingai ir pagal įstatymus paskelbta, tad galiojanti, o Vyriausybės potvarkis nebuvo paskelbtas vietos laikraštyje, tad jį pripažino negaliojančiu. Toks tesimo sprendimas sukėlė tarp vykdomosios ir teisminės valdžios ilgai trukusį konfliktą, kuris baigėsi tuo, kad teisminė valdžia tapo priklausoma nuo vykdomosios. Buvo atleistas teismo pirmininkas, kuris pateikė svarbiausią nuomonę byloje. Po to, buvo nepripažintas buvęs teismo sprendimas ir faktiškai atimta iš Browno galimybė apginti savo pažeistas teises nacionalinėmis priemonėmis. Po Transvalio aneksijos, kurią įvykdė Didžioji Britanija 1900 m., Brownui teigiant, kad jo pažeistos teisės nebuvo apgintos, Jungtinės Valstijos kreipėsi į Tribunolą. Tribunolas pareiškė, kad nepaisant to, jog Pietų Afrikos veiksmai buvo neteisėti ir prieštaravo teisingumui, Didžiajai Britanijai niekuomet neperėjo bei ji niekuomet neprisiėmė atsakomybės. Anot Tribunolo „turint omenyje siuzerentiteto, nustatyto tarp Didžiosios Britanijos ir Pietų Afrikos Respublikos sudarytų sutarčių pagrindu, pobūdį, pirmoji nėra tarptautinės teisės požiūriu atsakinga už pastarosios pažeidimus“[80].

Antrasis atvejis taip pat buvo nagrinėtas Britanijos – Amerikos Tribunolo byloje dėl kelių Britanijos piliečių neteisėto sulaikymo, kalinimo, priverstinio išvykimo iš šalies, įvykdyto Havajų valdžios dar prieš Jungtinių Valstijų įvykdytą aneksiją. Tribunolas nustatė, kad valstybių teisių perėmimo atveju neegzistuoja joks bendras valstybių atsakomybės už deliktus perėjimo principas. Be to, nėra jokio skirtumo, ar vienos valstybės įsiliejimas į kitą yra įvykdomas aneksija, užkariavus tą valstybę, ar savanoriškos cesijos būdu. Net jei universalaus teisių perėmimo principo, būdingo privatinei teisei, analogija yra pripažinta, tačiau valstybių atsakomybės už deliktus atveju netoleruotina.[81]

---

[79]Samos (Liability for Torts) Case, Case No. 36, Greece**,** Court of the Aegean Islands. 2 ILR 70, 1924 (No. 27.), internetinė versija: http://www.justis.com/document.aspx?doc=cZiJnZqZmWWssorftJetoYqZi0yZmJiZi3ada&relpos=16

[80]Robert E. Brown Case, British-American Claims Arbitral Tribunal, 23 November 1923 (FROMAGEOT, MITCHELL-INNES, OLDS), Case No. 35, internetinė versija: http://www.justis.com/document.aspx?doc=cZiJnZqJm5WssorftJetoYmZi0yZmJiZi2yda&relpos=2

[81]Hawaiian Claims. Case No. 59. British-American (1910) Tribunal. Internetinė versija: http://www.justis.com/document.aspx?doc=cZiJnZetn0WssorftJetoYuZi0yZmJmZi4ada&relpos=25

Trečioji byla yra nagrinėta Nuolatinio Arbitražo Teismo 1956 m. dėl ginčo, kilusio tarp Prancūzijos ir Graikijos. Ginčas buvo susijęs su Prancūzijos įmonės Collas et Michel reikalavimais atlyginti žalą, kurią patyrė dėl Kretos autonominės respublikos, tuomet priklausiusios Osmanų imperijos siuzerenitetui, veiksmų pažeidžiant sudarytą sutartį. Vėliau Kreta atiteko Graikijai (1913 m.). Pažymėtina, kad Graikija ilgą laiką pati palaikė Prancūzijos kompanijos reikalavimus, sutikdama, kad Kretos autonominė respublika, kaip ir Osmanų imperija, nesilaikė sutarties, tačiau vėliau, kai suprato, kad tokia pozicija jai nenaudinga, pradėjo kratytis atsakomybės. Teismas nusprendė, kad ši byla susijusi su „sutarties sąlygų pažeidimu, įvykdytu autonominės salos Valstybės įstatymų leidžiamosios valdžios, kurios populiacija dešimtmečiais aistringai siekė prisijungti, jei prireiks, net naudojant ginkluotą jėgą, prie Graikijos, kuri buvo laikoma motinine valstybe <...>. Tokiomis aplinkybėmis Tribunolas gali tik prieiti prie išvados, kad Graikija, pripažinusi Kretos, neseniai buvusios autonomine Valstybe, neteisėtą veiką, yra saistoma pareigos, kaip valstybė teisių perėmėja, prisiimti pareigą atlyginti nuostolius“[82].

Kaip matyti iš aptartų atvejų, nėra visiškai vieningos senosios valstybių praktikos aptariamu klausimu. Pvz. tarptautinių sutarčių atveju valstybės yra laisvos nuspręsti, ar perleidžiama pareiga atlyginti žalą, padarytą tarptautiniu pažeidimu, ar ne. Jei valstybė teisių perėmėja prisiima įsipareigojimą atlyginti žalą, atsiradusią dar prieš teisių perėmimą, tokiu atveju ji tokio įsipareigojimo yra saistoma ir privalo atlyginti žalą. Kaip matyti iš valstybių praktikos, net Brown byloje buvo pripažinta, kad Didžioji Britanija neprisiėmė sutartiniu pagrindu pareigos atlyginti žalą, padarytą valstybės pirmtakės, tad ji buvo laikoma neatsakinga. Be to, kaip matyti iš nagrinėtų pavyzdžių, toks prisiėmimas pareigos atlyginti žalą daugiau kilo iš valstybių geros valios ar nenoro konfliktuoti tarpusavyje, tačiau vargiai, ar išreiškė pareigos atlyginti tokio pobūdžio žalą pripažinimo taisyklę. Beje, pvz. valstybių kolonizatorių atveju toks žalos atlyginimas buvo atliktas *ex gratia,* t.y. neprisiimant atsakomybės, tiesiog išmokant išmokas gailestingumo principu.

Visgi svarbiausiais sprendimais laikytini tarptautinių teisminio pobūdžio institucijų sprendimai. Šiuose sprendimuose visgi daugiau laikomasi nuostatos, kad žala, padaryta valstybės pirmtakės jos neteisėtais veiksmais, neturėtų būti atlyginama valstybės teisių perėmėjos. Šiuo atveju tik Nuolatinis Arbitražo Teismas *Lighthouses arbitration* byloje dėl skundo Nr. 4 priėmė sprendimą, kad valstybė teisių perėmėja, t.y. Graikija turėtų būti atsakinga už valstybės pirmtakės padarytą žalą ir tai remdamasi tuo, kad tuomet, kai Graikija tapo teisių perėmėja, ji toliau tęsė pažeidimą.

[82] Lighthouses Arbitration between France and Greece, Claims Nos 11 and 4, July 24 1956, Permanent Court of Arbitration. Internetinė versija: http://www.justis.com/document.aspx?doc=aZitn4KZnWWssorftJeto1yZi0yZmJiZmJGtm&relpos=22, P. 92.

Kyla klausimas, ar tokia valstybių praktika patvirtina kokią nors visuotinę taisyklę dėl valstybės teisių perėmėjos pareigos atlyginti valstybės pirmtakės tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą. Pažymėtina, kad tarptautinės teisės teoretikų nuomonės čia išsiskiria, pvz. M. J. Volkovitsch nuomone, valstybių pareigos atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą neperėmimo doktrinai „trūksta būtino praktinio bei teorinio pagrindo tam, kad ji būtų pripažinta paprotine tarptautinės teisės norma“[83]. O štai „J. Monnier išreiškė požiūrį, kad paprotinė taisyklė dėl perėmimo pareigų, kylančių iš tarptautinio pažeidimo, turi būti atmesta, nes praktika, kad ir nedidelė, yra vieninga“[84]. W. Czaplinski teigimu, tam tikrais atvejais nėra būtina gausi valstybių praktika tam, kad būtų suformuotas tarptautinis paprotys, užtenka to, kad neprieštarauja kitos valstybės, kurių interesai tiesiogiai paveikiami[85]. Reikia pripažinti, kad negausi valstybių praktika nėra vieninga, vieni sprendimai palaiko neperėjimo koncepciją, kiti gi - visiškai priešingai konstatuoja perėmimo doktriną. Taigi, teoretikų nuomonės, kaip ir valstybių tarptautinė praktika liudija, jog nėra vieningos suformuluotos ir visuotinai pripažintos taisyklės, kaipgi vis dėlto turi būti sprendžiamas klausimas dėl valstybės pirmtakės įvykdytų tarptautinių pažeidimų, tuo atveju, kai kalbame apie valstybių teisių perėmimą. Vis dėlto, jei valstybių praktika neleidžia teigti, kad susiformavo neperėmimo doktrina, kaip teigia Volkovitsch, tai lygiai taip pačiai neleidžia teigti, kad susiformavo perėmimo doktrina, kurios laikosi Monnier.

Apibendrinant galima teigti, kad visgi negausi senoji valstybių praktika, kad ir ne itin vienoda, kiek labiau patvirtina taisyklę, kad valstybė teisių perėmėja nėra atsakinga už tarptautinius pažeidimus, padarytus valstybės pirmtakės. Tačiau šis kontraversiškas klausimas, ar valstybė teisių perėmėja perima pareigą atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą, itin priklauso nuo skirtingų faktorių ir aplinkybių, taip pat nuo to, koks valstybių teisių perėmimo variantas yra konkrečiu atveju.

3.2. Naujausioji valstybių praktika

3.2.1. Valstybių susijungimas, prisijungimas

Valstybių susijungimo pavyzdine situacija literatūroje, kaip jau minėta anksčiau, laikomas VDR susijungimas su VFR, tiksliau pasakius – prisijungimas, integracija į jau egzistuojančią VFR. Vis dėlto esmė yra ta, kad dvi minėtosios valstybės galiausiai tapo viena, be

[83] Cituota Dumberry P. The controversial issue of state succession to international responsibility revised in light of recent state practice. German Yearbook of International Law: 2006, Vol. 49. P. 419.
[84] Czaplinski W. State succession and state responsibility. The Canadian Yearbook of Intenationa Law 1990. Internetinė versija: http://heinonline.org/HOL/Page?collection=journals&handle=hein.journals/cybil28&div=11&size=2&rot=0&type=image, P. 346.
[85] Ten pat.

to, VDR nustojo savo egzistencijos. Dėl šios priežasties manytina, kad tiek valstybių susijungimo, tiek prisijungimo atveju padariniai dėl valstybių pareigos atlyginti pažeidimu padarytą žalą perėmimo turėtų būti tokie patys abiem atvejais, tik tiek, kad susijungimo atveju valstybė teisių perėmėja perima abiejų pirmtakių pareigas. Tačiau VFR vis dėlto ir toliau po prisijungimo tęsė savo egzistenciją, įgyvendino savo tarptautinį subjektiškumą. Klausimai, susiję su tarptautinėmis sutartimis, skolomis, kitais įsipareigojimais, bei netgi atsakomybe ir kitų šalių reikalavimais, sprendžiami 1990 m. rugpjūčio 31 d. Susivienijimo sutartyje. Šios sutarties 24 str. teigiama, kad „ginčų ir atsakomybės, susijusių su užsienio šalimis bei Vokietijos Federacine Respublika, sprendimas:

(1) Jei jie kyla iš užsienio prekybos monopolijos ir užsienio valiutos ar iš Vokietijos Demokratinės Respublikos vykdymo kitų valstybių užduočių, susijusių su užsienio valstybėmis ir Vokietijos Federacine Respublika iki 1990 m. liepos 1 d., ginčų bei atsakomybės, išlikusių kai prisijungimas įsigalioja, sprendimas bus įgyvendintas instruktuojant bei prižiūrint Federaliniam finansų ministrui [...][86]. Toks reguliavimas, manytina, apima ir ginčų bei atsakomybės dėl tarptautinių pažeidimų, įvykdytų VDR dar prieš prisijungimą, perėjimą. Vadinasi, VFR, kaip valstybės pirmtakės (VDR) teisių perėmėja, įsipareigoja šia tarptautine sutartimi prisiimti pareigą atlyginti žalą, padarytą pirmtakės tarptautiniais neteisėtais veiksmais ar neveikimu.

Pirmiausia derėtų paminėti 1990 m. vieną svarbiausių neišspręstų klausimų – ilgametį ekspropriacijos ir nacionalizacijos laikotarpį VDR. Ekspropriacija ir nacionalizacija buvo vykdoma 1933-1945 m. nacių režimo (šiuo atveju buvo padaryta žalos žydams), 1945-1949 m. (vykdyta SSRS – ji „pirmiausia nacionalizavo karo nusikaltėlių bei asmenų, susijusių su nacių partija, žemę. Vėliau buvo imtasi bendro žemės perskirstymo, konfiskuojant didesnių kaip 100 ha ūkių žemę“[87]), galiausiai nuo 1949 m. jau pačios VDR („VDR valdžia tęsė kolektyvizaciją, propagandos priemonėmis ir prievarta versdama žmones perleisti savo žemę kolektyviniams ūkiams. Pirmaisiais metais žemė buvo formaliai eksproprijuojama, tačiau vėliau nacionalizuojamai žemei buvo tik uždedama valstybės kontrolė, kadangi niekas nesitikėjo, kad egzistuojanti sistema kada nors žlugs“[88]). Pirmieji pokyčiai šioje srityje prasidėjo prieš pat VDR prisijungimą prie VFR: buvo pakeista VDR konstitucija, kuri draudė turėti privačios nuosavybės. Taip pat buvo priimta daugybė aktų, kuriuose nurodyta restitucijos arba

[86] 1990 m. liepos 1 d. VDR ir VFR susijungimo sutartis (*Unification Treaty*), internetinė versija: http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/docpage.cfm?docpage_id=547
[87] Žemės ūkio ministerijos internetinis tinklapis: http://www.zum.lt/min/Spauda/files/ZUM-Zemes_ukio_naujienos_ManoUkis_20060808.htm
[88] Ten pat.

kompensacijos už VDR 1949-1990 m. konfiskuotą, eksproprijuotą ar nusavintą turtą galimybė.[89]

Laikas po II Pasaulinio Karo pabaigos iki VDR susikūrimo neįeina į laikotarpį, dėl kurio galima būtų reikšti pretenzijas į restituciją, taip buvo sutarta derybų dėl susijungimo metu tarp VFR, Sovietų Sąjungos bei VDR delegacijos[90] ir taip pat nustatyta 1990 m. birželio 15 d. Jungtinėje Deklaracijoje tarp Vokietijos Federacinės Respublikos ir Vokietijos Demokratinės Respublikos dėl nepatenkintų klausimų išsprendimo dėl nuosavybės teisių. Tokia nuostata buvo priimta motyvuojant tuo, kad ne Vokietija įvykdė šiuos veiksmus ir ji negali atsakyti už SSRS atliktas veikas. Šią nuostatą patvirtino ir Europos Žmogaus Teisių Teismas (bylose Von Maltzan and Others v. Germany (application no. 71916/01); von Zitzevitz and Others v. Germany (application no. 71917/01) ir kitose bylose), kuriose Teismas laikė, kad Vokietija neturėtų būti laikoma atsakinga už veiksmus, įvykdytus kitos valstybės (SSRS) prieš jos piliečius. Vadinasi, VFR pati prisiėmė pareigą atlyginti žalą už VDR įvykdytą neteisėtą turto eksproprijavimą bei nusavinimą (įvykdytą iki VDR teisių perėmimo) laikotarpiu, kuriuo egzistavo VDR – nuo 1949 m. iki 1990 m. Toks sprendimas buvo priimtas dar prieš teisių perėmimą, vykstant deryboms dėl susivienijimo bei buvo įformintas daugybe VDR priimtų teisės aktų, kurie vėliau tapo suvienytosios Vokietijos teisinės bazės dalimi. Be to, tokia nuostata – tiesa netiesioginė ir nedetalizuota – minima ir jau minėtame 1991 m. Susivienijimo sutarties 24 str.

Atskirai būtina paminėti VFR ir JAV 1992 m. gegužės 13 d. sudarytą susitarimą dėl pretenzijų dėl nuosavybės tarp Vokietijos Federacinės Respublikos ir Jungtinių Valstijų nagrinėjimo (*Agreement concerning the settlement of certain property claims, TIAS 11959; 1911 UNTS 27*). Šis susitarimas nustatė, kad VFR suteiks kompensacijas JAV piliečiams, kurių nuosavybė buvo eksproprijuota buvusios VDR teritorijoje. Iki Vokietijos susivienijimo JAV pastangos pasiekti susitarimą su VDR dėl kompensacijos už nusavintą jos piliečių turtą buvo bergždžios. Nuo pat 1974 m., kuomet JAV užmezgė diplomatinius santykius su VDR[91], pirmoji kėlė klausimą dėl kompensacijos už žalą jos piliečiams, bendrame pranešime spaudai pažymėta, kad šalys sutarė „artimiausioje ateityje derėtis dėl reikalavimų bei kitų finansinių klausimų, neišspręstų tarp jų“[92]. Tačiau visgi susitarimo dėl kompensacijos nebuvo iki pat Vokietijos

[89] Dumberry P. The controversial issue of state succession to international responsibility revised in light of recent state practice. German Yearbook of International Law: 2006, Vol. 49. P. 423
[90] German Unification Case Study. Restitution or Compensation for Expropriated Property? Internetinė versija: http://www.foothill.fhda.edu/divisions/unification/restitution.html
[91] Agreed Minute on Negotiations Concerning the Establishment of Diplomatic Relations Between the United States of America and the German Democratic Republic, Washington, September 4, 1974. Internetinė versija: http://usa.usembassy.de/etexts/ga5-usgdrrelations.htm
[92] Joint Communiqué Regarding the Establishment of Diplomatic Relations Between the United States and the German Democratic Republic, September 4, 1974. Internetinė versija: http://usa.usembassy.de/etexts/ga5-usgdrrelations.htm

susivienijimo. Sudarius minėtąjį 1992 m. susitarimą VFR prisiėmė pareigą atlyginti JAV piliečių patirtus nuostolius dėl VDR neteisėtų veikų, tačiau tik tuos, kurie atsirado dėl tarptautinių VDR pažeidimų (ekspropriacijos) laikotarpiu nuo 1949 m. iki 1976 m.

Vokietija po VDR prisijungimo prie VFR pati prisiėmė pareigą atlyginti žalą, kilusią tiek užsienio, tiek nacionaliniams subjektams. Pirmiausia tai buvo atlikta priimant bendrą nuostatą dėl restitucijos ar kompensacijos Susivienijimo sutartyje. Specialiosios nuostatos, tačiau faktiškai tos pačios prigimties, buvo nustatytos VFR sudarytoje sutartyje su Jungtinėmis Valstijomis. Galima drąsiai teigti, kad šiuo atveju Vokietijos pavyzdys, kaip prisijungimo atveju turi būti sprendžiamas klausimas dėl pareigos atlyginti žalą, kilusią dėl valstybės pirmtakės tarptautinių pažeidimų. Kita vertus, ar toks principas yra universalus? Juk šiuo atveju Vakarų ir Rytų Vokietijų susijungimas buvo istorinės Vokietijos tęsimas. Be to, šiuo atveju VFR pati prisiėmė įsipareigojimus.

Šiuo atveju vertėtų prisiminti jau nagrinėtas senosios valstybių praktikos bylas, nagrinėtas Britanijos – Amerikos Ginčų Arbitražinio Tribunolo dėl Browno ir Havajų valdžios vykdyto neteisėto Britanijos piliečių sulaikymo, kalinimo, privertimo išvykti iš šalies. Šiuose sprendimuose nurodyta, kad valstybė, prie kurios buvo prijungta teritorija, neturi būti laikoma atsakinga už pastarosios įvykdytus pažeidimus. Čia vėl susiduriame su neteisingu atsakomybės bei pareigos atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą painiojimu. Valstybės teisių perėmėjos laikyti atsakinga negalime, tačiau, kaip matyti iš VFR bei VDR pavyzdžio, gali būti atlyginama pirmtakės veikomis padaryta žala.

3.2.2. Viena valstybė perima dalį kitos valstybės teisių ir pareigų

3.2.2.1. Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos atvejis

Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos iširimas buvo trunkantis – viena po kitos pasiskelbė nepriklausomomis valstybės, įėjusios į JSFR sudėtį. Kaip jau aptarta pirmojoje darbo dalyje, Jugoslavijos Federacinė Respublika pretendavo tapti bei pasiskelbė esanti JSFR teisių tęsėja, tačiau buvusios kitos sąjunginės valstybės tokių pretenzijų nepripažino, o tuo remdamasi tarptautinė bendrija padarė tą patį. JFR nelaikytina JSFR teisių tęsėja ir ji laikoma nauju tarptautinės teisės subjektu, nauja nepriklausoma valstybe, susiformavusia dėl JSFR iširimo. Badinterio komisijos Nuomonėje Nr. 9 dėl teisių perėmimo buvo nurodyta ir nuspręsta, kad buvusios JSFR šalys, t.y. teisių perėmėjos turi derėtis ir teisingai pasidalinti JSFR pareigas ir

teises[93]. 2001 m. birželio 29 d. galiausiai po ilgalaikių derybų buvo priimtas susitarimas dėl teisių perėmimo klausimų (*Agreement on Succession Issues*). Šiuo aktu buvusios JSFR šalys pasidalijo tiek teises, tiek pareigas. Taip pat šio susitarimo F priedo 2 str. Nurodyta, kad „visi reikalavimai prieš JSFR, kurių kitaip nepadengia šis Susitarimas, bus svarstomi Nuolatinio Jungtinio Komiteto <...>. Valstybės teisių perėmėjos informuos viena kitą apie visus tokius skundus prieš JSFR“[94]. Tokia susitarimo nuostata taip pat apima ir ginčus galinčius kilti iš reikalavimų atlyginti JSFR tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą. Vadinasi, galima teigti, kad buvusios Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos prisiima pareigą atlyginti trečiosioms valstybėms jų patirtus nuostolius. Žinoma, kadangi komisija, nagrinėjanti skundus yra jungtinė, tokiu atveju, spręsdama konkretų ginčą, komisija taip pat nustatytų ir kuri konkreti valstybė turi atlyginti konkrečią žalą. Buvusių JSFR valstybių pavyzdys rodo, jog net tuomet, kai nebeegzistuoja konkreti valstybė – ji iširo ir jos egzistencijos niekas nebetęsia, galimas tarptautinių pažeidimų, įvykusių iki teisių perėmimo momento, atlyginimas. Žinoma, niekas nenurodo, jog konkretus atlyginimas tikrai bus, tačiau bent jau numatoma galimybė pareikšti skundą dėl jo.

P. Dumberry kaip pavyzdį, kaip nukentėjusi valstybė prašo valstybių teisių perėmėjų atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą, nurodo *Tokic v. Yugoslavia* bylą, kurią nagrinėjo Naujojo Pietų Velso (Australija) Aukščiausiasis Teismas. Šioje byloje p. Tokic, Australijos pilietis buvo sužeistas, kuomet 1988 m. iš Jugoslavijos konsulato patalpų neidentifikuotas asmuo šovė į jį. 1991 m. gruodžio 12 d. Australijos teismas nustatė, kad šovusysis buvo konsulato darbuotojas, kuriam negaliojo imunitetas už jo veiką. Teismas priteisė ieškovui nuostolių atlyginimą. 1992 m. Australija informavo Tarptautinę Konferenciją dėl Buvusios Jugoslavijos apie egzistuojančią buvusios JSFR skolą Australijos piliečiui, kylančią iš teismo, turėjusio jurisdikciją nagrinėti skundą prieš Jugoslavijos vyriausybę, sprendimo. Tačiau, nė viena – nei valstybė pirmtakė prieš valstybių teisių perėmimą, nei valstybės teisių perėmėjos, apskaičiuotų ir priteistų nuostolių neatlygino[95].

3.2.2.2. Čekoslovakijos iširimas (*Gabčikovo Nagymaros Project* byla)

Čekoslovakijos iširimas vienas naujesnių dalinio teisių ir pareigų perėmimo pavyzdys. „Čekų ir slovakų politiniai atstovai nerado tinkamo abiems pusėms modelio, kaip egzistuoti

[93] Conference on Yugoslavia arbitration commission: Opinions arising from the dissolution of Yugoslavia. Internetinis tinklapis: http://www.la.wayne.edu/polisci/dubrovnik/readings/badinter.pdf
[94] Agreement on Succession Issues. English text. Volume 2262, I-40296.
Internetinė versija: http://untreaty.un.org/unts/144078_158780/6/7/13812.pdf
[95] Dumberry P. The controversial issue of state succession to international responsibility revised in light of recent state practice. German Yearbook of International Law: 2006, Vol. 49. P. 414.

drauge čekų ir slovakų tautoms. Tai baigėsi organizuotu ir nuosekliai įvykdytu jungtinės valstybės pasidalijimu“[96]. Čekijos Respublika ir Slovakija galutinai pasidalijo ir atskirai egzistuoja nuo 1993 m. sausio 1 d. Aptariamu atveju kalbant apie valstybės teisių perėmėjos atsakomybę už pirmtakės tarptautinį pažeidimą, svarbiausia yra *Gabčikovo Nagymaros Project* byla, nagrinėta Tarptautinio Teisingumo Teismo1997 m. Ši byla susijusi su Čekoslovakijos ir Vengrijos 1977 m. sutartimi dėl Gabčikovo – Nagymaros užtvankos sistemos palei Dunojų statybos ir veikimo[97]. Teismas šioje byloje turėjo išsiaiškinti, ar gali būti Slovakija laikoma minėtosios sutarties šalimi po Čekoslovakijos iširimo, kaip valstybė teisių perėmėja. Teismas laikė, kad sudaryta sutartis buvo teritorinio pobūdžio ir Slovakijai, kaip teisių perėmėjai, sutartis tapo privaloma laikytis 1993 m. sausio 1 d.[98]

Teismas taip pat nustatė, kad kadangi Slovakija laikytina vienintele Čekoslovakijos teisių perėmėja Gabčikovo – Nagymaros projekto atžvilgiu, ji turi sumokėti Vengrijai jos patirtą žalą už veiksmus atliktus ne tik pačios Slovakijos, tačiau ir Čekoslovakijos atliktus pažeidimus. Lygiai taip pat Slovakija taip pat bus laikoma nukentėjusiąja ir jai priklauso žalos, kurią patyrė tiek Čekoslovakija, tiek pati Slovakija dėl Vengrijos veikų[99]. Tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kad Teismo sprendimas nepriėmė jokios taisyklės, kuri būtų galima laikyti pavyzdine, norint įrodyti, kad Teismas laikosi nuostatos, jos valstybė teisių perėmėja turi perimti pareigą atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą. Teismas tiesiog rėmėsi abiejų šalių kompromisu, kuriame jos, bent jau netiesiogiai, pripažino perėjimo pareigų, kylančių iš tarptautinio pažeidimo įvykdymo, principą[100].

3.2.3. Valstybių susikūrimas dekolonizacijos metu (valstybių atsiskyrimas)

Jau I skyriuje buvo aptarta, kad atsiskyrimo, o ypač dekolonizacijos proceso metu valstybė teisių perėmėja perima tik labai nedidelę valstybės pirmtakės teisių ir pareigų dalį. Kaip jau minėta anksčiau, tokia situacija yra dėl to, kad valstybė pirmtakė tokio valstybių teisių perėmimo varianto metu nenustoja egzistuoti, t.y. ir toliau tęsia savo tarptautinį teisinį subjektiškumą. Tokiu atveju turime pripažinti, kad darytina logiška išvada, jog valstybė teisių perėmėja neturėtų būti atsakinga už valstybės pirmtakės padarytą tarptautinį pažeidimą. Tokia

[96] Oficialus Čekijos Respublikos tinklalapis. The Velvet Revolution and its consequences: http://www.czech.cz/en/czech-republic/history/all-about-czech-history/the-velvet-revolution-and-its-consequences/
[97] Gabčikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, I. C. J. Reports 1997, p. 7, para. 123
[98] Ten pat.
[99] Gabčikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, I. C. J. Reports 1997, p. 7, para. 123
Para. 151.
[100] Dumberry P. The controversial issue of state succession to international responsibility revised in light of recent state practice. German Yearbook of International Law: 2006, Vol. 49. P. 428.

išvada darytina iš paties principo, kuris jau buvo aptartas II darbo dalyje, kad net ir tuo atveju, kuomet valstybės teritorijos dalis (pvz. federacijos subjektas) atlieka veiką, priešingą tarptautiniam įsipareigojimui, atsakomybė už tą pažeidimą vis tiek kyla valstybei, turinčiai tarptautinį teisinį subjektiškumą. Būtent valstybė, kuri kontroliuoja visas savo teritorijas, kad ir turinčias autonomiją, turi kontroliuoti, kad jos laikytųsi tarptautinės teisės reikalavimų, o jei nesilaiko – prisiimti atsakomybę ir atlyginti nuostolius. Vienintelis atvejis, kuris, beje, yra nurodytas ir Projekto komentare, tik ne teisių perėmimo kontekste, yra tuomet, kai valstybės integrali dalis turi gan tokią autonomiją, kuri leidžia jai sudarinėti tarptautines sutartis, susijusias su ta teritorija. Tokios autonomijos atveju teritorijos dalis, pažeidusi prisiimtą tarptautinį įsipareigojimą, atsako pati. Vadinasi, kad ir valstybių teisių perėmimo atveju pareiga atlyginti žalą, beje, skirtingai nuo prieš tai aptartų atvejų – ir atsakomybė – pereina valstybei teisių perėmėjai, jei ta teritorijos dalis atsiskiria nuo motininės valstybės.

Bendra taisyklė valstybės teritorijos atsiskyrimo atveju yra ta, kad valstybė teisių perėmėja neperima pareigos atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą.

3.2.4. Sutartinės cesijos atvejis

Naujausioje valstybių praktikoje dėl žalos atlyginimo perėjimo valstybei teisių perėmėjai nėra sutinkama sutartinės cesijos varianto. Tokia situacija susiklostė greičiausiai dėl to, kad apskritai perleidžiant dalį teritorijos sutartiniu pagrindu visi tokie klausimai turėtų būti nusprendžiami sutartyje. Žinoma, jei nagrinėjamo klausimo nereguliuoja sutarties nuostatos, reikėtų manyti, jog atsakinga už tarptautinį pažeidimą, įvykdytą iki valstybių teisių perėmimo momento, turėtų būti laikoma valstybė pirmtakė. Tokia išvada darytina argumentuojant lygiai taip, kaip ir atsiskyrimo atveju, t.y. kol konkreti teritorija buvo kitos valstybės sudėtyje, tol tos valstybės valdžios institucijos turėjo būti atsakingos už pažeidimų prevenciją ir, tokiems pažeidimams įvykus – už jų sukeltų nuostolių atlyginimą.

3.2.5. Valstybių teisių tęsimas

Literatūroje teisių tęsimas gali būti suprantamas kontraversiškai. Vieni autoriai laiko valstybę teisių tęsėja netapačia valstybei pirmtakei (kontinueto be identiškumo koncepcija (tokios pozicijos laikosi V. Vadapalas, P. Dumberry)), kiti gi traktuoja teisių tęsimą kaip tapatumą, identiškumą (pvz. D. Žalimas, A. Aust, I. Žiemelė).

Rusijos Federacija, kaip jau išsiaiškinta I skyriuje, literatūroje laikoma geriausiu valstybių teisių tęsimo pavyzdžiu. Po SSRS žlugimo Rusijos Federacija perėmė ne tik teises ir

pareigas, kylančias iš „Jungtinių Tautų sutarčių, įskaitant Jungtinių Tautų chartiją, kurias ratifikavo ar prie jų prisijungė SSRS, <...> perėmė Sovietų narystę JT Generalinėje Asamblėjoje ir Saugumo Taryboje, pakeistu pavadinimu ir vėliava, tačiau be jokių prieštaravimų“[101] iš kitų valstybių. Vienintelis skirtumas, kuris padarytas tarp Rusijos Federacijos ir SSRS Jungtinių Tautų sistemoje buvo tas, kad SSRS įnašas buvo padalytas tarp buvusių valstybių narių[102].

Pažymėtina, kad Rusijos Federacija prisiėmė tęsti SSRS subjektiškumą ir kitų daugiašalių (sudarytų ne Jungtinių Tautų rėmuose) bei dvišalių sutarčių pagrindu. Rusijos Federacija, tarp kitko, panašu, kad prisiėmė ir Rusijos Imperijos sutartis[103].

Rusijos Federacija taip pat prisiėmė apmokėti pati visą SSRS valstybės skolą. Tiesa, dar prieš tokį pareiškimą buvusios SSRS narės ir po žlugimo teisių perėmėjos kartu su Rusijos Federacija pasirašė memorandumą dėl SSRS skolų užsienio valstybėms ir jų perėjimo. Memorandumo esmė ta, kad valstybės SSRS teisių perėmėjos pasidalija SSRS skolą, priklausomai nuo nustatytų kriterijų. Tačiau, kaip jau minėta, Rusijos Federacija galiausiai tokios pozicijos atsisakė ir prisiėmė apmokėti visą SSRS skolą.

Paminėta, kad dėl Rusijos Federacijos pripažinimo po SSRS iširimo nebuvo kilęs klausimas. Valstybės, su kuriomis SSRS buvo užmezgusi diplomatinius santykius, toliau juos palaikė su Rusijos Federacija ir po pirmosios iširimo. Rusija savo ruožtu taip pat perėmė visas ambasadas bei konsulines įstaigas, įkurtas kitose valstybėse[104]. Kiek kitaip į Rusijos Federacijos teisių tęsimą reagavo Jungtinės Amerikos Valstijos, ši valstybė pripažino Rusiją bei įėjo į diplomatinius santykius. Tačiau vis dėlto JAV pripažino Rusijos Federacijos teisių tęsimą SSRS atžvilgiu[105].

Svarbiausia kalbant apie valstybių tapatumą, identiškumą yra ne tai, ar pasikeitė teritorijos dydis ar padidėjusi/sumažėjusi populiacija, o „pirmiausia jos turimų tarptautinių teisių ir įsipareigojimų tapatumas“[106]. Kaip matyti iš to, kas paminėta anksčiau, Rusijos Federacija prisiėmė SSRS teisių ir pareigų didžiausią įmanomą kompleksą, visas skolas, įsipareigojimus, nekvestionuojamai perėmė narystę tarptautinėse organizacijose, kas paprastai nėra laikoma valstybių teisių perėmimo objektu, taip pat perimta narystė tarptautinėse sutartyse,

---

[101] Ziemele I. Is the Distinction between State Continuity and State Succession Reality or Fiction? *The Russian Federation, the Federal Republic of Yugoslavia and Germany;* Baltic Yearbook of International Law, Volume 1 (2001). P.195-196.
[102] Ten pat. P.196
[103] Ten pat. P.199
[104] Žalimas D. SSRS okupacijos žalos atlyginimo įstatymas tarptautinės teisės normų kontekste // Jurisprudencija. 2006. Nr. 10(88), P. 25.
[105] Ziemele I. Is the Distinction between State Continuity and State Succession Reality or Fiction? *The Russian Federation, the Federal Republic of Yugoslavia and Germany;* Baltic Yearbook of International Law, Volume 1 (2001). P. 197.
[106] D. Žalimas. Ar Rusija (ne)tapati Sovietų Sąjungai? VšĮ Geopolitinių studijų centro internetinis tinklalapis: http://www.geopolitika.lt/?artc=1565

tiek daugiašalėse, tiek dvišalėse, aišku, kiek tai fiziškai įmanoma dėl sumažėjusios teritorijos ir pan. Visi tarptautiniai įsipareigojimai bei teisės lyginant turėtus SSRS ir Rusijos Federacijos perimtus, yra identiški, tam tikrais atvejais besiskiriantys dėl objektyvių priežasčių, pvz. teritorijos sumažėjimo.

Teritorijos skirtingumas neturėtų būti laikomas priežastimi nelaikyti Rusijos Federacijos tapačia SSRS. Teritorija sumažėja ir teritorijos atsiskyrimo atveju, kaip pavyzdžiui dekolonizacijos proceso metu, ar vienas naujausių atvejų – kuomet Kosovas atsiskyrė nuo Serbijos. Tačiau toks teritorijos atsiskyrimas nepaveikia pagrindinės valstybės egzistavimo bei teisinio subjektiškumo, tik tiek, kad gali sumažėti teisių ir pareigų, susijusių su konkrečia teritorija, apimtis.

Gyventojų skaičiaus sumažėjimas valstybėje taip pat nesąlygoja valstybės egzistencijos nutrūkimo. Gyventojų gali sumažėti dėl įvairių priežasčių – emigracijos, karinių veiksmų valstybėje atlikimo, epidemijos, teritorijos atsiskyrimo atveju.

Valstybė neišnyksta ir pasikeitus valdžiai, net jei ji pasikeičia perversmo būdu, juk valstybė išlieka tuomet, kai įvyksta vyriausybių teisių perėmimas. Taip pat valstybė išlieka ir tuomet, kai pakinta joje politinis režimas. Šie veiksniai yra svarbūs ir itin reikšmingi valstybės vidaus teisinei sistemai, tačiau tarptautiniuose teisiniuose santykiuose nekeičia valstybės tarptautinio teisinio subjektiškumo.

Taip pat nesvarbūs valstybės simbolikos pasikeitimai. Valstybė gali pakeisti tiek savo pavadinimą, tiek vėliavą ar herbą. Pvz. buvusi Birma pasikeitė pavadinimą į Mianmarą ir dėl to netapo kita valstybe. Be to, kaip teigia D. Žalimas „1999 m. gegužės 24 d. Federalinio įstatymo dėl valstybės politikos tėvynainių užsienyje atžvilgiu preambulėje išdėstoma aiški Rusijos valstybingumo grandinė: skelbiama, kad Rusijos Federacija yra Rusijos Valstybės, Rusijos Respublikos, Rusijos Sovietų Federacinės Socialistinės Respublikos ir SSRS teisių perėmėja ir tęsėja. Taip dar kartą patvirtinta, kad Rusijos valstybė, kaip tas pats tarptautinės teisės subjektas, egzistavo turėdama įvairius minėtus pavadinimus.“[107]

Remiantis išvardytu, galima teigti, kad Rusijos Federacija laikytina tapačia valstybe SSRS, nepaisant to, kad pasikeitė jos teritorijos dydis, gyventojų skaičius, politinis režimas, kuris daugiausia turi reikšmės vidiniams santykiams, valstybės valdžia ar valstybės simbolika.

Apskritai tarptautinės teisės literatūroje laikomasi nuomonės, kad valstybė teisių perėmėja laikytina turinčia pareigą atlyginti tarptautiniu pažeidimu, atliktu prieš valstybių teisių perėmimą, padarytą žalą, net nepaisant to, ar laikysime teisių tęsimą vienu teisių perėmimo atvejų, ar atsiribosime nuo teisių perėmimo ir laikysime teisių tęsėja ta pačia valstybe. Tačiau

[107] Žalimas D. SSRS okupacijos žalos atlyginimo įstatymas tarptautinės teisės normų kontekste // Jurisprudencija. 2006. Nr. 10(88), P. 25.

jei laikysime, kad teisių tęsimas yra ne kas kita, kaip tolimesnis valstybės egzistavimas, tiesiog pasikeitus tam tikriems formaliesiems kriterijams, pvz. teritorijos dydžiui ar pan., tuomet net nebekiltų klausimas, ar valstybei pereina pareiga atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą. Valstybės tapatumo atveju jai automatiškai kyla atsakomybė, nes tai reiškia, kad ji pati tą veiką ir atliko. Tokiu atveju galima reikalauti ir visiškos reparacijos, t.y. įskaitant tiek materialinių nuostolių atlyginimą, tiek satisfakciją, kurios valstybė teisių perėmėja neturi suteikti, nes nėra laikoma atsakinga už pažeidimą.

Rusijai jau seniai keliamas klausimas dėl Baltijos valstybėms padarytos žalos totalitariniu SSRS režimu. Tačiau ši atsisako atlyginti tokią žalą. Remiantis išvardytu, Rusija privalo atlyginti žalą Baltijos valstybėms, kurios, ypač Lietuva aktyviai stengiasi išsireikalauti žalos atlyginimą. Tokia aktyvi Baltijos šalių pozicija būtina, kitaip, kaip jau minėta II skyriuje, tarptautinė bendruomenė gali ilgalaikį tylėjimą suprasti kaip atsisakymą nuo reikalavimo ir susitaikymą su tuo, kad pažeidimais (plačiąja prasme – apimant ir nusikaltimus) padaryta žala nebus atlyginta.

3.3. Naujų valstybių atsakomybė už tarptautinius pažeidimus, įvykdytus sukilėlių judėjimo

Tarptautinės Teisės Komisijos parengto Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto 10 str., kaip jau minėta anksčiau, aptaria valstybei galinčią kilti atsakomybę už sukilėlių ar kitokio judėjimo atliktą tarptautiniu požiūriu neteisėtą veiką. Šio Projekto 10 str. 2 d. nurodo, jog sukilėlių ar kitokio judėjimo veika, kuri pasibaigia naujos valstybės susikūrimu valstybės pirmtakės teritorijoje, ar jos kontroliuojamoje teritorijoje, bus laikoma tos naujos valstybės veika pagal tarptautinę teisę“[108]. Šis straipsnis kaip tik ir reguliuoja valstybių teisių perėmimo atveju pereinančią pareigą atlyginti žalą, kilusią dar egzistuojant tik valstybei pirmtakei, t.y. dar prieš naujai valstybei susikuriant. „Tokia nauja valstybė turi būti laikoma atsakinga už pareigas, kylančias iš sukilėlių ar kito judėjimo atliktų tarptautinės teisės pažeidimų, įvykdytų prieš trečiąją valstybę ginkluotoje kovoje už nepriklausomybę“[109].

Toks reguliavimas grindžiamas tęstinumu, t.y. būtent šis sukilėlių judėjimas turi sukurti naują valstybę ir tapti jos valdžia. Tokios naujos valstybės atsakomybės už sukilėlių judėjimo tarptautinius pažeidimus kilmę geriausiai paaiškina organinio ir struktūrinio tęstinumo

[108] Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, internetinė versija: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_6_2001.pdf, 10 str.
[109] Dumberry P. New State Responsibility for Internationally Wrongful Acts by an Insurrectional Movement. European Journal of International Law 2006 17(3). P. 606.

teorija. Ši teorija grindžiama tuo, kad „egzistuoja „struktūrinis“ tęstinumas tarp sukilėlių judėjimo organizacijos ir naujos valstybės organizacijos“[110]. Ši teorija gali atrodyti nepakankama tuo atveju, kuomet į nepriklausomybę atveda ne vienas konkretus sukilėlių judėjimas, bet jų daugetas. Tokiu atveju, anot Dumberry, doktrina siūlo laikyti naująją valstybę atsakinga už visų šių judėjimų įvykdytus tarptautinės teisės pažeidimus, nepaisant to, kurio iš judėjimų organizacija tapo valdančiaisiais[111].

Nekyla klausimų, kad toks naujos valstybės atsakomybės variantas galimas atsiskyrimo atveju. Taip pat nesunku įsivaizduoti, kad galima pritaikyti šią schemą ir valstybių iširimui bei susivienijimui. Pastarasis atvejis turėtų būti tuomet, kai vienos valstybės teritorijos dalis atsiskiria nuo pirmtakės ginkluoto sukilimo būdu ir prisijungia prie kitos valstybės.

Visgi diskutuotina, ar jis galimas naujos valstybės susikūrimo atveju, kuomet veikia nacionalinis išsilaisvinimo judėjimas, bei sutartinės cesijos atveju. Pirmuoju atveju doktrinoje būta pasiūlymų tokio judėjimo atliktų tarptautinių pažeidimų prieš trečiąsias valstybes nelaikyti sukeliančiais pareigą naujai valstybei atlyginti žalą toms nukentėjusioms trečiosioms valstybėms, tačiau kartu nelaikyti ir valstybės pirmtakės atsakinga, nes priešingu atveju būtų neteisinga jos atžvilgiu.[112] Vis dėlto toks pasiūlymas neturi pagrindo. Pirmiausia, nustatyta, kad bet koks tarptautinis pažeidimas sukelia tarptautinę atsakomybę. Antra, tokio veikiančio nacionalinio išsilaisvinimo judėjimo legitimumas nesąlygoja jo nebaudžiamumo už tarptautinius pažeidimus, padarytus kovojant.

Kalbant apie valstybės pirmtakės teritorijos dalies perėjimą sukilimo metu kitai valstybei, ši situacija dar sudėtingesnė. Projekto 10 str. susijęs tik su atvejais, kuomet dėl sukilėlių judėjimo ir kovos susikuria nauja valstybė, kurią su sukilėlių judėjimu sieja struktūrinis organiškumas. Cesijos atveju nauja valstybė nėra sukuriama, tiesiog prisijungiama prie kitos jau egzistuojančios valstybės. Kita vertus tokiu atveju valstybė, prie kurios prisijungiama, pati įgyvendina savo subjektiškumą ir turi realiai egzistuojančią valdžios institucijų sistemą, vadinasi ir struktūrinis bei organininis sukilėlių judėjimo tęstinumas negalimas. Projektas tokiu atveju nelaikytų valstybės, prie kurios prisijungiama, atsakingos už tarptautinius pažeidimus, įvykdytus prieš trečiąją valstybę. Kita vertus būtų neteisinga valstybę pirmtakę, tęsiančią savo tarptautinį subjektiškumą, laikyti atsakinga prieš trečiąsias valstybes už veikas, kurias įvykdė jau kitos valstybės integralia dalimi esančios teritorijos buvę sukilėliai. Dar iš kitos pusės žala, padaryta trečiosioms valstybėms neturėtų likti neatlyginta tik dėl to, kad

[110] Dumberry P. New State Responsibility for Internationally Wrongful Acts by an Insurrectional Movement. European Journal of International Law 2006 17(3). P. 611
[111] Ten pat.
[112] Ten pat.

šiuo atveju nesusikūrė nauja valstybė[113]. Tad derėtų laikytis nuomonės, kad žala, kylanti iš sukilėlių judėjimo atliktų tarptautinių pažeidimų trečiosios valstybės atžvilgiu prisijungimo atveju turėtų būti atlyginama valstybės, kurios teritorija padidėjo.

3.4. Valstybės teisių perėmėjos atsakomybė už pirmtakės vykdyto tarptautinio pažeidimo tęsimą

Galiausiai derėtų paminėti, kad bet kuriuo valstybių teisių perėmimo variantu galioja bendra taisyklė, netgi nurodyta Projekte – jei valstybė teisių perėmėja po valstybių teisių perėmimo momento savo teritorijoje susidūrusi su trunkančiu valstybės pirmtakės vykdytu tarptautiniu pažeidimu ir jį palaiko bei toliau tęsia, galima daryti išvadą, kad ji prisiėmė atsakomybę už šį pažeidimą[114]. Tokios situacijos pavyzdine situacija yra jau aptarta *Lighthouses arbitration* byla, kurioje Graikija laikyta atsakinga už buvusios Osmanų imperijos sudėtyje autonominės Kretos Valstybės įvykdytus tarptautinius pažeidimus dėl to, kad Graikija po teisių perėmimo momento ir toliau tęsė jų vykdymą.

Apibendrinant galima teigti, kad tarptautinėje teisėje iki šiol išlieka neišspręstas klausimas, kas nutinka su pareiga atlyginti trečiosioms valstybėms padarytą žalą valstybių teisių perėmimo atveju. Daugeliu atveju tokios pareigos perėjimas yra galimas ir netgi valstybių prisiimamas, iš tokių valstybių besiimamų savanoriškų žalos atlyginimo veiksmų, atrodo, ryškėja tendencija, kad teisių perėmėją derėtų laikyti privalančia atlyginti trečiųjų valstybių patirtus nuostolius. Vis dėlto neaišku, ar privalomas tokios pareigos perėjimas valstybei teisių perėmėjai ir tokia neaiški situacija yra netinkama. Tarptautinės teisės komisija, kodifikuodama valstybių praktiką dėl tarptautinių pažeidimų, turėjo išspręsti ir šį esminį klausimą. Manytina, kad problemai galimi keli sprendimai:

1. Kadangi JTO Tarptautinės teisės komisijos 2001 m. Valstybių atsakomybės už tarptautinius neteisėtus aktus straipsnių projektas šiuo metu yra dar tik projekto būklės, manytina, kad galima būtų jį papildyti atskirais straipsniais, reguliuojančiais valstybių teisių perėmimą dėl pareigos atlyginti pirmtakės tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą. Kita vertus, šioje srityje nėra jokių nusistovėjusių paprotinių normų, o valstybių praktika gan skurdi ir įvairi, tad, turbūt į šią paprotinių normų kodifikaciją šį klausimą traukti būtų rizikinga.

---

[113] Dumberry P. New State Responsibility for Internationally Wrongful Acts by an Insurrectional Movement. European Journal of International Law 2006 17(3). P. 619-620.

[114] Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries (internetinė versija). 2008. http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf P. 52

2. Galima būtų parengti universalią konvenciją, kurioje, kaip pvz. 1978 m. Vienos konvencijoje dėl valstybių teisių perėmimo sutartims, būtų galima išdėstyti privalomas normas dėl valstybių pareigos perimti pirmtakės pareigą atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą. Šiuo atveju taip pat kyla klausimas, ar valstybės bus linkusios ratifikuoti tokią sutartį. Juk net abi Vienos konvencijos dėl valstybių teisių perėmimo buvo ratifikuotos itin negausiai. Matyt, toks pat likimas lauktų ir šios tarptautinės sutarties, tačiau vis dėlto, bent jau būtų nustatytos kažkokios gairės, kuriomis vadovaujantis būtų galima spręsti konfliktines situacijas ir būtų mažiau galimybių piktnaudžiavimui bei išsisukinėjimui nuo pareigų. Kartu būtų daugiau galimybių nukentėjusiam subjektui apginti savo pažeistas teises ir susilaukti deramo žalos atlyginimo.

Išvados

1. Yra dvi valstybių teisių perėmimo tezės – universalus valstybių teisių perėmimas ir *tabula rasa* taisyklė. Nė viena tezių nėra taikoma grynuoju pavidalu, jos visad sąveikauja, tačiau priklausomai nuo laikotarpio dominavo tiek viena, tiek kita taisyklė.

2. Valstybių teisių tęsimas literatūroje nėra vienareikšmis – vienų autorių teigimu, – tai viena tipinių teisių perėmimo situacijų, kitų – tai sąvoka ir situacija, besiskirianti nuo teisių perėmimo ir reiškianti tos pačios valstybės tolesnį egzistavimą, tik pasikeitus tam tikriems valstybės požymiams. Manytina, kad valstybių teisių tęsimas turėtų būti suprantamas kaip valstybių tapatumas, nepaisant kai kurių formaliųjų požymių pasikeitimų. Valstybei norint pasiskelbti valstybe teisių tęsėja būtinos tam tikros sąlygos: pačios valstybės valia; tarptautinė bendrija bei tarptautinės organizacijos turi pripažinti tokias pretenzijas; buvusios sąjunginės valstybės turi pritarti tokiems valstybės siekiams.

3. Skiriamos penkios tipinės valstybių teisių perėmimo situacijos: situacijoje, kuomet valstybė perima dalį pirmtakės teisių ir pareigų, valstybė pirmtakė nustoja egzistuoti ir valstybės teisių perėmėjos pasidalija jos teises ir pareigas; valstybių, susikūrusių dekolonizacijos metu arba teritorijos dalies atsiskyrimo atveju valstybė pirmtakė nustoja egzistuoti, o perėmėjos perima tik itin nedidelę dalį teisių ir pareigų arba jų iš viso neperima; valstybių susijungimo atveju vienas visiškai naujas darinys susiformuoja iš dviejų ar kelių lygiateisių subjektų ir perima abiejų pirmtakių teises ir pareigas; sutartinės cesijos atveju viena valstybė sutartiniu pagrindu perleidžia savo teritorijos dalį kitai valstybei. Pastaruoju atveju valstybės sutartyje ar kitokiu būdu turėtų aptarti ir teisių bei pareigų perėjimo bei jų apimties klausimus.

4. Tarptautiniai pažeidimai tarptautinėje teisėje skirstomi į tarptautinius nusikaltimus ir tarptautinius deliktus pagal padarinius, sukeliamus trečiosioms valstybėms, Projektas tokio skirstymo nenurodo, bet jis vis tiek laikytinas vertingu. Laikoma, kad valstybė gali pažeisti ne tik pačios prisiimtas pareigas ar neteisingai naudodamasi suteiktomis teisėmis (pažeisdama pirmines taisykles), tačiau ir nesilaikydama atitinkamų institucijų sprendimų (nepaisydama sprendimo, priimto remiantis antrinėmis nuostatomis). Tarptautinio pažeidimo, nepaisant pažeidimų klasifikacijos, logiškas padarinys turėtų būti visiška reparacija nukentėjusiam (-iems) subjektui (-ams). Reparacija gali būti suprantama trejopai: kaip materialinės atsakomybės forma, kuri taikoma tuomet, kai negalima *restitutio in integrum;* kaip restitucija ir/ar materialinės žalos atlyginimas; kaip visiška reparacija, tad prieš vartojant šią sąvoką, būtina apibrėžti jos taikymo apimtį.

5. Negausi senoji valstybių praktika, kad ir ne itin vienoda, kiek labiau patvirtina taisyklę, kad valstybė teisių perėmėja nėra atsakinga už tarptautinius pažeidimus, padarytus

valstybės pirmtakės. Tačiau šis kontraversiškas klausimas, ar valstybė teisių perėmėja perima pareigą atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą, itin priklauso nuo skirtingų faktorių ir aplinkybių, taip pat nuo to, koks valstybių teisių perėmimo variantas yra konkrečiu atveju.

6. Naujausioji valstybių teisių perėmimo praktika taip pat nepatvirtina ir nepaneigia jokios taisyklės dėl valstybių teisių perėmimo pareigos atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą: viskas priklauso nuo teisių perėmimo varianto. Vis dėlto yra tendencija, pagrįsta pačių valstybių teisių perėmėjų prisiimama pareiga atlyginti žalą, kad visgi žalos atlyginimo pareiga daugeliu atvejų turėtų pereiti valstybei teisių perėmėjai.

7. Tiek susijungimo (kelių valstybių susijungimas į vieną naują), tiek prisijungimo (t.y. visos valstybės visišku inkorporavimu į kitą valstybę) atveju, manytina, valstybė teisių perėmėja turėtų prisiimti pareigą atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą. VDR prisijungus prie VFR, pastaroji prisiėmė atlyginti tiek nacionaliniams, tiek tarptautiniams subjektams VDR padarytą žalą. Toks prisiėmimas buvo savanoriškas, tačiau ši situacija parodo, koks situacijos sprendimas turėtų būti tinkamas ir pageidautinas.

8. Kuomet valstybė teisių perėmėja perima tik dalį pirmtakės pareigų, tokia situacija susiklosto, pvz. valstybei iširus, pasidalijus, kaip JSFR arba Čekoslovakijos atvejais. JSFR atveju perėmėjos įsteigė Nuolatinį Jungtinį komitetą ginčams, kurių nepadengė sudarytas susitarimas, svarstyti, tarp jų – ir klausimai dėl žalos, kuri kilo dėl buvusios JSFR neteisėtų veikų. Čekoslovakijos atveju priimtas Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas patvirtino, kad Slovakija, kaip Čekoslovakijos teisių perėmėja, turi būti laikoma atsakinga už pastarosios neteisėtus veiksmus, žinoma, šis sprendimas taip pat turi savų niuansų. Tačiau iš esmės tokių situacijų pavyzdžiai patvirtina, kad yra įmanomas pareigos atlyginti žalą perėjimas nagrinėjamoje situacijoje.

9. Valstybės teritorijos atsiskyrimo atveju bendra taisyklė yra ta, kad valstybė teisių perėmėja neperima pareigos atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą, ši pareiga priskirtina valstybei pirmtakei.

10. Valstybių teisių tęsimo atveju, nepaisant to, ar laikysime jį valstybių teisių perėmimo tipine situacija, ar tiesiog valstybės tolesniu egzistavimu, teisių tęsėja privalo atlyginti tarptautiniu pažeidimu, įvykdytu prieš teisių perėmimą, padarytą žalą.

11. Kuomet susikuria nauja valstybė dėl sukilėlių judėjimo sukelto perversmo, ši turi būti laikoma atsakinga už tarptautinius pažeidimus, įvykdytus prieš trečiąsias valstybes sukilimo metu.

12. Valstybė teisių perėmėja privalo būti laikoma atsakinga už žalą, sukeltą pirmtakės tarptautinio pažeidimo, jei po teisių perėmimo toliau tęsia tą pažeidimą.

13. Situacija, kuomet neaišku, ar valstybė teisių perėmėja yra ir ar turi būti laikoma privalančia atlyginti pirmtakės padarytą žalą, yra netinkama. Galima būtų parengti universalią konvenciją dėl valstybių pareigos perimti pirmtakės pareigą atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą. Tokiu reguliavimu būtų nustatytos bendrosios valstybių pareigos atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą valstybių teisių perėmimo kontekste gairės.

LITERATŪRA

Tarptautiniai dokumentai

1. 1978 Vienna convention on succession of states in respect of treaties, internetinė versija: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf
2. 1983 Vienna Convention on Succession of States in respect of State Property, Archives and Debts, internetinė versija: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_3_1983.pdf
3. Resolution adopted by the General Assembly on 24 October 1970, No. 2625 (XXV): Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation among States in Accordance with the Charter of the United Nations., internetinė versija: http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/90/IMG/NR034890.pdf?OpenElement
4. 2001 Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, internetinė versija: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf
5. 1990 m. liepos 1 d. VDR ir VFR susijungimo sutartis (*Unification Treaty*), internetinė versija: http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/docpage.cfm?docpage_id=547
6. Agreed Minute on Negotiations Concerning the Establishment of Diplomatic Relations Between the United States of America and the German Democratic Republic, Washington, September 4, 1974. Internetinė versija: http://usa.usembassy.de/etexts/ga5-usgdrrelations.htm
7. Agreement on Succession Issues. English text. Volume 2262, I-40296. Internetinė versija: http://untreaty.un.org/unts/144078_158780/6/7/13812.pdf
8. Joint Communiqué Regarding the Establishment of Diplomatic Relations Between the United States and the German Democratic Republic, September 4, 1974. Internetinė versija: http://usa.usembassy.de/etexts/ga5-usgdrrelations.htm

Specialioji literatūra

1. **Kūris P.** Atsakomybės tarptautinėje teisėje problemos. Vilnius: Vaizdas, 1970.
2. **Kūris P., Požarskis M.** Tarptautinės teisės apybraižos. Vilnius: Mintis, 1985.
3. **Petrauskas Z.** Naujoji tarptautinė tvarka ir Balkanų sindromas. (straipsnio internetinė versija): http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/politol/21/petrauskas.pdf
4. **Vadapalas V.** Tarptautinė teisė. Vilnius: Eugrimas, 2006.

5. **Žalimas D.** Ar Rusija (ne)tapati Sovietų Sąjungai? VšĮ Geopolitinių studijų centro internetinis tinklalapis: http://www.geopolitika.lt/?artc=1565

6. **Žalimas D.** SSRS okupacijos žalos atlyginimo įstatymas ir Rusijos Federacijos atsakomybės tarptautiniai teisiniai pagrindai. (internetinė versija). Vilniaus universiteto leidyklos internetinis tinklalapis: http://www.leidykla.eu/fileadmin/Politologija/44/Dainius_Zalimas.pdf

7. **Žalimas D.** SSRS okupacijos žalos atlyginimo įstatymas tarptautinės teisės normų kontekste // Jurisprudencija. 2006. Nr. 10(88), P. 25.

8. **Aust A.** Modern treaty law and practice. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

9. **Brownley I.** Stystem of the law of nations. State responsibility, Part I., Oxford: Oxford University Press, 1983.

10. **Brownley I.** Principles of public international law. Sixth edition, Oxford: Oxford University Press, 2003.

11. **Cassese A**. International Law. Second Editon., Oxford: Oxford university press, 2005.

12. **Combacau J., Alland D** „Primary“ and „secondary“ rules in the law of state responsibility: categorizing international obligations“. State responsibility in international law. – (The library of essays in international law).//Edited by Rene Provost, Wiltshire: The Cromwell Press. P.

13. **Craven M. C. R.** The Problem of State Succession and the Identity of States under International Law. European Journal of international Law (straipsnio internetinė versija): http://207.57.19.226/journal/Vol9/No1/art5-02.html#TopOfPage (žiūrėta 2008-05-20)

14. **Czaplinski W.** State succession and state responsibility. The Canadian Yearbook of Intenational Law 1990. Internetinė versija: http://heinonline.org/HOL/Page?collection=journals&handle=hein.journals/cybil28&div=11&size=2&rot=0&type=image

15. **Dixon M.** Textbook on International Law. Fourth edition, Oxford: Oxford University Press, 2000.

16. **Dumberry P.** The controversial issue of state succession to international responsibility revised in light of recent state practice. German Yearbook of International Law: 2006, Vol. 49.

17. **Dumberry P.** New State Responsibility for Internationally Wrongful Acts by an Insurrectional Movement. European Journal of International Law 2006 17(3). P. 606.

18. **Janis M. W., Noyes J. E.** International law: Cases and commentary. St. Paul, Minn.: West Group, 1997.

19. **Kohen M. G.** Secession: International Law Perspectives Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

20. **Mann F. A.** The consequences of an international wrong in international and national law. // State responsibility in international law: The library of essays in international law / Edited by Rene Provost. - Wiltshire: The Cromwell Press.

21. **Mavroidis P. C.** Remedies in WTO legal system: Between a rock and a hard place, EJIL (2002), Vol.11 No.4, internetinė versija: http://207.57.19.226/journal/Vol11/No4/110763.pdf,

22. **Shaw M. N.** International law. Fifth edition., Cambridge:Cambridge University Press, 2003.

23. **Ziemele I.** Is the Distinction between State Continuity and State Succession Reality or Fiction? *The Russian Federation, the Federal Republic of Yugoslavia and Germany;* Baltic Yearbook of International Law, Volume 1 (2001).

24. **Колосов Ю. М., Кривчикова Э. С.** Международное право. <<Международные отношения>>**.** Москва: Международные отношения, Юраит, 2007.

25. **Лукашук И. И.** Международное право. Общая частъ., Москва: Издательство БЕК, 2000.

Teisminių (arbitražinių) institucijų nagrinėtos bylos:

1. **Hawaiian Claims.** British-American (1910) Tribunal Case No. 59. Internetinė versija: http://www.justis.com/document.aspx?doc=cZiJnZetn0WssorftJetoYuZi0yZmJmZi4ada&relpos=25

2. **Austrian Empire (Succession) case**, 11 March 1919 Case No 18. Internetinė versija: http://www.justis.com/document.aspx?doc=cZiJnZydn3WssorftJetoXKZi0yZmJeZi2Cda&relpos=1

3. **Robert E. Brown Case**, British-American Claims Arbitral Tribunal, 23 November 1923 (FROMAGEOT, MITCHELL-INNES, OLDS), Case No. 35. Internetinė versija: http://www.justis.com/document.aspx?doc=cZiJnZqJm5WssorftJetoYmZi0yZmJiZi2yda&relpos=2

4. **Samos (Liability for Torts) Case**, Case No. 36, Greece**,** Court of the Aegean Islands. 2 ILR 70, 1924 Case No. 27. Internetinė versija: http://www.justis.com/document.aspx?doc=cZiJnZqZmWWssorftJetoYqZi0yZmJiZi3ada&relpos=16

5. Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo teismo 1928 m. rugsėjo 13 d. sprendimas *Factory at **Chorzow*** byloje, PICJ Reports, Series A, No.17

6. **Lighthouses Arbitration** between France and Greece, Claims Nos 11 and 4, July 24 1956, Permanent Court of Arbitration. Internetinė versija: http://www.justis.com/document.aspx?doc=aZitn4KZnWWssorftJeto1yZi0yZmJiZmJGtm&relpos=22

7. **United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran**, Judgment, I. C. J. Reports 1980, p.3.

8. **Gabcikovo-Nagymaros Project** (Hungary/Slovakia), Judgment, I.C.J. Reports 1997, p. 7

9. **Difference Relating to Immunity from Legal Process of a Special Rapporteur of the Commission on Human Rights**, Advisory Opinion, I. C. J. Reports 1999

10. **LaGrand** (Germany v. United States of America), Judgment, I. C. J. Reports 2001

Tarptautinės teisės komisijos metraščiai ir kiti dokumentai

1. Yearbook of the International Law Commission, 1957, vol. II, internetinė versija: http://untreaty.un.org/ilc/publications/yearbooks/Ybkvolumes(e)/ILC_1957_v2_e.pdf

2. Yearbook of the International Law Commission, 1970, vol. II, internetinė versija: http://untreaty.un.org/ilc/publications/yearbooks/Ybkvolumes(e)/ILC_1970_v2_e.pdf

3. Yearbook of the International Law Commission: 1976, vol. II (Part one). Internetinė versija: http://untreaty.un.org/ilc/publications/yearbooks/Ybkvolumes(e)/ILC_1976_v2_p1_e.pdf

4. International Law Commission - summaries: State Responsibility. Internetinė versija: http://untreaty.un.org/ilc/summaries/9_6.htm

Kita literatūra

1. State succession to the immovable assets of former Yugoslavia (report). Internetinė versija. Tarptautinės krizių grupės (International Crisis Group) tinklalapis: http://www.crisisgroup.org/library/documents/report_archive/A400151_20021997.pdf .P.6

2. Conference on Yugoslavia arbitration commission: Opinions arising from the dissolution of Yugoslavia. Internetinis tinklalapis: http://www.la.wayne.edu/polisci/dubrovnik/readings/badinter.pdf

Prieiga prie interneto

1. **„Lietuvių kalbos žodyno**“ (t. I–XX, 1941–2002) elektroninio varianto I leidimas (2005): http://www.lkz.lt/startas.htm

2. **Tarptautinių žodžių žodyno internetinė versija**: http://kazkas.kobra.ktu.lt/index.php?sid=4cd0d006c56b7e506a9d3b4f336a86b3&Nr=4245

3. **German Unification Case Study**. Restitution or Compensation for Expropriated Property? Internetinė versija: http://www.foothill.fhda.edu/divisions/unification/restitution.html

4. **Laisvosios enciklopedijos Vikipedija tinklalapis**: http://lt.wikipedia.org/wiki/

5. **Dabartinio lietuvių kalbos žodyno internetinė versija**: http://www.autoinfa.lt/webdic/

6. **Internetinė enciklopedija NationMaster**: http://www.nationmaster.com/encyclopedia/

7. **VšĮ Geopolitinių studijų centro internetinis tinklalapis** http://www.geopolitika.lt/

8. **Diskusijų klubo Politika.lt internetinis tinklalapis**: http://www.politika.lt/index.php?cid=9274&new_id=720967

9. **Žemės ūkio ministerijos** internetinis tinklapis: http://www.zum.lt

10. **Tarptautinės teisės komisijos** (*International Law Commission*) tinklalapis: http://untreaty.un.org/ilc/ilcintro.htm

11. **Oficialus Čekijos Respublikos tinklalapis.** The Velvet Revolution and its consequences: http://www.czech.cz/en/czech-republic/history/all-about-czech-history/the-velvet-revolution-and-its-consequences/

12. **Jungtinių Tautų Organizacijos internetinis tinklalapis:** http://www.un.org/

13. **Tarptautinio Teisingumo Teismo internetinis tinklalapis**: http://www.icj-cij.org/

Kunigėlytė-Žiūkienė B. Valstybių teisių perėmimas ir pareiga atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą / Tarptautinės teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc.dr. J. Žilinskas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2008. – 69 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe nagrinėti valstybių teisių perėmimo bei atsakomybės už tarptautinius pažeidimus institutai, tiek atskirai, tiek kartu, kiek sąveikauja vienas su kitu. Pirmoje darbo dalyje nagrinėjama valstybių teisių perėmimo sąvoka, apimtis, šaltiniai, įvairūs valstybių teisių perėmimo variantai. Antroji darbo dalis susijusi su tarptautiniais pažeidimais: analizuojama teisės pažeidimas, kaip tarptautinės atsakomybės sąlyga, tarptautinio pažeidimo sudėtis bei atskirai - sudėties elementai, laikas, kuriuo pažeidimas laikomas vykdomu bei atsakomybės už tarptautinius pažeidimus formos, t.y., padariniai, kuriuos sukelia tarptautinio pažeidimo įvykdymas. Trečiojoje darbo dalyje analizuojama valstybių praktika, susijusi su pareigos atlyginti valstybės pirmtakės tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą perėjimu valstybių teisių perėmimo atveju.

Pagrindiniai žodžiai: valstybių teisių perėmimas, valstybė pirmtakė, valstybė teisių perėmėja, tarptautinis pažeidimas.

Kunigėlytė-Žiūkienė B. State succession and obligation to make reparation for the injury caused by internationally wrongful act / Master's Work in International Law. Supervisor assoc. prof. dr. J. Žilinskas. – Vilnius: Faculty of Law, Mykolas Romeris University, 2006. – 69 p.

ANNOTATION

It was researched into the institutes of state succession and responsibility for internationally wrongful acts, separately as well as in interaction one with another in the master's work. The first part of the work deals with state succession i.e. with the concept, scope, sources, and different variants of state succession. The second part of the work is concerned with internationally wrongful acts: it is analyzed internationally wrongful act as a condition of state responsibility, the composition of an internationally wrongful act, as well as separately the elements of the composition, period during which the act or omission is considered to be pursued, also it is researched different forms of responsibility for internationally wrongful acts, i.e. consequences of the act that is considered to be internationally wrongful, in the work. The third part of the work is connected to the analyzing of the state practice in respect of state succession to obligation to make reparation for the injury caused by internationally wrongful act.

Key words: state succession, predecessor state, successor state, internationally wrongful act.

Kunigėlytė-Žiūkienė B. Valstybių teisių perėmimas ir pareiga atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą / Tarptautinės teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc.dr. J. Žilinskas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2008. – 69 p.

SANTRAUKA

Valstybių teisių perėmimo ir pareigos atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą tema yra aktuali Lietuvai ir kitoms Baltijos valstybėms dėl to, kad pastaruoju metu itin aktyviai Lietuva pradėjo reikalauti Rusijos Federacijos atlyginti tarptautiniais pažeidimais, įvykdytais SSRS, padarytą žalą. Šios žalos Rusijos Federacija atlyginti nesiima, motyvuodama tuo, kad Rusijos Federacija yra skirtingas subjektas nuo SSRS, ir, esą, tokia padėtis ją atleidžia nuo atsakomybės bei iš jos išplaukiančių pareigų. Valstybių pareigos atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą klausimas valstybių teisių perėmimo kontekste taip pat nėra nei reguliuojamas universalių tarptautinių dokumentų, nei gausiai pagrįstas vieninga tarptautine praktika, nei išsamiai nagrinėtas tarptautinės teisės doktrinoje. Dėl šios priežasties būtina išnagrinėti tiek tarp valstybių susiklosčiusią praktiką, tarptautinius teisinius santykius, kylančius tiek atskirai valstybių teisių perėmimo bei tarptautinio pažeidimo atveju, tiek situacijos, kuriomis šie du institutai sprendžiami drauge. Tad šio tiriamojo darbo tikslas – atskirai išnagrinėti ir aptarti valstybių teisių perėmimo bei atsakomybės už tarptautinius teisės pažeidimus praktiką ir teisinį reguliavimą, kartu doktrinos pateikiamas išvadas; taip pat atskleisti, kokios taisyklės taikomos šiuo metu valstybių atsakomybei už tarptautinės teisės pažeidimus valstybių teisių perėmimo kontekste. Šio tikslo siekiama įgyvendinant konkrečius uždavinius: išnagrinėti valstybių teisių perėmimo sąvoką, apimtį, variantus; aprašyti tarptautinį pažeidimą, jo sudėtį, padarinius, kuriuos sukelia tarptautinis pažeidimas; aptarti teisinio reguliavimo, tiek konvencinio pobūdžio, tiek JTO organų priimtų normų (kad ir dar neįsigaliojusių ar rekomendacinių) turinį, jų naudojimą realiose situacijose, įgyvendinimo problemas; išanalizuoti senąsias tarptautinių teisminių institucijų nagrinėtas bylas, susijusias su valstybių atsakomybe valstybių teisių perėmimo kontekste; išnagrinėti naujausiąją valstybių praktiką, kokiu būdu buvo sprendžiamas atsakomybės ar pažeidimu sukeltos žalos atlyginimo klausimas valstybių teisių perėmimo metu. Darbe iškeliama hipotezė, kad valstybė teisių perėmėja privalo atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą. Tyrime taikomi tiek teoriniai (apibendrinimas, lyginimo, sisteminės analizės), tiek empiriniai (dokumentų analizė) metodai. Taikant minėtuosius metodus ir įgyvendinant darbo tikslą bei uždavinius, prieita prie išvados, senoji valstybių praktika labiau laikėsi pozicijos, kad valstybė – teisių perėmėja neturėtų būti laikoma atsakinga už tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą ir neturėtų jos atlyginti, naujausioji praktika liudija, kad yra tendencija prisiimti tarptautiniu

pažeidimu padarytą žalą, tačiau tai daugiau pačių teisių perėmėjų iniciatyva. Atlikus tyrimą, iš dalies pasitvirtino hipotezė: valstybė teisių perėmėja daugeliu atvejų privalo atlyginti pirmtakės tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą. Tokios pareigos egzistavimas priklauso nuo teisių perėmimo varianto. Tačiau kol kas nėra vienareikšmio reguliavimo, kuris nustatytų tokios pareigos egzistavimą. Dėl šios priežasties būtina norminiu aktu sureguliuoti šią situaciją.

Kunigėlytė-Žiūkienė B. State succession and obligation to make reparation for the injury caused by internationally wrongful act / Master's Work in International Law. Supervisor assoc. prof. dr. J. Žilinskas. – Vilnius: Faculty of Law, Mykolas Romeris University, 2006. – 69 p.

SUMMARY

The subject of state succession and obligation to make reparation for the injury caused by internationally wrongful act is a matter of great relevance to Lithuania and other Baltic states because recently Lithuania began to require from Russian Federation to make reparation for the internationally wrongful acts committed by the USSR very actively. Russian Federation refuses to make reparation motivating that Russian Federation is a separate subject from USSR and that this is the reason why it is not responsible for the wrongful acts committed by the USSR. The question of the obligation to make reparation in the context of state succession is not under regulation of universal treaties, nor multiplicitly founded on judicial practice, also is not a subject of wide analysis in doctrinal level. That is why it is necessary to analyze practice of the states, international relations, arising in the area of state succession and internationally wrongful acts as well as the situations were these two institutes are to be dealt together. Therefore the aim of this master's work is to analyze and discuss the cases and legal regulation as well as the doctrinal conclusions on state succession and obligation to make reparation; also to reveal the rules which are applied on the state responsibility in the context of state succession. This aim is to be pursued through particular tasks: to analyze the concept, scope, variants of state succession, to describe internationally wrongful act, it's composition, consequences, to discuss conventional legal regulation as well as the norms of UN organs (despite of the fact whether they are in force or of the form of recommendation), their content, consumption in real situations, problems of consumption; analyze the old case law of international judicial organs relevant to state succession in matters of state responsibility; to analyze the newest state practice of solving the question of obligation to make reparation for internationally wrongful act during the state succession. There is a hypothesis raised in the master's work that the successor state must be obliged to make reparation for internationally wrongful act committed by the predecessor state. The research includes theoretical (generalization, comparative, systematic analysis) as well as the empirical (analysis of documentation) methods. Using the mentioned methods and pursuing work's aim and tasks, the conclusion was made that the old state practice is more likely to stand on successor state should not be held responsible for the injury caused by an internationally wrongful act, nor to be obliged to make reparation for it. The newest state practice assumes that there is a tendency to overtake the obligation of making reparation for the injury caused by the

predecessor state; however this is more likely to be based only on the initiative of the successor states themselves. After the research, the hypothesis was confirmed partially: successor state in most cases should be obliged to make reparation for internationally wrongful acts committed by the predecessor state. The existence of this obligation depends on variant of state succession. However there still is no common regulation of the existence of this obligation. That is why it is necessary to regulate this situation in a normative manner.